

# บุญ กกรรม นรก-สวรรค์

## เลือกกันได้ทุกคน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พระลึก

๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๕

# บุญ กรรม นรก-สวรรค์ เลือกกันได้ทุกคน

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งที่ ๑ (รวมเล่ม-ปรับปรุง) — มิถุนายน ๒๕๕๕

พิมพ์ครั้งที่ ๒ (จัดปรับ-เพิ่มเติม) — สิงหาคม ๒๕๕๕

พิมพ์ครั้งที่ ... — ..... ๒๕.....

- ..... เล่ม

หนังสือ ๔ เล่ม ที่นำมารวม (๒-๓-๔. เคยพิมพ์รวมเล่มหลายครั้ง เริ่มแต่ ๒๐ ส.ค. ๓๑):

๑. ก้าวไปในบุญ (ครั้งนี้ ที่ ๒๐๖) พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ก.พ. ๒๕๔๒
๒. ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม (ครั้งนี้ ที่ ๔) พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ส.ค. ๒๕๓๑
๓. หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่ (ครั้งนี้ ที่ ๙) พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ส.ค. ๒๕๓๑
๔. นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก (ครั้งนี้ ที่ ๑๘) พิมพ์ครั้งที่ ๑ - พ.ศ. ๒๕๒๔

ข้อมูลใช้งาน: พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺสฺร จินฺตปาปิโย)

- 461103 ก้าวไปในบุญ.doc - 480422 ทำอย่างไรให้เชื่อเรื่องกรรม.doc
  - 480422 หลักกรรมสำหรับคนรุ่นใหม่.doc - 500222 นรก-สวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่.doc
- (เรื่องที่ ๔ มี 3 files จึงขาดไป 2 files แต่ได้คันทามรวมเข้าด้วยแล้ว)

ข้อมูลต้นเดิม-แหล่งตรวจสอบ: วีระ สันติบุรณ

ปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิวิโร)

พิมพ์ที่:

อนุโมทนา

# สารบัญ

บุญ กรรม นรก-สวรรค์ เลือกกันได้ทุกคน	๑
๑. ก้าวไปในบุญ	๑
<i>ไหว้พระย/ระเวลา</i>	๑
แก้ความเข้าใจ ความหมายของบุญ ที่แคบและเพี้ยนไป	๓
ให้ทานอย่างไร จึงจะได้ทำบุญอย่างสมบูรณ์	๕
ไปทำบุญอย่างเดียว แต่ได้กลับมาสามอย่าง	๗
ถ้าจะทำบุญ ก็ควรทำให้ครบทุกความหมาย	๙
หนทางที่จะทำบุญ มีอยู่มากมาย	๑๒
ทำบุญ ต้องให้สมบูรณ์ขึ้นไปถึงปัญญา	๑๕
บุญที่แผ่แผ่ความสุขออกไป	
ให้ความมั่งคั่งทั้งแก่ชีวิตของเราและทั่วสังคม	๑๗
โยมทำบุญแล้ว พระก็อนุโมทนา	
แต่ถ้าโยมทำบุญเพราะพระชวน อาจจะเสี่ยงอนสนา	๒๐
ทำบุญ ทำที่ไหนก็ได้ ไม่ว่าทำอะไร ถ้าทำเป็น ก็ได้บุญ	๒๒
ศึกษาบุญไป ให้ปัญญาพาบุญถึงจุดหมาย	
กลายเป็นบุญอย่างสูงสุด	๒๖
บุญที่ทำได้ง่าย ทำได้เรื่อยๆ	๒๙

<b>๒. ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม</b>	<b>๓๑</b>
<b>๑) ความคลาดเคลื่อนสืบสนในเรื่องกรรม</b>	<b>๓๓</b>
๑. ความสืบสนคลาดเคลื่อนในความหมาย	๓๓
๒. ความคลาดเคลื่อนในทัศนคติ	๓๕
ก. ทัศนคติต่อตนเอง	๓๖
ข. ทัศนคติต่อผู้อื่น	๓๗
๓. ความสืบสนคลาดเคลื่อนในตัวกรรม	๔๐
ก. สามลัทธิที่ขัดต่อหลักกรรม	๔๒
ข. เหตุใดสามลัทธินี้จึงขัดหลักกรรม	๔๔
<b>๒) หลักกรรมที่แท้</b>	<b>๔๖</b>
๑. การแยกจากความเข้าใจผิด	๔๖
๒. การทำความเข้าใจให้ถูกต้อง	๔๗
๓. วัตถุประสงค์ของการสอนหลักกรรม	๕๑
ก. ให้เลิกแบ่งชนชั้นโดยชาติกำเนิด	๕๒
ข. ให้รู้จักพึ่งตนเองและหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ	๕๔
๔. ความหมายที่แท้ของกรรม	๕๕
<b>๓) ทำอย่างไรจะสอนหลักกรรมให้ได้ผล</b>	<b>๕๗</b>
คำนิยาม กับกรรม	๕๙
คำนิยาม เป็นกรรม	๖๒
คุณค่าแท้ กับคุณค่าเทียม	๖๖
การสอนหลักกรรมให้ได้ผล	๗๐

<b>๓. หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่</b>	<b>๗๓</b>
<b>แนวการอธิบายเรื่องกรรม</b>	๗๓
<b>ตอน ๑: กรรม โดยหลักการ</b>	๗๕
<b>ความหมายและประเภทของกรรม</b>	๗๕
ก. ความหมายที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน	๗๕
ข. ความหมายที่ถูกต้องตามหลัก	๗๘
ค. ประเภทของกรรม	๘๐
<b>กรรมในฐานะกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล</b>	๘๒
<b>กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นเพียงอย่างหนึ่งในนิยาม ๕</b>	๘๔
<b>เข้าใจหลักกรรม โดยแยกจากลัทธิที่ผิดทั้งสาม</b>	๘๙
ก. สามลัทธิเดียรถีย์ มีใช้พุทธ	๘๙
ข. ลัทธิกรรมเก่า คือลัทธินิครนถ์	๙๐
ค. อันตรายเกิดขึ้นมา เพราะวางอุเบกขา	๙๑
<b>บุญ-บาป กุศล-อกุศล</b>	๙๕
ก. กุศล คืออะไร?	๙๕
ข. บุญ หมายความว่าไหน?	๙๙
<b>ตอน ๒: กรรม โดยใช้การ</b>	๑๐๓
<b>ความสำคัญของมโนกรรม/ค่านิยมกำหนดวิถีชีวิตและสังคม</b>	๑๐๓
<b>จิตสำนึก-จิตไร้สำนึก/ภวังคจิต-วิถิจิต</b>	๑๐๗
<b>จิตไร้สำนึก: จุดเริ่มแห่งการให้ผลของกรรม</b>	๑๐๙
ก. จิตสะสมประสบการณ์ทุกอย่าง และปรุงแต่งชีวิตเรา	๑๐๙
ข. จิตส่วนใหญ่และซุ่มพลังแท้ อยู่ที่จิตไร้สำนึก	๑๑๐
ค. จิตทำงานตลอดเวลา และนำพาชีวิตไป	๑๑๓
<b>การให้ผลของกรรมระดับภายนอก: สมบัติ ๔ - วิบัติ ๔</b>	๑๑๕
<b>การปฏิบัติที่ถูกต้องในการทำกรรม</b>	๑๒๐
<b>ทำที่ที่ถูกต้องต่อกรรมเก่า</b>	๑๒๒
<b>ปิดท้าย: ไยมัวกลัวกรรมเก่า กรรมดียังต้องก้าวอีกมากมาย</b>	๑๒๗

๔. นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก	๑๓๑
ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา	๑๓๒
ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์	๑๓๔
๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่	๑๓๕
๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย	๑๓๘
๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ	๑๔๓
๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต	๑๔๕
๒. ทำทัฬหะของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์	๑๕๑
๑) มีศรัทธา	๑๕๑
๒) พิจารณาเหตุผล	๑๕๕
๓) มั่นใจตน-ไม่อ่อนท้อ	๑๕๗
๔) ไม่ถ่วงหน้อผลตอบแทน	๑๕๙
ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว	๑๖๒
ตอบคำถาม	๑๖๗
บทเสริม: ผลกรรมในชาติหน้า	๑๘๐
เชิงอรรถ	๑๙๑
บันทึกประจำเล่ม	๑๙๒





# บุญ นรรม นรท-สวรรด เลือกรกนโดทกุดบ

๑

## ก้าวไปในบุญ\*

### ไหว้พระประธาน

ญาติโยมจัดงานทำบุญบำเพ็ญกุศลกันวันนี้ โดยปรารภเรื่องอาตมภาพ แต่ก็ได้ขอให้ขยายความหมายเป็นงานบุญสำหรับอุโบสถและวัดนี้ทั้งหมด ในโอกาสที่วัดญาณเวศกวัน ตั้งมาถึงปีที่ครบ ๕ นับแต่ที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศตั้งเป็นวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ และบัดนี้ได้มีเสนาสนะสำคัญเกิดขึ้น ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จ คือ อุโบสถหลังที่โยมจัดพิธีทำบุญนี้ อันเป็นผลงานร่วมกันของญาติโยม

พร้อมทั้งพระประธาน ที่เพิ่งหล่อเสร็จเรียบร้อย แล้วนำมาประดิษฐานในวันที่ ๗ มกราคม และปิดทองเสร็จเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ที่ผ่านมา

พระประธานนี้ก็สร้างเกือบไม่ทัน เพราะที่วัดนี้ออกจะจู้จี้มาก ไปดูและแก้ไขเท่าไรก็ไม่พอใจสักที ช่างปั้นใหม่ให้จนในที่ที่สุดดูเหมือนปั้นรวมทั้งหมด ๕ องค์ จึงได้องค์นี้ ซึ่งได้ทราบว่ายอมพอใจทั่วกัน

แต่ก่อนนั้นก็ยังมีข้อแย้งกันอยู่นิดหนึ่ง คือ ตอนหล่อเสร็จแล้วนำมาประดิษฐาน ยังไม่ได้ปิดทอง ก็ทาสีขาวมา โยมก็ชอบมากกว่า งามดีเหลือเกิน

\* สัมโมทนียกถา ในโอกาสที่ญาติโยมจัดงานทำบุญ ในมงคลพรรษ ที่วัดญาณเวศกวัน ตั้งมาจะครบ ๕ ปี มีอุโบสถพร้อมพระประธาน และพระธรรมปิฎกมีอายุครบ ๕ รอบ ณ วันอาทิตย์ ที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๔๒ ที่วัดญาณเวศกวัน พุทธมณฑล จ.นครปฐม

แต่พอปิดทองไปได้บ้าง โยมก็เริ่มผิดหวังอีก บอกว่า ตอนเป็นหลวงพ่อกับ ขาว งามกว่ามาก เป็นปัญหาเนื่องจากแสงสะท้อนเป็นเงาแวววาว

อย่างไรก็ดี ตอนนั้นสถาปนิกบอกว่าจะทดลองนำสโปตไลท์สามดวงหรือ ห้าดวงมาฉายส่องลงดูว่า จะช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องเงาสะท้อนออกไปได้แค่ไหนเพียงใด และจะต้องสร้างฐานเสริมถาวรอีก เพราะแท่นซุกซึ่งข้างล่างใหญ่ ตอนนี้นำฐานชั่วคราวซ้อนไว้ จะต้องทำใหม่ ถ้าแก้ปัญหาโดยจัดสโปตไลท์ส่อง ได้ที่ดีแล้ว และออกแบบฐานใหม่โดยฝังสโปตไลท์เข้าไปในฐานนั้น ก็ยังเป็น ความหวังว่าจะแก้ปัญหาเรื่องเงาสะท้อนนี้ได้ และทำให้ดูเหมาะสมยิ่งขึ้น

พระประธานนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่เครื่องลือพุทธคุณ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และที่เรายกกันมากก็คือ พระมหากษัตริย์คุณ

เวลามาที่พระประธาน ได้กราบไหว้นมัสการ ก็ทำให้จิตใจของเราเบิกบานผ่องใส มีความสุข เราอาจมีจิตใจว่ารุ่นเดือดร้อนชุ่มฉ่ำมาจากบ้าน หรือจากที่อื่น ๆ ภายนอก พอเข้ามาที่วัดแล้ว เห็นพระประธาน จิตใจของเราสบาย นั่นก็คือพุทธคุณเกิดผลแก่จิตใจของเรา คือ เมตตาเกิดมีผล ทำให้จิตใจของเราสบาย มีความสุข มีปีติ คือความอิ่มใจ และมีความสุข

พูดโดยทั่วไป พระพุทธรูปนั้น เราสร้างให้มีลักษณะสงบ ยิ้มด้วยเมตตา และมีลักษณะหลุดพ้น เป็นอิสระ ไม่ยึดติดในโลก คือ ท่านพ้นอยู่นือโลก แต่เป็นที่พึ่งแก่เรา ถ้าพระพุทธรูปลือพุทธคุณอย่างนี้ได้ ก็จะเกิดผลต่อจิตใจของผู้นมัสการ ทำให้เกิดบุญกุศล อย่างน้อยก็เกิดปสาทะ ซึ่งเป็นบุญข้อแรกที่จะมีขึ้นในจิตใจของพุทธศาสนิกชน ในเวลาสัมผัสพระศาสนา เริ่มแต่ได้พบเห็นพระสงฆ์ ตามหลักที่ว่า สมณานัญจ ทสสนํ การเห็นสมณะเป็นอุดมมงคล เมื่อเห็นสมณะ ก็ทำให้จิตใจผ่องใส

นี่เป็นจุดสำคัญที่บุญกุศลตั้งต้นได้ เพราะถ้าจิตใจไม่ผ่องใส คือชุ่มฉ่ำ เคร้าหมอง บุญก็เกิดยาก และความผ่องใสของจิตใจก็เป็นบุญอยู่แล้วในตัว

## แก้ความเข้าใจ ความหมายของบุญ ที่แคบและเกินไป

บุญกุศลนี้ มีทางทำให้เกิดขึ้นได้มากมาย แต่ข้อสำคัญอยู่ที่จิตใจของโยมเอง แต่เมื่อเราต้องการให้จิตใจผ่องใส อะไรจะมาช่วยทำให้ผ่องใสได้ ตอนนี่เราอาศัยพระประธาน แต่พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า มีวิธีปฏิบัติหลายอย่างที่จะทำให้เกิดบุญกุศล

วันนี้จึงขอพูดเรื่องบุญนิดๆ หน่อยๆ เพราะคำว่าบุญเป็นคำสำคัญในพระพุทธศาสนา และเวลานี้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “บุญ” ก็แคบมาก หรือบางทีก็ถึงกับเกินไป

แง่ที่ ๑ ยกตัวอย่าง ที่ว่าบุญมีความหมายแคบลงหรือเกินไป เช่น เมื่อเราพูดว่าไปทำบุญทำทาน โยมก็นึกว่าทำบุญคือถวายข้าวของแก่พระสงฆ์ บุญก็เลยมักจะจำกัดอยู่แค่งาน คือการให้ แล้วก็ต้องถวายแก่พระเท่านั้นจึงเรียกว่า บุญ ถ้าไปให้แก่ชาวบ้าน เช่นให้แก่คนยากจน คนตกทุกข์ได้ยาก เราเรียกว่าให้ทาน

ภาษาไทยตอนหลังนี้ จึงเหมือนกับแยกกันระหว่างทำบุญกับให้ทาน **ทำบุญ** คือถวายแก่พระ **ให้ทาน** คือให้แก่คนทุกข์ยาก ชาวบ้าน โดยเฉพาะคนตกทุกข์ได้ยาก

เมื่อเกินไปอย่างนี้นานๆ คงต้องมาทบทวนกันดู เพราะความหมายที่เกินไปนี้ก็กลายเป็นความหมายในภาษาไทยที่บางที่ยอมรับกันไปจนคิดว่าถูกต้องด้วยซ้ำ แต่พอตรวจสอบด้วยหลักพระศาสนาแล้ว ก็ไม่จริง เพราะว่าทานนั้นเป็นคำกลางๆ

การถวายของแก่พระ ที่เราเรียกว่าทำบุญนั้น เมื่อว่าเป็นภาษาบาลี จะเห็นชัดว่าท่านเรียกว่าทานทั้งนั้น แม้แต่ทำบุญอย่างใหญ่ที่มีการถวายของแก่พระมากๆ เช่น ถวายแก่สงฆ์ ก็เรียกว่าสังฆทาน ทำบุญทอดกฐิน ก็เรียกว่ากฐินทาน ทำบุญทอดผ้าป่าก็เป็น บังสุกุลจีวรทาน

ไม่ว่าถวายอะไร ก็เป็นทานทั้งนั้น ถวายสิ่งก่อสร้างในวัด จนถวายทั้งวัด ก็เรียกเสนาสนทาน หรือวิหารทาน ทานทั้งนั้น

ในแง่นี้ จะต้องจำไว้ว่า ทานนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการทำบุญ เมื่อเราพูดว่าทำบุญ คือ ถวายของพระ บุญก็เลยแคบลง มาเหลือแค่ทานอย่างเดียว ลืมนึกไปว่ายังมีวิธีทำบุญอื่นๆ อีกหลายอย่าง นี่ก็เป็นแง่หนึ่งละ

แง่ที่ ๒ ก็คือความแคบในแง่ที่เมื่อคิดว่า ถ้าให้แก่คนตกทุกข์ได้ยากหรือแก่ชาวบ้านก็เป็นทานแล้ว ถ้าเข้าใจเลยไปว่า ไม่เป็นบุญ ก็จะยุ่งกันใหญ่ ที่จริง ไม่ว่าจะให้แก่ใคร ก็เป็นทาน และเป็นบุญทั้งนั้น จะต่างกันก็เพียงว่าบุญมากบุญน้อยเท่านั้นเอง

การวัดว่าบุญมากบุญน้อย เช่นในเรื่องทานนี้ ท่านมีเกณฑ์หรือมีหลักสำหรับวัดอยู่แล้วว่า

๑. ตัวผู้ให้ คือทายกทายิกา มีเจตนาอย่างไร
๒. ผู้รับ คือปฏิคาหก มีคุณความดีแค่ไหน
๓. วัตถุ หรือของที่ให้ คือไทยธรรม<sup>๑</sup> บริสุทธี สมควร เป็นประโยชน์เพียงใด

<sup>๑</sup> ไทยธรรม มาจากภาษาบาลีว่า *เทยยธมม* แปลว่า สิ่งที่จะพึงให้ หรือของที่ควรให้

ถ้าปฏิบัติหาก คือผู้รับ เป็นผู้มีศีล มีคุณธรรม ก็เป็นบุญมาก ถ้าปฏิบัติหากเป็นคนไม่มีศีล เช่นเป็นโจรผู้ร้าย บุญก็น้อย เพราะตีไม่ตี ให้ไปแล้ว เขากลับอาศัยผลจากของเราให้ เช่นได้อาหารไปกินแล้ว มีกำลังแข็งแรง ก็ยิ่งไปทำการร้ายได้มากขึ้น กลับเกิดโทษ

วัตถุสิ่งของที่ถวาย ถ้าบริสุทธิ์ ได้มาโดยสุจริต เป็นประโยชน์ มีคุณค่าแก่ผู้รับไป สมควรหรือเหมาะสมแก่ผู้รับนั้น เช่น ถวายจีวรแก่พระสงฆ์ แต่ให้เสื้อแก่คฤหัสถ์ ก็เป็นบุญมาก

ส่วนตัวผู้ให้ ก็ต้องมีเจตนาที่เป็นบุญเป็นกุศล ตั้งใจดี ยิ่งถ้าเจตนาอันประกอบด้วยปัญญา ก็มีคุณสมบัติดีประกอบมากขึ้น ก็ยิ่งได้บุญมาก

เป็นอันว่า การให้เป็นทานทั้งสิ้น ไม่ว่าจะถวายแก่พระหรือจะให้แก่คฤหัสถ์ชาวบ้าน จึงต้องมาทบทวนความหมายกันใหม่ ว่า

๑. ได้บุญ ไม่ใช่เฉพาะถวายแก่พระ
๒. บุญ ไม่ใช่แค่ทาน

## ให้ทานอย่างไร จึงจะได้ทำบุญอย่างสมบูรณ์

ที่นี้ก็มาดูว่า บุญนั้นแค่ไหน การทำบุญ ท่านเรียกว่า บุญ กิริยา หรือเรียกยาวว่า บุญกิริยาวัตถุ คือเรื่องของการทำบุญ ญาติโยมที่คุ้นวัดจะนึกออกกว่า บุญกิริยาวัตถุ มี ๓ อย่าง คือ

๑. ทาน การให้ เผื่อแผ่ แบ่งปัน
๒. ศีล การประพฤติสุจริต มีความสัมพันธ์ดีงาม เกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน
๓. ภาวนา ฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ เจริญปัญญา

ทาน ก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง ศิล ก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง ภาวนา ก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง และสูงขึ้นไปตามลำดับด้วย

ศิลเป็นบุญที่สูงกว่าทาน ภาวนาเป็นบุญที่สูงกว่าศิล แต่เราสามารถทำไปพร้อมกันทั้ง ๓ อย่าง

เหตุใดจึงเรียกการถวายของแก่พระที่วัดว่าเป็นการทำบุญ แต่ให้แก่ชาวบ้านเรียกว่าเป็นทานเฉยๆ เรื่องนี้อาจเกิดจากการที่ว่า

๑. เวลาเราไปถวายแก่พระที่วัด เราไม่ใช่ถวายทานอย่างเดียวเท่านั้น คือ ในเวลาที่เราไปถวายสิ่งของเครื่องไทยธรรม หรือทำอะไรที่วัดนั้น นอกจากทานเป็นอยู่ที่ ๑ แล้ว

๒. ศิลเราก็ได้รักษาไปด้วย คือ เราต้องสำรวมกายวาจาอยู่ในระเบียบแบบแผนวัฒนธรรมประเพณี เรื่องมารยาทอากัปกิริยา และการสำรวมวาจาต่างๆ นี้ เป็นศิลทั้งสิ้น และเวลานั้นเรางดเว้นความไม่สุจริตทางกายวาจา ความไม่เรียบร้อย การเบียดเบียนทุกอย่างทางกายวาจา เราละเว้นหมด เราอยู่ในกายวาจาที่ดีงาม ที่ประณีต ที่สำรวม ที่ควบคุม นี่คือนิสัย

๓. ในด้านจิตใจ จะด้วยบรรยากาศของการทำบุญก็ตาม หรือด้วยจิตใจที่เรามีความเลื่อมใสตั้งใจไปด้วยศรัทธาก็ตาม จิตใจของเราก็ดีงามด้วย เช่น มีความสงบ มีความสดชื่น เบิกบานผ่องใส มีความอิมใจ ตอนนี่เราก็ได้ภาวนาไปด้วย

ยิ่งถ้าพระได้อธิบายให้เข้าใจในเรื่องการทำทานนั้นว่า ทำเพื่ออะไร มีประโยชน์อย่างไร สัมพันธ์กับบุญหรือการปฏิบัติธรรมอื่นๆ อย่างไร ฯลฯ เรามองเห็นคุณค่าประโยชน์นั้น และมีความรู้ความเข้าใจธรรม เข้าใจเหตุผลต่างๆ มากขึ้น เราก็ได้ปัญญาด้วย

ด้วยเหตุที่ว่ามานี้ ก็จึงกลายเป็นว่า เมื่อเราไปที่วัดนั้น แม้จะไปถวายทานอย่างเดียว แต่เราได้หมดทุกอย่าง ทานเราก็ทำ ศีลเราก็พลอยรักษา ภาวนาเราก็ได้ ทั้งภาวนาด้านจิตใจ และภาวนาด้านปัญญา

เพราะฉะนั้น เมื่อเราไปที่วัด ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง เราจึงไม่ได้ถวายทานอย่างเดียว แต่เราได้มาครบ

ตอนแรกเราตั้งใจไปถวายทานอย่างเดียว แต่เมื่อไปแล้ว เราได้มาครบทั้งสาม

ที่นี่ เราจะบอกว่า เราไปถวายทานมา เราก็พูดไม่ครบ ก็เลยพูดว่าเราไปทำบุญ เพราะเราได้ทั้งสามอย่าง

ที่ว่ามานี้ ก็เป็นเหตุให้การถวายทานอย่างเดียว กลายเป็นมีความหมายเป็นทำบุญ (ครบทั้งสามอย่าง)

เมื่อโยมเข้าใจอย่างนี้แล้ว ต่อไป เวลาไปถวายทานที่วัด ก็ต้องทำให้ได้บุญครบทั้ง ๓ อย่าง คือ ถวายทานอย่างเดียว แต่ต้องให้ได้ทั้งศีล ทั้งภาวนาด้วย อย่างนี้จึงจะเรียกว่า “ทำบุญ” ที่แท้จริง

## ไปทำบุญอย่างเดียว

### แต่ได้กลับมาสามอย่าง

คราวนี้เราก็มาตรวจสอบตัวเองว่า ทานของเราได้ผล สมบูรณ์ไหม เริ่มตั้งแต่ด้านจิตใจว่า เจตนาของเราดีไหม

เจตนาที่นั่นท่านยังแยกออกไปอีกเป็น ๓ คือ

๑. **บุพเจตนา** เจตนาที่ก่อนให้ คือตั้งแต่ตอนแรก เริ่มต้นก็ตั้งใจดี มีความเลื่อมใส จิตใจเบิกบาน และตั้งใจจริง แข็งแรง มีศรัทธามาก ต่อไป

๒. **มูญจนเจตนา** ขณะถวายก็จริงใจจริงจัง ตั้งใจทำด้วยความเบิกบานผ่องใส มีปัญญา รู้เข้าใจ

๓. **อปราปรเจตนา** ถวายไปแล้ว หลังจากนั้น ระวังขึ้นเมื่อไร จิตใจก็เอบอิมผ่องใสว่า ที่เราทำไปนี่ดีแล้ว ทานนั้นเกิดผลเป็นประโยชน์ เช่น ได้ถวายบำรุงพระศาสนา พระสงฆ์จะได้มีกำลังแล้วท่านก็จะได้ปฏิบัติศาสนกิจ ช่วยให้พระศาสนาเจริญงอกงามมั่นคง เป็นปัจจัยให้สังคมของเราอยู่ร่มเย็นเป็นสุข นี้ก็ขึ้นมาเมื่อไรก็เอบอิมปลื้มใจ ท่านใช้คำว่า “อนุสรณ์ด้วยโสมนัส”

ถ้าโยมอนุสรณ์ด้วยโสมนัสทุกครั้งหลังจากที่ทำบุญไปแล้ว โยมก็ได้บุญทุกครั้งทีอนุสรณ์นั้นแหละ คือ ระวังขึ้นมาคราวไหน ก็ได้บุญเพิ่มคราวนั้น

นี่คือเจตนา ๓ กาล ซึ่งเป็นเรื่องสำหรับ **ทายก**

ส่วน **ปฏิบัติาทก** คือผู้รับ ถ้าเป็นผู้มีศีล มีคุณธรรมต่างๆ มาก ก็ถือว่าเป็นบุญเป็นกุศลมาก เพราะจะได้เกิดประโยชน์มาก

ดังเช่น พระสงฆ์ เมื่อเป็นผู้ทรงศีล ทรงไตรสิกขา ท่านก็สามารถทำให้ทานของเราเกิดผลงอกเงยออกไปกว้างขวาง เป็นประโยชน์แก่ประชาชน ช่วยให้ธรรมแผ่ขยายไปในสังคม ให้ประชาชนอยู่ร่มเย็นเป็นสุข และดำรงพระศาสนาได้จริง

ส่วนไทยธรรม คือวัตถุที่ถวาย ก็ให้เป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยสุจริต สมควรหรือเหมาะสมแก่ผู้รับ และใช้ได้เป็นประโยชน์



นี่เป็นองค์ประกอบต่างๆ ที่จะใช้พิจารณาตรวจสอบ และ ต้องพยายามอย่างที่สุดไปแล้วว่า แม้ว่าเราจะไปทำทานอย่างเดียว ก็ต้องให้ได้ทั้งศีล ทั้งภาวนามาด้วย อย่างนี้จึงจะเรียกว่า ทำบุญกันจริงๆ ชนิดพูดได้เต็มปาก มิฉะนั้นโยมก็จะได้แค่ไปถวายทานเฉยๆ แล้วก็ไปเรียกอ้อมอ้อมว่าทำบุญ

เพราะฉะนั้น ถ้าโยมไปวัดแล้วบอกว่า ฉันไปทำบุญมา ก็จะต้องตรวจดูด้วยว่า เอ.. ที่จริงเราได้แค่ทานหรือเปล่า หรือว่าเราได้ครบเป็นบุญเต็มจริงๆ

ถ้าเป็นบุญ ก็คือได้ครบทั้ง ๓ ประการ ทั้งทาน ทั้งศีล ทั้งภาวนา

## ถ้าจะทำบุญ

### ก็ควรทำให้ครบทุกความหมาย

ถึงตอนนี้ ก็เลยถือโอกาสเล่าความหมายของ “บุญ” นิดหน่อย คำว่า “บุญ” นั้น มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “ปุญญ”

ปุญญะ นี้แปลว่าอะไรบ้าง

๑. **บุญ** แปลว่า *ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด* ใจของเรา กำลังเศร้าหมอง ชุ่มมัวมา พอทำบุญ อย่างเช่นถวายทาน เพียงเริ่มตั้งใจ ใจของเรา ก็สะอาด บริสุทธิ์ผ่องใสขึ้น

การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ก็คือ กำจัดสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่ากิเลสทั้งหลายออกไป

เริ่มตั้งแต่ท่าน ก็กำจัดความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความมีใจคับแคบตระหนี่หวงแหน ความยึดติดลุ่มหลงในวัตถุสิ่งของ ทำให้จิตใจเป็นอิสระ พร้อมที่จะก้าวต่อขึ้นไปในคุณความดีอย่างอื่น หรือเปิดช่องให้นำเอาคุณสมบัติอื่นๆ มาใส่เพิ่มแก่ชีวิตได้ ทำให้ชีวิตจิตใจเฟื่องฟูขึ้น

คนที่ทำบุญ คือทำความดี จิตใจก็จะเฟื่องฟูขึ้นในคุณงามความดี เพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดีๆ ให้แก่ชีวิตจิตใจของตน

บุญนั้น มีมากมาย เดียวจะพูดต่อไป ยิ่งเราทำบุญมาก เราก็เพิ่มคุณสมบัติที่ดีให้แก่ชีวิตของเรามาก

ภาษาสมัยนี้มีคำหนึ่งว่า “คุณภาพชีวิต” คนสมัยโบราณเขาไม่ต้องมีคำนี้ เพราะเขามีคำว่า “บุญ” อยู่แล้ว

คำว่าบุญนี้ครอบคลุมหมด ทำบุญที่หนึ่ง ก็เพิ่มคุณสมบัติให้กับชีวิตของเราที่หนึ่ง ทั้งคุณสมบัติในกาย ในวาจา และในใจ กายของเราก็ประณีตขึ้น วาจาของเราก็ประณีตขึ้น จิตใจของเราก็ประณีตขึ้น ปัญญาของเราก็ประณีตขึ้น ดีเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ

**๒. บุญ** แปลว่า ทำให้เกิดภาวะน่าบูชา บุญนั้นทำให้น่าบูชา คนที่มีบุญก็เป็นคนที่น่าบูชา เพราะเป็นคนที่มีความดี มีความดี ถ้าไม่มีความดีก็ไม่น่าบูชา

ที่วาบูชา ก็คือ ยกย่อง หรือเชิดชู คนที่ทำบุญทำกุศลจิตใจดีงาม มีความดีมาก ก็เป็นคนที่น่าเชิดชู น่ายกย่อง แล้วก็ทำให้เกิดผลที่น่าเชิดชูบูชาด้วย

ไปๆ มาๆ เดียวจะพูดความหมายของบุญมากไป ขอพูดเพียงเป็นตัวอย่าง ให้เห็นว่า ศัพท์เหล่านี้มีความหมายมากมาย

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ **บุญนั้น เป็นชื่อของความสุข** พอทำบุญแล้ว จิตใจก็สุข เิบอิม เป็นความสุขที่ประณีตลึกซึ้ง

การทำบุญเป็นความสุขที่มีผลระยะยาว ไม่เหมือนอาหารที่รับประทาน หรือสิ่งภายนอกที่บำรุงบำเรอกาย พอผ่านไปหมด ก็หมด ก็หาย ความสุขก็สิ้นไป บางที พอนึกใหม่ กลายเป็นทุกข์ เพราะมันไม่มีเสียแล้ว มันขาดไป ต้องหาใหม่

แต่บุญเป็นสุขที่เข้าไปถึงเนื้อตัวของจิตใจ เป็นความสุขที่เต็มอิม ทำให้เกิดปีติในบุญ และเมื่อเราทำไปแล้ว มันก็ไม่หมด นึกถึงเมื่อไร ก็ใจเิบอิมผ่องใสเรื่อยไป เป็นความสุขที่ยั่งยืนยาวนาน

อีกประการหนึ่ง บุญ เป็นสิ่งที่พึงศึกษา พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ศึกษาบุญ

พุทธพจน์มีอยู่ข้อว่า (ช.อิตติ.๒๕/๒๐๐/๒๔๑) “บุญญเมวโส สิกขะยฺย” แปลว่า คนนั้น “พึงศึกษาบุญ”

คำว่า “ศึกษา” ก็คือ ฝึกขึ้นมา ทำให้ได้ให้เป็น ให้ก้าวหน้า เจริญงอกงามขึ้นไปในความดีและในคุณสมบัติทั้งหลายนั่นเอง หมายความว่า บุญนี้เราต้องทำให้เพิ่มขึ้นและประณีตขึ้นเรื่อยๆ

อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า บุญเป็นคุณสมบัติ เป็นความดี ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง รวมไปถึงทางปัญญา เราต้องเพิ่มโดยฝึกขึ้นมา

เมื่อฝึกกายวาจา ฝึกจิตใจ ฝึกปัญญา ชีวิตของเราก็พัฒนา ประณีตงอกงามขึ้นเรื่อยๆ เรียกว่าเป็นการพัฒนาชีวิตหรือพัฒนาตนเอง นี่แหละ พูดสั้นๆ คำเดียวว่า “บุญ”

เพราะฉะนั้น บุญนี้ อย่าไปยุติหรือหยุดอยู่ เราต้องศึกษา บุญ มีบุญอะไร มีคุณสมบัติความดีอะไรที่ควรจะทำเพิ่ม เพื่อให้ชีวิตของเราดีขึ้น และทำให้เกิดประโยชน์กว้างขวางออกไป ก็ก้าวต่อไป มิฉะนั้นเราจะติดอยู่ จมอยู่ หรือว่าชะงักตันอยู่กับที่เท่าเดิม

คนที่ทำบุญ ไม่ควรจะติดอยู่เท่าเดิม แต่ควรจะก้าวหน้าไปในบุญ

นี่เป็นความหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ นำมาพูดพอให้โยมเห็นแนวทาง ความจริงนั้น แต่ละอย่างยังสามารถขยายออกไปได้มาก แต่ให้เห็นเค้าว่าตั้งต้นอย่างนี้

## หนทางที่จะทำบุญ มีอยู่มากมาย

ได้บอกเมื่อที่ว่าบุญนั้นมีมาก การทำบุญไม่ใช่เฉพาะทานเท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยสรุปอย่างสั้นที่สุดว่ามี ๓ คือ บุญ กิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่

๑. ทาน

๒. ศีล

๓. ภาวนา

อย่างที่พูดไว้ตอนต้นแล้ว

ที่นี้ ต่อมา พระอรรถกถาจารย์<sup>๑</sup> คงอยากจะให้ญาติโยมเห็นตัวอย่างหลายๆ ท่านจึงขยายความให้กว้างออกไปอีก

<sup>๑</sup> พระอรรถกถาจารย์ คือ พระอาจารย์ผู้เรียบเรียงคัมภีร์อธิบายความหมายของพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก

เพื่อเห็นช่องทางในการทำบุญเพิ่มขึ้น ท่านจึงเพิ่มเข้าไปอีก ๗ ข้อ รวมเป็น บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ซึ่งขอนำเอามาทบทวนกับญาติโยม ในฐานะที่เป็นผู้ทำบุญอยู่เสมอ ต่อจากบุญ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา

๔. **อปจายนมัย** ทำบุญด้วยการให้ความเคารพ มีความอ่อนโยน สุภาพอ่อนน้อม ให้เกียรติแก่กัน เคารพยกย่องท่านผู้มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้สูงด้วยคุณธรรมความดี เป็นต้น หรือที่นิยมกันในสังคมของเรา เคารพกันโดยวัชวุฒิ ชาติวุฒิ และคุณวุฒิ แต่ในทางพระศาสนาถือว่า คุณวุฒิสำคัญที่สุด

อปจายนมัยนี้ ก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการโน้มใจไปในทางที่จะฝึกตน และเป็นการช่วยกันรักษาสังคมนี้ ให้เราอยู่กันด้วยความรู้สึกที่จะเอื้อเพื่อ ทำให้มีความสงบร่มเย็น

ถ้าในสังคมไม่มีการให้เกียรติ ไม่มีความเคารพกัน ก็จะมีวุ่นวายมาก จิตใจก็จะแข็งกระด้าง โน้มไปในทางที่จะกดจะข่มกัน คอยจะก้าวร้าว กระทบกระทั่งกันเรื่อย

แต่พอเรามีความเคารพ ให้เกียรติแก่กัน มีความสุภาพอ่อนโยน จิตใจของเราก็นุ่มนวล โน้มเข้าไปในทางของการฝึกตน การเป็นอยู่ร่วมกันที่ดี บรรยากาศที่ดี งดงาม เป็นสุข บุญก็เกิดขึ้น

๕. **ไวยาวัจจมัย** ทำบุญด้วยการช่วยเหลือ รับใช้ บริการ คนไม่มีเงิน ก็ไม่เชื่อว่าทำบุญไม่ได้ ไวยาวัจจมัยกุศลนี้ ทำได้ทุกคน

อย่างสมัยก่อนนี้ ก็นิยมมาลงแรงช่วยกันในเวลาว่างงาน ส่วนรวม โดยเฉพาะสังคมไทยสมัยก่อน มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด เวลาว่างงานวัด ชาวบ้านก็มาลงแรง ช่วยเหลือ รับใช้ ทำอะไรต่ออะไรคนละอย่างสองอย่าง ให้กิจกรรมส่วนรวมที่วัดนั้นสำเร็จด้วยดี

วันนี้ก็เป็นตัวอย่าง หลายท่านมาทำบุญด้วยไวยวัจจมัย กุศล ชนิดพรรณนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด คือมาช่วยเหลือรับใช้บริการ บำเพ็ญประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจ ทหารเรือ ทหารทั้งหลาย หรือ ว่าเด็ก ๆ นักเรียน ตลอดจนญาติโยมก็มาทำกันทั้งนั้น

ย้อนหลังไปก่อนวันนี้ ก็มาช่วยกันปลูกต้นไม้ มาทำความสะอาด มาทำถนน ฯลฯ ตลอดจนมาช่วยถ้ำารูปเก็บไว้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นไวยวัจจมัยกุศล

พูดสั้น ๆ ว่ามาช่วยกัน คือเจตนาที่จะมาบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือ รับใช้ บริการ ทำกิจส่วนรวมให้สำเร็จ เป็นบุญอีกแบบหนึ่ง

๖. **ปัตติทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญ หมายความว่า ให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในบุญ หรือในการทำบุญด้วย

เวลาเราทำความดีอะไรสักอย่าง ก็ไม่หวังเห็นไว้ เราเปิดโอกาสให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมบุญ ด้วยการทำความดีด้วยกัน ทั้งผู้มาร่วม และผู้ให้โอกาส ก็ได้บุญเพิ่มทั้งสองฝ่าย

คนที่ให้เขาร่วม ตัวเองบุญก็ได้ลดลง เดียวจะนึกว่าคนอื่นมาแย่งบุญ เปล่า กลับยิ่งได้มากขึ้น

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่ทำบุญด้วยตน กับคนที่ทำบุญด้วยตนแล้วยังชวนคนอื่นมาทำด้วยนั้น คนหลังได้บุญมากกว่า เมื่อให้ส่วนร่วมแก่ผู้อื่นมาทำความดีด้วยกัน บุญกุศล ก็ยิ่งเพิ่มมาก

๗. **ปัดตานุโมทนา** ทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ คือพลอยชื่นชม หรือแสดงความยินดี ยอมรับ เห็นชอบในการ ทำบุญทำความดีของผู้อื่น เมื่อเขาทำบุญทำดี เราก็ชื่นชม อนุโมทนา

อย่างสมัยก่อนนี้ เวลาญาติโยมไปทำบุญที่วัด ก็อาจจะ เดินผ่านบ้านโน้นบ้านนี้ พอเดินผ่านบ้านนี้ เห็นคนที่รู้จักกัน ก็บอกว่า ฉันไปทำบุญมานะ แบ่งบุญให้ด้วย บ้านที่ได้ฟังก็บอกว่า ขอ โมทนาด้วยนะ นี่คือการปัดตานุโมทนา ซึ่งเป็นการฝึกนิสัยจิตใจ ให้ เราพลอยยินดีในการทำความดีของคนอื่น ไม่ซึ่งเคียดริษยาหรือ หมั่นไส้ แต่ให้มีจิตใจที่ขึ้นบานด้วยการเห็นคนอื่นทำความดี

เมื่อเราพลอยชื่นบานกับการทำความดีของคนอื่น อนุโมทนาด้วย เราก็ได้บุญด้วย นี่คือบุญที่เกิดจากการอนุโมทนา

## ทำบุญ ต้องให้สมบุญขึ้น ไปถึงปัญญา

๘. **ธรรมสวนมัย** ทำบุญด้วยการฟังธรรม ธรรมะเป็นเรื่อง สำคัญที่จะทำให้เรามีปัญญา ทำให้เรามีหลักในการประพฤติ ปฏิบัติและดำเนินชีวิตที่ดี

ถ้าเราไม่อ่านไม่ฟัง ไม่รู้จักหาความรู้ ไม่ถามไถ่ ไม่มีการฟัง ธรรม ไม่อ่านหนังสือธรรมะ ความก้าวหน้าในธรรมของเราอาจจะ ชะงัก แล้วการที่จะเจริญในบุญก็จะเป็นไปได้ยาก จึงต้องมีข้อนี้มา ช่วย ท่านจึงสอนให้มีธรรมสวนมัย คือทำบุญด้วยการฟังธรรม ซึ่ง จะทำให้รู้หลัก มองเห็นช่องทางแม้แต่ในการทำบุญ เพิ่มขึ้นอีก

๙. **ธรรมเทศนามัย** ทำบุญด้วยการแสดงธรรม การแสดง ธรรมให้ผู้อื่นฟัง ก็เป็นบุญ

แต่ในเวลาแสดงธรรมให้ผู้ฟัง ตั้งใจให้ถูกต้อง ท่านว่า ถ้ามีเจตนาหาลาก หาเสียง ถือว่าเจตนาไม่ดี มุ่งที่ผลส่วนตัว จะไม่มีผลมาก แต่ถ้าตั้งเจตนาว่า เราจะแสดงธรรมไปเพื่อให้โยมได้รู้เข้าใจถูกต้อง ให้มีสัมมาทิฐิ ให้โยมได้รับประโยชน์ ให้โยมได้พัฒนาชีวิตขึ้นไป ผู้ที่แสดงธรรมก็ได้บุญด้วย

ถึงโยมก็เหมือนกัน ก็ทำบุญข้อธรรมเทศนามัยนี้ได้ โดยนำธรรมไปบอก ไปเผื่อแผ่ ไปสอนลูกสอนหลาน ให้รู้จักสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ให้เขาเจริญในทาน ศีล ภาวนาด้วย

เริ่มตั้งแต่ไปแนะนำในครอบครัวของตัวเอง ทำบุญกับลูกกับหลานก็ได้ ด้วยธรรมเทศนามัยนี้

ยิ่งถ้าเป็นเรื่องที่ยาก หรือเขาไม่เคยสนใจ เราก็ได้ฝึกตัวเองหาทางที่จะสอนที่จะแนะนำอธิบายให้ได้ผล ทำให้เขามีปัญญา ทำให้เขาทำดี เป็นคนดีได้ เราเองก็ปลื้มใจ ได้พัฒนา ก็ยิ่งได้บุญมาก

๑๐. **ทิฐิบุญกรรม** ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง คือทำความคิดความเข้าใจให้ถูกต้อง

ความเห็นถูกต้องนี้ ต้องทำกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะทำอะไร ควรพิจารณาตรวจสอบกิจกรรมทุกอย่างว่า เราทำด้วยความรู้เข้าใจถูกต้องหรือเปล่า เช่นเมื่อทำทาน ก็พิจารณาว่าเราทำด้วยความเข้าใจถูกต้องไหม เรื่องนี้เป็นไปได้มากกว่า โยมหลายท่านอาจจะทำด้วยความเข้าใจผิดอยู่ก็ได้

ไม่ว่าอะไร เช่นอย่างรักษาศีล บางทีก็รักษาไปตามตัวบทพยัญชนะ หรือตามที่ยึดถือกันมา ไม่เข้าใจจริง เมื่อเราไปฟังธรรม เราก็มาปรับความเห็นของตัวเองให้ถูกต้อง แล้วการทำบุญข้ออื่นๆ ก็จะไม่พลอยถูกต้องไปด้วย



เพราะฉะนั้น เรื่องทิวาสุกรรม หรือการทำความเห็นให้ตรง ให้ถูกต้องนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญ ต้องพัฒนาอยู่เสมอ ไม่ว่าจะทำอะไร ต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องประกอบอยู่

ทั้งหมดนี้รวมเป็น ๑๐ ข้อ แต่ใน ๑๐ ข้อนี้ ที่เป็นหลัก ก็คือ ทาน ศีล ภาวนา ส่วนที่เติมมา ๗ ข้อนั้น เป็นการขยายจาก ๓ ข้อ ต้น เพื่อให้เห็นความหมายและช่องทางที่จะทำบุญเพิ่มขึ้น

## บุญที่แท้แผ่ความสุขออกไป

### ให้ความงอกงามทั้งแก่ชีวิตของเราและทั่วสังคม

ข้อที่ขยายเพิ่มขึ้นนั้น *อป/จาคนมาย* ก็ดี *ไวยาวัจจมาย* ก็ดี อยู่ในหมวดศีล คือ การที่มีความสุภาพ อ่อนโยน นบไหว ให้เกียรติแก่กัน และการช่วยเหลือรับใช้บริการ ก็เป็นเรื่องด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม จึงเป็นเรื่องของศีล จัดอยู่ในหมวดศีล

ตอนนี้เรียกว่าสังเคราะห์ คือจัดประเภท

ต่อไป *ปัตติทานมัย* การให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น หรือให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมบุญ นี้จัดอยู่ในทาน

จะเห็นว่า ทานมีความหมายกว้าง ไม่ใช่เฉพาะให้ของเท่านั้น แต่การให้ความมีส่วนร่วมในการทำความดี หรือให้โอกาสผู้อื่นร่วมทำความดี รวมทั้ง *ปัตตานุโมทนา* อนุโมทนาบุญที่ผู้อื่นทำ คือให้ความร่วมใจในการที่ผู้อื่นทำความดี ก็เป็นบุญในการให้ชนิดหนึ่งเหมือนกัน จึงอยู่ในหมวดทานด้วย

ต่อไป ข้อ ๘. *ธรรมสวนมัย* ฟังธรรม ก็ดี ข้อ ๙. *ธรรมเทศนามัย* แสดงธรรมแก่ผู้อื่น ก็ดี รวมอยู่ในข้อ ๓ คือ ภาวนามัย เพราะเป็นการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา โดยเฉพาะปัญญา ซึ่งจะไปส่งผลแก่ข้อสุดท้ายด้วย

ข้อสุดท้าย คือ *ทิวสุชุกรม* ท่านบอกว่าเข้ากับทุกข้อ เวลาทำบุญทุกอย่าง ให้มีทิวสุชุกรมประกอบ คือมีความเห็นที่ถูกต้องด้วย มิฉะนั้นบุญของเราก็จะบกพร่อง

บกพร่องเพราะอะไร เพราะบางทีเวลาทำบุญนั้น ใจของเราซีกหนึ่งได้บุญ แต่อีกซีกหนึ่งมีโลภะเป็นต้นปนอยู่ นึกถึงบุญ แต่ใจมีความโลภตั้งไว้ พะวงอยากได้ผลตอบแทนโน่นนี่ อย่างนี้ บุญก็ได้ แต่บาปก็พ่วงมาด้วย เพราะฉะนั้นจึงต้องระวังเหมือนกัน

แต่ถ้าเรามี ทิวสุชุกรม ประกอบอยู่ คอยทำความเข้าใจให้ตรง ก็จะไม่แก้ปัญหานี้ได้ คือทำบุญด้วยความรู้เข้าใจที่ตรงชัดว่า ทานนี้ทำเพื่ออะไร เมื่อรู้เข้าใจได้ความเห็นถูกต้อง บุญของเราก็สมบูรณ์ แล้วบุญนั้นจะมีความหมายที่ครบ ภาย วาจา จิต ปัญญา

กายก็ทำ ชัดอยู่แล้ว วาจาก็เปล่ง เช่นชักชวนกัน บริรักษากัน จิตก็สงบปล่อยใส มีเจตนาประกอบด้วยศรัทธาเป็นต้น ปัญญาก็มีความรู้เข้าใจ ว่าสิ่งที่ตนทำนี้ ทำเพื่ออะไร ควรทำอย่างไร ยิ่งถ้ามองเห็นความหมาย ความมุ่งหมายที่แท้ และคุณประโยชน์ชัดเจนแล้ว ก็จะมีจิตใจกว้างขวางและบุญกุศลก็ยิ่งเพิ่ม

อย่างเวลาทำทานนี้ เราดูเข้าใจมองเห็นว่า ที่เราถวายภัตตาหาร และถวายทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ท่านมีหน้าที่อะไร

โยมลองถามตัวเอง แล้วก็มองเห็นว่า พระสงฆ์ท่านมีหน้าที่เล่าเรียนพระธรรมวินัย มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยที่ได้เล่าเรียนนั้น แล้วก็มีหน้าที่ที่จะเผยแผ่ธรรม อ้อ...ท่านมีหน้าที่ใหญ่ ๓ อย่างนี้

การที่เราถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์นี้ ก็เพื่อให้ท่านมีกำลังไปทำศาสนกิจ คือหน้าที่ ๓ อย่างนั้น เมื่อท่านทำหน้าที่สามอย่างนั้น ตัวท่านเองก็เจริญอกงามในไตรสิกขาด้วย ธรรมะที่ท่านได้รู้ได้เรียนมากก็จะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนกว้างขวางออกไปด้วย

แล้วเป็นอย่างไร พระศาสนาของเราก็อยู่ได้ โดยเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนอย่างแท้จริง การที่เราทำบุญนี้ จึงเป็นการช่วยดำรงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคง

ถึงตอนนี้โยมก็รู้ว่า บุญของเราไม่ได้อยู่เฉพาะแค่พระองค์ที่เราถวายเท่านั้น แต่บุญไปถึงพระศาสนาทั้งหมด

เมื่อพระศาสนาอยู่ได้ ธรรมก็อยู่ได้ แล้วธรรมก็เผยแผ่ ออกไป ก็เกิดเป็นประโยชน์แก่ประชาชน เมื่อประชาชนได้รู้เข้าใจ ประพฤติปฏิบัติธรรม สังคมก็ร่มเย็นเป็นสุข

สังคมที่อยู่ได้นี้ ก็เพราะยังมีคนประพฤติปฏิบัติธรรม รู้ธรรมกันอยู่บ้าง อย่างน้อยก็ยังพอประดับประดองกันไป

เมื่อโยมนี้เห็นว่า ท่านที่เราถวายนี้ ให้แก่พระองค์เดียวนี้ มีผลไปถึงพระพุทธศาสนาและประชาชนทั่วสังคมทั้งหมดด้วย เมื่อมองด้วยความเข้าใจอย่างนี้ ใจก็ยิ่งปลอดโปร่งกว้างขวาง มีปีติอิ่มใจ นึกขึ้นมาเมื่อไร ก็ยังมีความสุข นี่แหละที่เรียกว่า *ทิวจตุกรรม* เกิดจากมีปัญญาประกอบเข้ามา บุญก็ยิ่งกว้างขวาง

ยิ่งกว่านั้น ต่อไปมันจะเป็นปัจจัยให้เราเห็นทางทำบุญที่ถูกต้องยิ่งขึ้น ว่าทำบุญอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์เกิดคุณค่ากว้างขวาง โยมก็จะได้ *วิไลทาน* คือทานที่เกิดจากการวิจิตรขึ้นมาด้วย คือพิจารณาไตร่ตรองแล้วจึงให้ทาน

ทั้งหมดนี้ก็ขอนำมากล่าวให้โยมได้ฟัง ในเรื่องวิธีทำบุญซึ่งที่จริงไม่มีที่สิ้นสุด เพราะมีเรื่องสมควรทราบอีกมาก แต่เราฟังกันไปทีละน้อยๆ ก็จะเห็นแนวทางปฏิบัติในการทำบุญมากขึ้นทุกทีๆ

## โยมทำบุญแล้ว พระก็อนุโมทนา

### แต่ถ้าโยมทำบุญเพราะพระชวน อาจจะเสียดายเนสนา

เวลาโยมทำบุญเสร็จแล้ว พระก็จะอนุโมทนา ที่ว่าอนุโมทนามีก็คือ แสดงความพลอยยินดีด้วยกับโยมที่ได้ทำบุญ เพราะโยมทำดีงามถูกต้องแล้ว พระก็ยอมรับ หรือแสดงความเห็นชอบ

ในการอนุโมทนานั้น พระก็จะบอกว่า บุญที่ทำนี้เกิดผลเกิดอานิสงส์อย่างไร ทานมีผลอย่างไร ศีลมีผลอย่างไร ภาวนามีผลอย่างไร เราเรียกสั้นๆ ว่า “อนุโมทนา”

แต่อนุโมทนานี้ พระจะพูดเมื่อโยมทำแล้ว ว่าที่โยมทำ จะเกิดผลอย่างนั้นอย่างนี้ มีผลดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังที่พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแสดงอานิสงส์ของบุญไว้ หมายความว่า บุญประเภททานก็ดี บุญประเภทศีลก็ดี บุญประเภทภาวนาที่ดี พระองค์ได้แสดงอานิสงส์ไว้

อานิสงส์นั้น พระพุทธเจ้าตรัสเน้นประโยชน์ที่มองเห็นก่อนแล้วจึงลงท้ายด้วยผลในภพหน้า ว่าตายแล้วไปสวรรค์

อย่างในเรื่องศีล พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัส อานิสงส์ของศีล ๕ ว่า

๑. คนมีศีล อาศัยความไม่ประมาท จะสร้างโภคะได้มาก คนไม่มีศีล อย่างคนที่ติดหลงอบายมุข ย่อมปล่อยชีวิตตกต่ำ มัวหมกมุ่นวุ่นวายมัวเมาในเรื่องเหลวไหล จึงไม่เอาใจใส่ ไม่ขยันทำมาหากิน เรียกว่าตกอยู่ในความประมาท ก็เสื่อมทรัพย์อัปชีวิต

แต่คนที่มีศีล เว้นจากทุจริต เว้นจากอบายมุขและเรื่องชั่วช้าเสียหายแล้ว เมื่อมีความไม่ประมาท ก็ขยันหมั่นเพียรมุ่งหน้าทำการงาน ใจอยู่กับการประกอบอาชีพ ก็ทำให้เกิดโภคะได้มาก

๒. กิตติศัพท์อันดีงามก็ระบือไป คนที่ประพฤติดีมีศีล มีความสุจริต คนก็นิยมชมชอบ ยิ่งสังคมปัจจุบันนี้เราถือเป็นสำคัญมากกว่า ในบ้านในเมืองนี้ทำอะไรจะหาคนที่มศีล คือคนสุจริตมาบริหารบ้านเมือง ถ้าคนไหนมีศีล สุจริต มีความบริสุทธิ์ มีความซื่อสัตย์ ก็ได้กิตติศัพท์ดีไปด้านหนึ่ง

แต่ไม่ได้หมายความว่าทั้งหมด อย่างน้อยด้านศีลก็ได้ กิตติศัพท์เป็นเครื่องประดับรองรับตัวเองขึ้นมา เป็นฐานที่สำคัญ

๓. ความมีศีลทำให้แก่ล้าวก ถ้าเรามีศีล เป็นคนประพฤติซื่อตรงสุจริตแล้ว จะเข้าสมาคมไหน ก็แก่ล้าวก ไม่ครั่นคร้าม

๔. เวลาตายก็มีสติ ไม่หลงตาย ต่อจากนั้น

๕. ข้อสุดท้าย ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์

อานิสงส์ ๕ ข้อของความมีศีลนี้เป็นตัวอย่าง พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์แบบนี้ พระก็อาจจะเอามาเทศน์ หรือพูดขยายให้โยมฟังว่า ทำบุญแล้วเกิดผลอะไร มีอานิสงส์อย่างไร ก็ทำให้โยมมีจิตใจขึ้นบานผ่องใส บุญก็จะมากขึ้น เพราะเกิดความเข้าใจ มีปัญญาประกอบด้วย ยิ่งมั่นใจ และใจยิ่งเข้มแข็งมีกำลังสว่างไสว

แต่ถ้าพระพุทก์ก่อน คือไปพุทก์ให้โยมทำบุญ โดยชวนว่า โยมทำโน่นทำนี่ที่นี้แล้ว จะได้ผลมากมายอย่างนี้ๆ ชักเข้าหาตัว ก็กลับตรงกันข้าม

ที่ว่าตรงข้าม คือ ถ้าโยมทำบุญก่อน แล้วพระพุทก์ถึงผลดีทีหลัง นี่เป็น **อนุโมทนา** แต่ถ้าพระพุทก์ก่อนเพื่อให้โยมถวาย ก็กลายเป็นเสียงต่อ **อเนสนา**

“อเนสนา” แปลว่าการแสวงหาลาภ หรือหาเลี้ยงชีพ โดยทางไม่ถูกต้อง ทางพระถือว่าเป็นมิจฉาชีพ

“มิจฉาชีพ” นี้ใช้ได้ทั้งพระทั้งคฤหัสถ์ สำหรับพระ มิจฉาชีพก็ได้แก่การกระทำจำพวกที่เรียกว่า อเนสนา เช่น พุดล่อ พุดจูง หรือเลียบเคียงให้โยมมาถวายของหรือบริจาคอะไร ซึ่งเสียงมาก ดังที่บอกสั้นๆ ว่า ถ้าพุทก์ทีหลัง เป็นอนุโมทนา แต่ถ้าพุทก์ก่อน เสียงต่ออเนสนา

ตามปกตินั้น พระได้แต่อนุโมทนาเมื่อโยมทำบุญแล้ว อันนี้โยมควรทราบไว้

## ทำบุญ ทำที่ไหนก็ได้

### ไม่ว่าทำอะไร ถ้าทำเป็น ก็ได้บุญ

เวลาทำบุญ เราสามารถทำทั้ง ๓ อย่างพร้อมกันอย่างที่ว่าแล้ว ซึ่งก็ควรจะเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ว่าต้องทำเฉพาะทานหรือเฉพาะศีล หรือเฉพาะภาวนา ควรทำที่เดียวพร้อม ๓ อย่างเลย

อย่างที่ย้ำไว้ตั้งแต่ต้นแล้วว่า โยมมาถวายทานที่วัด อย่าให้ได้แต่ทานอย่างเดียว ต้องให้ได้ศีล ได้ภาวนาด้วย พร้อมกันหมด เราจึงจะพุทก์ได้เต็มปากว่า “ทำบุญ”

มิฉะนั้นเราจะได้แค่ส่วนหนึ่งของบุญ คือทานเท่านั้น

ไม่ว่าทำอะไร ก็ทำบุญ ๓ อย่างได้พร้อมกัน ไม่เฉพาะไปถวายทานที่วัด เพื่อให้ได้บุญเขตที่ยอดเยี่ยม แม้แต่ในการประกอบกิจการงานท่านยังอธิบายไว้เลยว่า อาชีพการงานทั้งหลายที่ญาติโยมทำกันนี้ ก็ทำบุญไปด้วยกันพร้อมทั้ง ๓ อย่างได้

ดังเช่นว่า ในการทำอาชีพการงานนั้น พอได้เงิน โยมก็คิดตั้งใจขึ้นมาว่า โอ...นี่เราได้ทรัพย์เพิ่มขึ้นแล้ว เราจะเอาทรัพย์นี้ส่วนหนึ่ง ไปให้ทาน ทำบุญกุศล ช่วยเหลือเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ ทำให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา พอคิดอย่างนี้ จิตใจดีงามผ่องใส ท่านเรียกว่าทานเจตนาเกิดขึ้น ขณะทำอาชีพอยู่นั้น ก็ได้ ทำทาน ไปด้วย

เวลาทำการงานนั้น ทำด้วยความตั้งใจให้เป็นไปโดยสุจริต ทำงานของเราให้ตรงต่อหน้าที่ของอาชีพ ให้ถูกต้องตามจรรยาบรรณ ทำด้วยความตั้งใจตรงตามหน้าที่ของตน โดยสัตย์สุจริต เวลานั้นก็เรียกว่าได้ *รักษาศีล*

เวลาทำงาน ฝึกใจของตัวเองไปด้วย มีความเพียรพยายาม มีสมาธิ ทำจิตใจของเราให้สงบ ให้มีสติ แม้จะมีอารมณ์กระทบกระทั่งเข้ามารบกวน ก็ฝึกใจให้สงบมั่นคงได้ รักษาเมตตาไมตรี และความมีใจผ่องใสเอาไว้ อย่างนี้ก็เรียกว่าได้ *ทำภาวนา* ไปในตัว ภาวนาอย่างนี้เป็นส่วนจิต

สูงขึ้นไปอีก ยังสามารถทำภาวนาในส่วนปัญญาด้วย คือทำงานด้วยวิจรรณญาณ พิจารณาไตร่ตรองเหตุผลที่จะให้ได้ผลดีว่าทำงานอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์ที่แท้จริง

สูงขึ้นไปอีก ในภาวนาส่วนปัญญาอัน เมื่อทำงานไป มองเห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นไป ของเหตุการณ์ก็ดี ของผู้คนที่ พบเห็นเกี่ยวข้องก็ดี รู้จักพิจารณา รู้จักมนสิการ ก็เกิดความรู้ความ เข้าใจโลกและชีวิตนี้มากขึ้น มองโลกด้วยความเข้าใจรู้เท่าทัน และ วางท่าที่ได้ถูกต้อง

ยกตัวอย่าง เช่น คุณหมอต้อต้องสัมพันธ์กับคนไข้ มองคนไข้ คนโน้นเป็นอย่างนั้น คนนี้เป็นอย่างนี้ คนนั้นหน้าบึ้ง คนนี้หน้ายิ้ม คนนี้พูดไปแล้วเข้าใจดี คนนี้พูดไปแล้วไม่เอาไหน คนนั้นกำลังใจ เข้มแข็งดี คนนี้ไม่มีกำลังใจ เราก็ได้รู้เห็นชีวิตและอาการของผู้คน ที่เป็นไปต่างๆ

เมื่อรู้จักมอง คือมองเป็นประสบการณ์ที่เราได้มีโอกาสพบ เห็น ไม่มองในแง่เป็นอารมณ์ที่มากกระทบตัวตน ก็เกิดความรู้ความ เข้าใจ โลกและชีวิตตามความเป็นจริง ว่าโลกนี้เป็นอย่างนี้ ชีวิตเป็นอย่าง นี้ ในจิตใจแทนที่จะเกิดความรู้สึกไม่ดี ก็เกิดปัญญา ทำให้วางใจ ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ได้ปัญญาภาวนาอีก

อย่างเป็นผู้สื่อข่าวนี้ก็ชัด เมื่อมาที่วัด หรือไปหาชาวที่ไหน

๑. ทำด้วยความตั้งใจว่า เราจะเผยแพร่ข่าวสาร คือให้ ชาวสารหรือให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน เมื่อตั้งใจดีอย่างนี้ ก็เป็นทาน คือไม่ใช่คิดแต่เพียงว่าเรามาทำอาชีพ จะได้เงินเท่าไร ทำอย่างไรจะได้เงินมากๆ ถ้าคิดแบบนั้นอย่างเดียว บุญก็ไม่เกิด

แต่ในเวลาทำงาน ถ้าเรามีจิตใจเกื้อกูล หวังดีต่อผู้อื่น โดย ตั้งใจว่า เราจะหาข่าวสารให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน ที่จะได้รู้ ข้อมูลมีปัญญามากขึ้น เมื่อตั้งใจอย่างนี้ ข้อ ๑ คือ ทาน มาแล้ว



๒. ทำหน้าที่ของเราโดยซื่อสัตย์สุจริต เราจะลงข่าวให้ถูกต้อง ให้ตรงตามความเป็นจริง ไม่ให้มีการบิดเบือน ไม่ให้ผิดพลาด จะทำโดยสุจริต นี้คือ มาแล้ว

๓. ต่อไป เวลาเราไปทำข่าวนี้ อาจจะมีการกระทบกระทั่ง คนฝ่ายนั้นฝ่ายนี้อาจจะไม่พอใจ แต่ไม่ว่าจะมีอะไรกระทบกระทั่งมา เราจะฝึกใจของเราให้มั่นคง ไม่กลัววาม ถ้าเราฝึกจิตใจของเราให้เข้มแข็งมั่นคงได้ รับกระทบได้ทุกอย่าง สามารถตั้งตัวอยู่ในสติที่มั่นคง ดำรงกิริยาอาการที่ดีไว้ได้ นี้เราได้แล้วนะ ภาวนาด้านจิต

ส่วนปัญญาภาวนานั้นแน่นอน อาชีพของเราเกี่ยวกับข้อมูลความรู้และการใช้ปัญญา เราจะพยายามทำข่าวสารของเราให้เป็นไปด้วยวิจรรณญาณ เลือกระเด็นจับประเด็นให้ถูกต้อง สื่อออกไปให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ยิ่งใช้ปัญญาเท่าไร ก็เกิดประโยชน์มากเท่านั้น นี้ก็ได้ ภาวนาด้านปัญญา

แต่ปัญญาภาวนาอย่างสำคัญ ที่ผู้สื่อข่าวมีโอกาสได้มาก ดูเหมือนจะมีโอกาสมากกว่าคนอื่น ๆ ก็คือ นักข่าวนั้น ได้พบเห็นผู้คนหลากหลายต่างพวก ต่างหมู่ ทุกชั้น-เพศ-วัย ทุกอาชีพ มีนิสัยใจคอและพฤติกรรมต่างๆ กัน มีความดีความชั่วไม่เหมือนกัน ความคิดเห็นก็ต่างๆ กัน และเหตุการณ์ก็แปลกๆ มากมาย

ทุกอย่างที่ได้ผ่านพบนั้น ถ้ารู้จักไตร่ตรองพิจารณามอง ด้วยท่าทีที่ถูกต้อง ก็จะทำให้เข้าใจผู้คน ทำให้มองเห็นความจริงของโลกและชีวิต แล้วก็ทำให้สามารถวางใจต่อสิ่งต่างๆ ได้ดี จิตใจจะโปร่งโล่งเป็นอิสระ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ด้วย

ตามที่ว่ามานี้ ผู้สื่อข่าวจึงได้ทำทั้งทาน ทั้งศีล และภาวนา

เป็นอันว่า ที่พระท่านพูดไว้ ทางที่จะให้ท่านมีเยอะ เรื่อง บุญก็มากมายครอบคลุมไปหมด รวมทั้งคำว่า “คุณภาพชีวิต” ก็ อยู่ในบุญหมด คนโบราณจึงไม่ต้องหาคำอะไรมาพูด เขาใช้คำ เดียวว่า “บุญ” ก็จบเลย เพราะมันคลุมหมดทุกอย่าง

ฉะนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่พวกเราเอง อย่าไปทำให้มันแคบ เวลานี้ คำว่าบุญมีความหมายแคบลง เหลือนิดเดียว

ถึงตอนนี้ เมื่อทำด้วยปัญญา มีความเข้าใจ ความหมาย ของบุญก็จะเพิ่มพูนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

## ศึกษาบุญไป ให้ปัญญาพาบุญถึงจุดหมาย กลายเป็นบุญอย่างสูงสุด

พูดมายืดยาวแล้ว ควรจะจบได้ ขออย่าข้อสุดท้ายที่ว่า **ทิฏฐิซุกกรรม** ควรให้มีประกอบกับการทำบุญทุกครั้ง เพราะมันเข้าใจทุกข้อ เริ่มแต่ทำบุญข้อท่าน เราก็มีทิฏฐิซุกกรรม เช่นถามตัวเอง ว่า เรามีความเห็นถูกต้องใหม่ในการทำบุญ เราเข้าใจถูกต้องใหม่ อย่างน้อยรู้ว่าการทำทานมีความมุ่งหมายเพื่ออะไร

พระพุทธเจ้าสอนให้เราเห็นว่า ถ้าเราจะถวายเป็นสังฆทาน คุณค่าประโยชน์จุดมุ่งหมายของมันอยู่ที่ไหน เมื่อพิจารณาอย่างนี้

๑. ใจของเราจะกว้างขวางสดใส และบุญก็ได้เพิ่มขึ้น
๒. เราจะพัฒนาก้าวสูงขึ้นไป จะไม่ติดจมอยู่แค่เท่าเดิม

เป็นอันว่า *ทิวสุทฺถกรรม* นี้ เป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่ง วันนี้นำมาพูดเป็นเค้าไว้ให้โยมทราบ ว่า ต้องพยายามให้ประกอบกับการทำบุญทุกอย่าง ให้เป็นการกระทำที่มีความเข้าใจรู้เห็นถูกต้อง แล้วก็ปรับจิตใจของเราอยู่เสมอ การที่จะปรับจิตใจได้ถูกต้องก็คือ ต้องเรียนรู้อยู่เสมอ ต้องฟังต้องอ่านธรรมอยู่เสมอ

ขอพูดเพิ่มอีกนิดหนึ่งสั้นๆ ว่า บุญนี้ท่านยังแบ่งอีกว่า มี ๒ ประเภท คือ *โอปธิกบุญ* กับ *นโรปธิกบุญ* หรือ *อนโรปธิกบุญ*

*โอปธิกบุญ* แปลว่า บุญที่ยังมีอุปธิ ยังก่อให้เกิดชั้นคือ เป็นบุญของคนที่อยู่ในโลก ซึ่งจิตใจยังหวังผลอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ ยังเป็นบุญที่ระคนด้วยกิเลส ท่านยอมให้สำหรับญาติโยม

แต่ท่านเตือนไว้ อย่าลืมว่า เราจะต้องเดินหน้าต่อ เพื่อไปให้ถึง *นโรปธิกุต* ซึ่งเป็น *อนโรปธิกบุญ* คือบุญที่ไม่ประกอบด้วยอุปธิ อันเป็นบุญที่บริสุทธิ์ เกิดจากเจตนาที่ไม่มีกิเลส มีความผ่องใส ทำด้วยจิตใจบริสุทธิ์จริงๆ ตรงตามความมุ่งหมาย คือทำเพื่อความมุ่งหมายของบุญนั้นแท้ๆ ไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ

แต่การที่จะฝึกให้ไม่มีโมหะนี้ ต้องทำไปเรื่อยๆ อย่าหยุดก็แล้วกัน ขอให้เดินหน้าไป แล้วก็ถึงบุญที่จะทำให้เราหมดอุปถัมภ์แน่นอน

*บุญตัวสำคัญ ก็คือปัญญา* “บุญ” แปลว่าชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ แต่บุญจะชำระจิตใจได้จริง ก็ต้องมาถึงขั้นปัญญา จึงจะชำระด้วยวิปัสสนาให้สะอาดได้จริง ฉะนั้น บุญจึงรวมคำว่าปัญญาอยู่ด้วย และบุญขั้นสูงสุดก็จึงมาถึงปัญญา มาเป็นปัญญา

ในที่สุด *ปัญญา* กับ *ปัญญา* ก็จึงมาบรรจบกัน

ถ้าโยมทำอะไรแล้ว ได้ทั้งบุญ ณะ ได้ทั้งปัญญา พระพุทธศาสนาก็เดินหน้าในตัวโยม และโยมก็เดินหน้าในพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น เมื่อทำบุญไป ก็อย่าให้ได้เฉพาะบุญ ณะ แต่ให้ได้ปัญญาด้วย ให้บุญ ณะ กับปัญญา มาบรรจบกัน แล้วปัญญา จะมาเป็นตัวทำให้บุญของเรา นี้มีผลสมบรูณ์อย่างแท้จริง จนกระทั่งกลายเป็นบุญสูงสุด ที่เป็นนิรุပ္ปติ

วันนี้ก็เลยพูดกับโยมมายี่ดียวพอสมควร ในเรื่องบุญ เพื่อให้เห็นตัวอย่างว่า เรื่องของถ้อยคำ และกิจกรรมที่เราทำในพระพุทธศาสนา นี้ ยังมีอะไรที่ควรจะศึกษาอีกมาก

ท่านจึงบอกให้ศึกษาบุญ ดังที่ตรัสไว้ในพระสูตรว่าด้วย บุญกิริยาวัตตุว่า บุญกิริยาวัตตุ มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย บุญกิริยาวัตตุ
๒. ศีลมัย บุญกิริยาวัตตุ
๓. ภาวนามมัย บุญกิริยาวัตตุ

แล้วพระองค์ก็ตรัสเป็นคาถาสรูปทำยาวหน่อย แต่ก่อนต้นบอกว่า *บุญเมว โส สิกขะย* บุคคลนั้นพึงศึกษาบุญ คือเรียนรู้ฝึกทำให้ก้าวหน้าองงามเพิ่มพูนต่อไป อย่าหยุดอยู่แค่บุญที่เราทำอยู่เป็นทุนเท่านั้น บุญจึงจะเกิดผลสมบรูณ์อย่างที่ได้อีกกล่าวมา

ได้แสดงธรรมกถาเรื่องบุญมาพอสมควรแก่เวลา ขออนุโมทนาคุณโยมทุกท่านอีกครั้งหนึ่ง ในการที่ได้มาปรารภเหตุการณ์หนึ่งซึ่งจะเรียกว่ากรณีตุ๊กตาแบ่ง หรืออะไรก็แล้วแต่ แล้วมาร่วมกันทำบุญขึ้น

# บุญที่ทำได้ง่าย

## ทำได้เรื่อย ๆ

พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาไว้ให้ (ส.ส.๑๕/๑๔๖/๔๖) ดังนี้

อารามโรปา วนโรปา	เย ชนา เสดตุการกา
ปปญจ อุกพานญจ	เย ททนติ อุกปัสสย
เตสั ทิวา จ รตโต จ	สทา บุญญ ปวทุมตติ
ธมมฏฐา สีสถมปนฺนา	เต ชนา สคคคามิโน ๗

ชนเหล่าใด ปลูกสวณ ปลูกปา สร้างสะพาน จัดบริการ  
น้ำดื่ม ชุดบึงบ่อสระน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญของชน  
เหล่านั้น ย่อมเจริญงอกงาม ทั้งคืนทั้งวัน ทุกเวลา

ชนเหล่านั้น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้  
เดินทางสวรรค์

เมื่อคนทำบุญ บุญก็พัฒนาต่อไป (มิตินท.๑๒๒)

บุญญ โข มหาราช กโรนโต อวิปปฏิสารี โทติ อวิปปฏิสาริตวา  
ปาโมชฺช ชายติ ปมุทิตสฺส ปิติ ชายติ ปิติมนสฺส กาโย ปสฺสสมฺภติ  
ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ ลฺลฺลโน จิตฺตํ สมาริยติ เตน การณฺน บุญญ วฑฺฒติ

ดูรามหาบพิตร บุคคลเมื่อทำบุญ ก็ไม่มีความเดือดร้อนใจ ไม่  
เดือดร้อนใจแล้ว ก็เกิดปราโมทย์ เมื่อปราโมทย์แล้ว ก็เกิดปิติ เมื่อมี  
ใจปิติ ภายใจก็สงบผ่อนคลาย ผู้มีกายใจผ่อนคลายก็จะได้สรวลความสุข  
เมื่อมีความสุข จิตก็มั่นแน่วเป็นสมาธิ ด้วยเหตุนั้น บุญก็พัฒนา



## ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม\*

ขอนมัสการท่านพระเถรานุเถระ สหธรรมิก ที่เคารพนับถือ  
ขออำนาจพร ท่านคุปนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ

อาตมาพอรู้สึกเป็นสิริมงคล ที่ได้มีโอกาสมาแสดงธรรมกถาในที่ประชุมนี้ เพราะมาพูดในสถานที่ที่มีกิจการอันเนื่องด้วยพระศาสนา และมาพูดในเรื่องธรรมอันเป็นเรื่องสิริมงคล

สำหรับหัวข้อที่ท่านตั้งให้พูด คือเรื่องกรรมนี้ จะพูดในแง่ไหนก็ตาม ก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นที่เข้าใจในหมู่พุทธศาสนิกชนอยู่ทั่วไปแล้วว่า กรรมเป็นหลักใหญ่ของพระพุทศาสนา

ความจริงหลักกรรมใหญ่มีอยู่หลายหลัก เช่น เรื่องอริยสัจ เรื่องปฏิจจสมุปบาท และเรื่องไตรลักษณ์ เป็นต้น ธรรมะแต่ละข้อๆ เหล่านั้นล้วนแต่เป็นหลักใหญ่ หลักสำคัญทั้งสิ้น แต่สำหรับหลักกรรมนี้ ประชาชนทั่วไปไม่มีความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเองใกล้ชิดมาก เพราะฉะนั้นความคุ้นเคยกับคำว่ากรรมนี้ ก็อาจจะมียมากกว่าหลักธรรมอื่นๆ

\* บรรยายที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันเสาร์ที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ เวลา ๑๔.๓๐-๑๖.๐๐ น. (ในการพิมพ์เดือน พ.ย. ๒๕๔๕ ได้จัดปรับรูปแบบ เช่น ซอยย่อหน้า และขีดเกลาลำนวนภาษาให้อ่านง่ายขึ้น)

เป็นอันรวมความในที่นี้ว่า กรรมเป็นหลักกรรมสำคัญ และเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนสนใจมาก กับทั้งเป็นเรื่องที่มีความข้องใจกันอยู่มากด้วย ที่ข้องใจนั้น ก็เกิดจากความที่ยังกลางแกลงสงสัยในแง่มุมต่างๆ ไม่เข้าใจชัดเจน

เหตุที่หลักกรรมเป็นปัญหาแก่เราเมื่อนั้น ไม่ใช่เพราะเป็นหลักกรรมใหญ่หรือสำคัญอย่างเดียว แต่เป็นเพราะได้มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนและสับสนเกิดขึ้นพอกพูนต่อๆ กันมา เพราะฉะนั้น ในการทำความเข้าใจเรื่องกรรม นอกจากจะทำความเข้าใจในตัวหลักเองแล้ว ยังมีปัญหาเพิ่มขึ้น คือจะต้องแก้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนสับสนในเรื่องกรรมนั้นด้วย

เนื่องจากเหตุผลที่กล่าวมา อาตมาพึงรู้สึกว่ ในการพูดทำความเข้าใจเรื่องกรรมนั้น ถ้าเราแก้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนสับสนออกไปเสียก่อน อาจจะทำให้ความเข้าใจง่ายขึ้น

เมื่อพูดไป ก็คล้ายกับว่า หลักกรรมนี้ไม่มีเฉพาะตัวหลักเองเท่านั้น แต่มีของอะไรอื่นมาปิดบังเคลือบคลุมอีกชั้นหนึ่งด้วย ถ้าเราจะทำความเข้าใจเนื้อใน เราจะต้องเปลื้องสิ่งทีปิดบังนี้ออกไปเสียก่อน



## ความคลาดเคลื่อนสับสนในเรื่องกรรม

### ๑. ความสับสนคลาดเคลื่อนในความหมาย

หลักกรรมนี้มีอะไรที่เป็นความสับสนคลาดเคลื่อนเข้ามาปิดบังคลุมอยู่ ขอให้ท่านทั้งหลายลองมาช่วยกันพิจารณาดู ตามภาพว่ามีหลายอย่างที่เดียว

ในความเข้าใจของคนไทยทั่วไป หรือแม้แต่จำกัดเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชน พอพูดถึงคำว่า “กรรม” ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในความคิดของแต่ละท่านไม่เหมือนกันแล้ว

กรรมในแง่ของคนทั่วไป อาจจะมี ความหมายอย่างหนึ่ง และกรรมในความหมายของนักศึกษาชั้นสูง ก็อาจจะเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่ตรงกันแต่ที่เดียว

อย่างเช่นในสำนวนภาษาไทย เราพูดกันบ่อยๆว่า “ชาตินี้มีกรรม” หรือว่า “เราทำมาไม่ดี ก็กัมหนำรับกรรมไปเถิด” หรือว่า “อะไรๆ ก็สุดแต่บุญแต่กรรมก็แล้วกัน” อย่างนี้เป็นต้น

สำนวนภาษาเหล่านี้แสดงถึงความเข้าใจคำว่ากรรมในความคิดของคนทั่วไป ขอให้มาช่วยกันพิจารณาดูว่า ในคำพูดซึ่งสื่อถึงความเข้าใจอันนี้ มีอะไรถูกต้องหรือคลาดเคลื่อนไปบ้าง

จากคำที่เอาตามภาพได้ยกมาข้างนั้น ก็พอมองเห็นความเข้าใจของคนทั่วไปเกี่ยวกับกรรมว่า

*ประการแรก* คนโดยมากมองกรรมไปในแง่ผล คือมองว่าเป็นผลของการกระทำ เพราะฉะนั้น จึงพูดกันว่ากัมหนำรับกรรม คำว่ากรรมในที่นี้คือผลของกรรม หรืออย่างเราไปเห็นคนได้รับภัยพิบัติประสบทุกข์ยากต่างๆ เราบอกว่ามันกรรมของสัตว์ ก็เท่ากับบอกว่า กรรมคือบรรดาความทุกข์ยากที่เป็นผลซึ่งเขาได้รับอยู่นั้น

*ประการต่อไป* เราพูดถึงกรรมโดยมุ่งเอาแง่ชั่วแ่งไม่ดีหรือเรื่องร้ายๆ อย่างที่ว่ากัมหนำรับกรรม หรือว่ากรรมของสัตว์ ก็หมายถึงแง่ไม่ดีทั้งนั้น คือเป็นเรื่องทุกข์ เรื่องโศก เรื่องภัยอันตราย ความวิบัติ เหตุร้ายนานา

นอกจากนั้น ก็มุ่งไปในอดีต โดยเฉพาะมุ่งเอาชาติก่อนเป็นสำคัญ

ตัวอย่างที่ว่ามา โดยมากก็มีความหมายสองไปที่เดียวหมดทั้ง ๓ แ่ง คือ มุ่งเอาในแง่เป็นเรื่องร้ายๆ และเป็นผลของการกระทำในอดีตชาติ ไม่ว่าจะ “กัมหนำรับกรรม” “ชาตินี้มีกรรม” “กรรมของสัตว์” “สุดแต่บุญแต่กรรม” ฯลฯ ล้วนแต่เป็นเรื่องไม่ดี เป็นเรื่องร้ายๆ เป็นเรื่องผล และเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาติก่อนทั้งนั้น

พูดง่ายๆ ว่า คนทั่วไปมองความหมายของ “กรรม” ในแง่ของผลร้ายของการกระทำชั่วในอดีตชาติ

ที่นี้ลองมาพิจารณาว่า ความหมายที่เข้าใจกันนั้น ถูกหรือไม่ อาจจะถูก แต่ถูกไม่หมด ได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น

ตามหลักคำสอนที่แท้จริง เพียงหลักต้นๆ ท่านก็บอกไว้แล้วว่า กรรมก็คือการกระทำนั่นเอง ง่ายที่สุด การกระทำนี้ไม่ได้หมายถึงผล แต่เป็นตัวการกระทำ ซึ่งเป็นเหตุมากกว่าเป็นผล

ต่อไปในแง่เวลา จะมุ่งถึงกาลส่วนอดีตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้ อนาคตก็ได้ ไม่เฉพาะต้องเป็นอดีตอย่างเดียว คือ ปัจจุบันที่ทำอยู่นี้ ก็เป็นกรรม

แล้วจะมองในแง่ลักษณะว่าดีหรือชั่ว ก็ได้ทั้งสองข้าง คือ กรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี แล้วแสดงออกได้ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ

นอกจากนี้ ที่พูดถึงกรรมอย่างนั้นอย่างนี้ ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องรุนแรง ความจริงนั้น กรรมก็มีตั้งแต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในความคิดแต่ละขณะ ทุกๆ ท่านที่นั่งอยู่ในขณะนี้กำลังกระทำกรรมด้วยกันทั้งนั้น อย่างน้อยก็กำลังคิด เพราะเมื่ออยู่ในที่ประชุมนี้ ไม่สามารถแสดงออกทางอื่นได้มาก ไม่มีโอกาสจะพูดหรือจะทำอย่างอื่น ก็คิด การคิดนี้ก็เป็นกรรม

รวมความว่า ในความหมายที่ถูกต้องนั้น กรรมหมายถึงถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรืออยู่ในใจก็ตาม เป็นอดีตก็ตาม ปัจจุบันก็ตาม อนาคตก็ตาม ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เป็นกรรมทั้งนั้น

ฉะนั้น กรรมตามความหมายที่พูดกันทั่วไปนั้น จึงมักทำให้เกิดความสับสนคลาดเคลื่อนขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องตั้งแต่ต้น

เป็นอันว่าภาษาศาสตร์ที่คนทั่วไปใช้พูดกันนั้น มีข้อคลาดเคลื่อนอยู่ มากบ้าง น้อยบ้าง ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

## ๒. ความคลาดเคลื่อนในทัศนคติ

### ก. ทัศนคติต่อตนเอง

แง่ที่ ๒ ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนกันอยู่มาก ก็คือ ทัศนคติต่อกรรม พอพูดถึงกรรม ทัศนคติของคนทั่วไปก็มักจะเป็นไปในแง่ของการทอดธุระ หรือไม่มีความรับผิดชอบ

ทอดธุระอย่างไร? อันนี้อาจจะแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ มองในแง่ตัวเอง อย่างหนึ่ง กับมองในแง่ผู้อื่น อย่างหนึ่ง

มองในแง่ตัวเอง ความรู้สึกทอดธุระ คือรู้สึกย่อท้อ ยอมแพ้ ถดถอย และไม่คิดปรับปรุงตัวเอง เช่นในประโยคที่ว่า “ชาตินี้มีกรรม” หรือว่า “เราทำมาไม่ดี กัมหนาร์ับกรรมไปเถิด”

ความจริง คำที่พูดอย่างนี้ มีแง่ที่พิจารณาได้ทั้งดีและไม่ดี คือเวลาพูดอย่างนี้ เดิมก็คงมุ่งหมายว่า ในเมื่อเป็นการกระทำของเราเอง ทำไว้ไม่ดี เราก็ต้องยอมรับผลของการกระทำนั้น นี่คือการความรู้สึกรับผิดชอบต่อตนเอง ยอมรับความผิดที่ตนเองก่อขึ้น

แต่การที่พูดอย่างนี้ไม่ใช่ที่ท่านต้องการให้เราหยุดชะงักแค่นั้น ท่านไม่ได้ต้องการให้เราหยุดเพียงว่า งอมืองอเท้า แล้วไม่คิดปรับปรุงตนเอง แต่ท่านต้องการต่อไปอีกด้วยว่า เมื่อเรายอมรับผิดจากการกระทำของเราแล้ว ในแง่ตัวเราเอง เมื่อเราสำนึกความผิดแล้ว เราจะต้องแก้ไขปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นต่อไปด้วย

แต่ในตอนที่เป็นการปรับปรุงนี้ คนมักไม่ค่อยคิด ก็เลยทำให้ความรู้สึกต่อกรรมนั้น หยุดชะงักแค่การยอมรับ แล้วก็กลายเป็นคล้ายกับยอมแพ้ แล้วก็ท้อถอย ไม่คิดปรับปรุงตนให้ก้าวต่อไป

เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้จักแยกให้ครบ ๒ ตอน คือ ความรู้สึกรับผิดชอบต่อตนเอง ตอนหนึ่ง และการที่จะคิดแก้ไขปรับปรุงตนต่อไป อีกตอนหนึ่ง

รวมความว่า ความรู้สึกต่อกรรม ควรจะมีต่อตนเองให้ครบ ทั้ง ๒ ด้าน คือ

๑. เราจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง
๒. เมื่อยอมรับส่วนที่ผิดแล้ว จะต้องคิดแก้ไขปรับปรุงตนเองให้ถูกต้องดังงามขึ้นไปด้วย

ไม่ใช่หยุดเพียงยอมรับผิดแล้วก็เสร็จกันไป ถ้าเรามองความหมายของกรรมเพียงในแง่ของการยอมรับและเสร็จสิ้นไปเท่านั้น ก็แสดงว่าเราไม่ได้ใช้ประโยชน์จากหลักคำสอนเกี่ยวกับกรรมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และอาจจะให้เกิดผลเสียได้

### ข. ทศนคติต่อผู้อื่น

ในแง่ความคลาดเคลื่อนของทศนคติต่อผู้อื่น ก็เช่นเดียวกัน เวลาเราไปเห็นคนได้รับทุกข์ภัยพิบัติอันตรายต่างๆ บางทีเราก็ตัดใจกันว่า นั่นเป็น “กรรมของสัตว์” พอว่าเป็นกรรมของสัตว์ เราก็ตบลงเลย แล้วก็ช่างเขา

บางท่านเลยไปกว่านี้อีก บอกว่าพุทธศาสนาสอนให้วาง *อุเบกขา* ก็เลยทำเฉย หมายความว่า ใครจะได้ทุกข์ได้ร้อน เราก็ตบลงเสียว่ากรรมของสัตว์ เขาทำมาเองไม่ดี เขาจึงได้รับผลอย่างนั้น เราก็ตบลง *อุเบกขา* อันนี้เป็นแง่ที่ไม่ถูก ต้องระวังเหมือนกัน

ในแง่ต่อผู้อื่น ทศนคติก็ต้องมี ๒ ด้านเหมือนกัน

จริงอยู่ เมื่อคนอื่นได้รับภัยพิบัติเหตุร้ายอะไรขึ้นมา ขึ้นต้นเราควรพิจารณาว่า อันนั้นเป็นผลแห่งการกระทำของเขา เช่น คนที่ไปประพฤติชั่วถูกจับมาลงโทษ อันนั้นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นกรรมของสัตว์จริง แต่การมองอย่างนั้นไม่ใช่เป็นการพูดในแง่ผลเท่านั้น

คำว่า “กรรมของสัตว์” นั้น เป็นการพูดเลยไปถึงอดีตว่า เพราะการกระทำของเขาที่ไม่ดีแต่ก่อน เขาจึงมาได้รับผลที่ไม่ดีในบัดนี้ ถ้าจะพูดให้เต็ม น่าจะบอกว่า อันนี้เป็นผลของกรรมของสัตว์ ไม่ใช่กรรมของสัตว์ แต่พูดย่อๆ ก็เลยบอกว่ากรรมของสัตว์

ในแง่นี้ก็ถูกอยู่ชั้นหนึ่ง ว่าเราเป็นคนรู้จักพิจารณาเหตุผล คือชาวพุทธเป็นคนมีเหตุมีผล เมื่อเห็นผลหรือสิ่งใดปรากฏขึ้นมา เราก็คิดว่านี่ต้องมีเหตุ เมื่อเขาได้ประสบผลร้าย ถูกลงโทษอะไรอย่างนี้ มันก็ต้องมีเหตุ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำไม่ดีของเขาเอง

อันนี้แสดงถึงความมีเหตุมีผลในเบื้องต้น คือวางใจเป็นกลางพิจารณาให้เห็นเหตุผลตามความเป็นจริงเสียก่อน ชั้นนี้เป็นการแสดงอุเบกขาที่ถูกต้อง

**อุเบกขา** ที่ถูกต้องนั้น ก็เพื่อดำรงธรรมไว้ ดำรงธรรมอย่างไร การวางใจเป็นกลาง ในเมื่อเขาสมควรได้รับทุกข์โทษนั้น ตามสมควรแก่การกระทำของตน เราต้องวางอุเบกขา เพราะว่าเราได้เป็นการรักษาธรรมไว้ อันนี้เป็นการถูกในตอนที่หนึ่ง คือ **อุเบกขา** เพื่อดำรงความเป็นธรรม หรือรักษาความยุติธรรมไว้

แต่อีกตอนหนึ่งที่หยุดไม่ได้ก็คือ นอกจากมีอุเบกขาแล้ว ในแง่ของ **กรุณา** ก็ต้องคิดด้วยว่า เมื่อเขาได้รับทุกข์ภัยพิบัติแล้ว เราควรจะช่วยเหลืออะไรบ้าง

บางคนก็ละเลย จะเฉยเรื่อย ไปเห็นคนจนคนเจ็บอะไร ก็กรรมของสัตว์หมด เลยไม่ได้คิดแก้ไขปรับปรุงหรือช่วยเหลือกัน ทำให้ขาดกรุณาไป แทนที่จะนึกถึงกรุณา ก็มัวไปเน้นอุเบกขา\*

ที่จริง ธรรมเหล่านี้ต้องใช้ให้ตรงเรื่อง เหมาะเจาะ แม้แต่ในกรณีที่คุณได้รับโทษ เราวางอุเบกขา มีใจเป็นกลางตามธรรมต่อคนที่เขาได้รับโทษนั้น เราก็ต้องมีกรุณาอยู่ในตัวเหมือนกัน

เราอุเบกขากับคนที่ได้รับโทษ เพราะเรามีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่น บุคคลผู้นี้ได้รับโทษเพื่อให้อื่นจำนวนมาก อยู่ด้วยความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่เป็นความกรุณาและเมตตาต่อตัวผู้ได้รับโทษเองว่า ผู้นี้เมื่อเขาได้รับโทษอย่างนี้แล้ว เขาจะได้สำนึกตน ประพฤติตัวเป็นคนดีต่อไป

จากนั้นก็ต้องคิดต่อไปอีกว่า เมื่อเขาได้รับทุกขโทษตามควรแก่กรรมของเขาแล้ว เราจะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากวิถิของกรรมชั่วร้ายและความทุกข์นั้น หันมาในทางของกรรมที่ดีงามและพบความสุขความเจริญต่อไปได้อย่างไร เป็นความเมตตากรุณาแฝงอยู่ในนั้น ไม่ใช่เป็นสักแต่ว่าอุเบกขาอย่างเดียว

ที่พูดมานี้เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ท้าที่ความรู้สึกต่อเรื่องกรรมที่ไม่ครบถ้วน บางทีก็ทำให้เกิดผลเสียได้ ถ้าอย่างไรรู้ก็ควรจะมีให้ครบทุกด้าน

เป็นอันว่า ทศนคตินี้ บางทีก็คลาดเคลื่อนทั้งในแง่ต่อตนเอง และต่อคนอื่น

ต่อตนเองนั้น หนึ่ง ต้องมีความรับผิดชอบ สอง ต้องมีความคิดแก้ไขปรับปรุงอยู่ด้วยพร้อมกัน

\* การวางอุเบกขา และใช้กรุณากับคนทุกข์ยากนี้ อาจดูคำอธิบายเพิ่มเติม ในเรื่องที่ ๒ หน้า ๖๑

ส่วนในแง่ต่อผู้อื่น ก็ไม่ใช่เอาแต่อุเบกขาอย่างเดียว จะต้อง  
มีเมตตากรุณาด้วย ในส่วนใดที่ควรวางอุเบกขา ก็วางด้วยเหตุผล  
เพื่อรักษาความเป็นธรรม หรือดำรงธรรมของสังคมไว้ และในแง่  
ของเมตตากรุณา ก็เพื่อประโยชน์ของบุคคลนั้นเองด้วย และเพื่อ  
ประโยชน์คนส่วนใหญ่ด้วย ต้องมีและมีไปได้พร้อมกัน

อันนี้เป็นแง่ทัศนคติ ซึ่งบางทีก็สับสนย้ำลึมนั่นกันไป

### ๓. ความสับสนคลาดเคลื่อนในตัวธรรม

ประการที่ ๓ เป็นความคลาดเคลื่อนและสับสนในตัว  
หลักธรรมทีเดียว อันนี้เป็นเรื่องใหญ่

ในใจของพุทธศาสนิกชนนั้น เวลานั้นถึงกรรม ก็คล้ายกับ  
ความหมายที่ได้พูดมาข้างต้น คือมักจะนึกถึงเรื่องเก่า โดยมากเอา  
อดีตชาติเป็นเกณฑ์ ไม่ค่อยนึกถึงกรรมที่ทำในปัจจุบัน

หลักกรรมในพุทธศาสนานั้น มีแง่หนึ่งที่ควรศึกษาให้เข้าใจ  
ชัดเจน คือแง่ที่จะต้องแยกจากหลักคำสอนในศาสนาอื่น

พุทธศาสนานั้นเกิดในชมพูทวีป เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว  
ในสมัยนั้น ศาสนาในอินเดียมีคำสอนเรื่องกรรมกันแทบทั้งนั้น

เมื่อพบคำว่า “กรรม” ในต่างศาสนา ฟังนี้ก็ไว้ก่อนเลยว่า  
จะต้องมีความหมายต่างกัน เหมือนเจอประพรมของพราหมณ์  
กับพระพรมของพุทธ ก็ต้องคนละอย่าง ถ้าแยกบอกความ  
แตกต่างกันไม่ได้ ก็แสดงว่าเรากำลังเสี่ยงต่อความหลงเข้าใจผิด

ศาสนาฮินดูสอนเรื่องกรรม นิครนธ์ หรือศาสนาเซน ก็มีคำ  
สอนเรื่องกรรม และก็เน้นเรื่องกรรมนี้ไว้เป็นหลักสำคัญมาก



เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงทราบคำสอนของศาสนาเหล่านี้แล้ว และได้ทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นความเข้าใจที่ไขว้เขวผิดพลาด จึงได้ทรงสอนหลักกรรมของพุทธศาสนาขึ้นใหม่

เมื่อ “กรรม” ในพุทธศาสนา เป็นหลักกรรมซึ่งเกิดจากการที่พระพุทธองค์ต้องการแก้ไขความเชื่อที่ผิดในหลักกรรมเดิม ก็แสดงว่าหลักกรรมอย่างใหม่นี้จะต้องผิดกับหลักกรรมอย่างเก่า ที่สอนกันแต่เดิมในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และนิครนถ์ เป็นต้น

หลักกรรมในศาสนาของเรา ถ้าแยกแยะออกไปโดยศึกษาเปรียบเทียบกับคำสอนในศาสนาเดิม เราจะเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักกรรมในศาสนาฮินดูก็ตาม ในศาสนานิครนถ์ก็ตาม ในพระพุทธศาสนาก็ตาม ในสายตาของคนต่างประเทศ โดยเฉพาะพวกฝรั่งที่มาศึกษา มักเข้าใจว่าเหมือนกัน

คนเหล่านั้น พอมองเห็นว่า พุทธศาสนาก็สอนเรื่องกรรม ฮินดู และนิครนถ์ ก็สอนเรื่องกรรมทั้งนั้น ก็เข้าใจว่าคำสอนในศาสนาเหล่านี้เหมือนกัน แต่ที่จริงไม่เหมือน

ในศาสนาฮินดูเขามีหลักกรรมเหมือนกัน เขาสอนว่า ในตัวคนแต่ละคนมีอาตมัน เมื่อบุคคลแต่ละคนกระทำความกรรม ก็เป็นเครื่องปิดบังอาตมัน ด้วยอำนาจกรรมนี้ บุคคลจึงต้องเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้น

อันนี้ดูเผินๆ ก็คล้ายของพุทธศาสนา แต่ ศาสนาฮินดูสอนหลักกรรมเพื่อเป็นฐานรองรับการแบ่งแยกวรรณะ ส่วนพระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ หลักกรรมของศาสนาทั้งสองจะเหมือนกันได้อย่างไร ตรงกันแต่ชื่อเท่านั้น

ส่วนในศาสนานิครนธ์ ก็มีความเชื่อในสภาวะสำคัญของกรรมตามแบบของเขา พระพุทธเจ้าเคยตรัสเล่าความเชื่อเรื่องกรรมของนิครนธ์เอาไว้ อาตมภาพจะลองอ่านพุทธพจน์ให้ฟัง

ในขณะที่ฟัง ขอให้ท่านสาธุชนลองเทียบในใจกับหลักกรรมของเราว่า เหมือนหรือต่างกันอย่างไร

### ก. สามลัทธิที่ขัดต่อหลักกรรม

พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดที่ได้เสวย ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะกรรมที่ตัวทำไว้ในปางก่อน โดยนัยดังนี้ เพราะกรรมเก่าหมดสิ้นไปด้วยตบะ ไม่ทำกรรมใหม่ ก็จะไม่ถูกบังคับอีกต่อไป เพราะไม่ถูกบังคับต่อไป ก็สิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์ เพราะสิ้นทุกข์ก็สิ้นเวทนา เพราะสิ้นเวทนาจึงเป็นอันสลัดทุกข์ได้หมดสิ้น ภิกษุทั้งหลาย พวกนิครนธ์มีวาทะอย่างนี้”

อันนี้มาใน*เทวทหสูตร* พระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ *มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก* พุทธพจน์ที่ยกมาข้างนี้ แสดงลัทธินิครนธ์ หรือ ศาสดามหาวีระ นิครนธนาฏบุตร ที่เราเรียกกันทั่วไปว่า ศาสนาเซน

ศาสนาเซนนี้นับถือลัทธิกรรมเก่า เรียกเต็มว่า ปุพเพกต-เหตุวาท เรียกสั้นๆ ว่า *ปุพเพกตวาท*

เมื่อพูดถึงเรื่องนี้แล้ว ก็เลยอยากจะพูดถึงลัทธิที่จะต้องแยกออกจากหลักกรรมให้ครบทั้งหมด

ขอให้กำหนดไว้ในใจที่เดียวว่า เราจะต้องแยกหลักกรรมของเราออกจากลัทธิที่เกี่ยวกับการได้รับสุขทุกข์ของมนุษย์ ๓ ลัทธิ

ในสมัยพุทธกาล มีคำสอนสำคัญอยู่ ๓ ลัทธิ ที่กล่าวถึงทุกข์สุขที่เราได้รับอยู่ในขณะนี้ แม้กระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ลัทธิศาสนาทั้งหมดเท่าที่มีก็สรุปลงได้เท่านี้ ไม่มีพ้นออกไป

พระพุทธเจ้าตรัสถึงลัทธิเหล่านี้ ทรงแยกว่า คำสอนของพระองค์ไม่ใช่อย่างลัทธิเหล่านั้น ที่เป็นคำสอนประเภทอกิริยา คือหลักยึดถือหรือทัศนะแบบที่ทำให้ไม่เกิดการกระทำ เป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างร้ายแรง

มีพุทธพจน์แสดงสามลัทธิมิจฉาทิฏฐินี้ไว้ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระสูตรตันตปิฎก, พระไตรปิฎก เล่ม ๒๐ (ในพระอภิธรรมปิฎก ก็มีในคัมภีร์วิภังค์, พระไตรปิฎก เล่ม ๓๕) ดังที่ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิเดิยวดี ๓ ลัทธิเหล่านี้ ถูกบัณฑิตไต่ถามซักไซ้ไล่เลียงเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา ดำรงอยู่ในอกิริยา (การไม่กระทำ) คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่บุคคลได้เสวย ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเพราะกรรมที่กระทำในปางก่อน (ปุพเพกตเหตุ, เรียกว่า **ปุพเพตวาท**)

๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่บุคคลได้เสวย ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่ (อิสรณิมมานเหตุ, เรียกว่า **อิศรณิรมิตวาท**)

๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า  
 สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดตาม  
 ที่บุคคลได้เสวย ทั้งหมดนั้นล้วนหาเหตุหาปัจจัยมิได้  
 (อเหตุอปัจจัยยะ, เรียกว่า *อเหตุวาท*)

ลัทธิทั้งสามนี้ พุทธศาสนิกชนฟังแล้ว อาจจะต้องใจขึ้นมา  
 ว่า เอ ลัทธิที่หนึ่งดูคล้ายกับหลักกรรมในพุทธศาสนาของเรา บอก  
 ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี ที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้  
 เป็นเพราะกรรมที่กระทำไว้ในปางก่อน เอ ดูเหมือนกันเหลือเกิน

นี่แหละเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าได้ศึกษาเปรียบเทียบเสียบ้าง  
 บางทีจะทำให้เราเข้าใจหลักกรรมของเราชัดเจนยิ่งขึ้น

ถ้าไม่ระวัง เราอาจจะนำเอาหลักกรรมของเรานี้ไปปรับปรุง  
 ให้กลายเป็นหลักกรรมของศาสนาเดิมที่พระพุทธรเจ้าต้องการแก้ไข  
 โดยเฉพาะคือลัทธิของท่านนิครนถนาฏบุตรเข้าก็ได้ เพราะฉะนั้น  
 จึงได้บอกว่าเป็นเรื่องสำคัญ

### ข. เหตุใดสามลัทธินี้จึงขัดหลักกรรม

ที่นี่ ทำไมพระพุทธรเจ้าจึงได้ทรงตำหนิลัทธิทั้ง ๓ นี้ ก็มีพุทธ  
 พจน์แสดงโทษของการนับถือลัทธิทั้ง ๓ นี้ ขออ่านตามที่ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อบุคคลมายุติเอากรรมที่ทำไว้ใน  
 ปางก่อนเป็นสาระ นั่นแหละก็ดี ความพยายามก็ดี ว่าสิ่งนี้  
 ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี”

ส่วนอีก ๒ ลัทธิก็เช่นเดียวกัน เมื่อนับถือพระผู้เป็นเจ้าของ หรือ ความบังเอิญ ไม่มีเหตุปัจจัยแล้ว ฉันทะก็ดี ความเพียรพยายามก็ดี ว่าอันนี้ควรทำ อันนี้ไม่ควรทำ ก็ไม่มี

เมื่อถือว่า เราจะได้รับผลอะไร ก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน มันจะสุขจะทุกข์อย่างไร ก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เราก็ไม่เกิดฉันทะและความเพียรพยายามว่าเราควรจะทำอะไร ก็ได้แต่รอผลกรรมเรื่อยไป

ถึงเทพยยิ่งใหญ่ก็เหมือนกัน เมื่อถือว่าทุกอย่างอยู่ที่ท่านบันดาล ก็อ่อนวอนเอาอยู่แล้วกัน หรือแล้วแต่พระองค์จะโปรดปราน การที่จะคิดเพียรพยายามทำด้วยตนเอง ไม่มีความหมาย

เมื่อถืออย่างนี้ ในที่สุดก็ต้องสอนสำคัญเพิ่มเข้าไปว่า พระเจ้าจะช่วยเฉพาะคนที่ช่วยตนเองก่อนเท่านั้น ไปๆ มาๆ ก็ต้องหันมาหาหลักกรรม

ความเป็นไปเองไม่มีเหตุปัจจัยก็เช่นเดียวกัน เราจะทำอะไรไปทำไม ถึงทำ ก็ไม่มีผลอะไร เพราะไม่มีเหตุปัจจัย บังเอิญถึงคราวก็เป็นอย่างนั้น ไม่ต้องทำอะไร ผลจะเกิดก็เกิดเอง แล้วแต่โชค

รวมความว่า ๓ ลัทธินี้ ข้อเสียหรือจุดอ่อนคือ ทำให้ไม่เกิด ความเพียรพยายามในทางความประพฤติปฏิบัติ ไม่เกิดฉันทะในการกระทำ

ส่วนหลักกรรมในพระพุทธศาสนา มองเทียบแล้ว ข้อแตกต่างก็อยู่ที่ว่า จะต้องให้เกิดฉันทะ เกิดความเพียรที่จะทำ ไม่หมดฉันทะ ไม่หมดความเพียร อันนี้เป็นหลักตัดสินในทางปฏิบัติ

## หลักกรรมที่แท้

### ๑. การแยกจากความเข้าใจผิด

เมื่อเข้าใจหลักกรรมโดยเทียบกับ ๓ ลัทธิที่ว่ามานี้แล้ว ก็ น่าจะแก้ไขข้อคลาดเคลื่อนสับสนข้างต้นได้ทั้งหมด คือ ความ คลาดเคลื่อนในแง่ความหมายของศัพท์อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปก็ ตาม หรือความคลาดเคลื่อนในแง่ทัศนคติก็ตาม แก้ไขได้หมด

เพราะฉะนั้น เราจะต้องทำความเข้าใจหลักกรรมแบบพุทธ ให้ถูกต้อง อย่างน้อยอย่าปนกับลัทธินิครนถ์

ในศาสนาของนิครนถ์ เขาถือลัทธิกรรมเก่า สุขทุกข์อะไร เราจะได้รับอย่างไร ก็เพราะกรรมเก่าทั้งสิ้น เขาจึงสอนให้ทำกรรม เก่านั้นให้หมดไปเสีย แล้วไม่ทำกรรมใหม่

ที่นี้กรรมเก่าจะหมดไปได้ได้อย่างไร นิครนถ์ก็บอกว่า กรรม เก่าจะหมดไปได้ด้วยการบำเพ็ญตบะ เขาก็เลยบำเพ็ญทุกรกิริยา ทำอัตตกิลมณญาณโยค ที่พระพุทธองค์เคยทรงไปบำเพ็ญเมื่อก่อน ตรัสรู้ บำเพ็ญอยู่ถึง ๖ ปี จนแน่นพระทัยแล้ว ก็ทรงประกาศว่าเป็น ข้อปฏิบัติที่ผิด ไม่ได้ผลอะไร

พวกนิครนถ์ไม่ต้องการทำกรรมใหม่ กรรมเก่าก็ทำให้หมดไปด้วยตบะ ขอให้เทียบหลักนี้กับคำสอนในพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๘ (ส.สพ.) มีพุทธพจน์ว่าด้วยเรื่องกรรมในแง่หนึ่งว่า

“เราจะแสดงกรรมเก่า กรรมใหม่ ความดับกรรม และทางดับกรรม”

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า

“กรรมเก่า คืออะไร? จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายมโน นี่ชื่อว่ากรรมเก่า;

อะไรชื่อว่า กรรมใหม่ การกระทำที่เราทำอยู่ในบัดนี้ นี่แหละชื่อว่ากรรมใหม่;

อะไรคือ ความดับกรรม? บุคคลสัมผัสสัมมุติเพราะความดับแห่งกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมนั้นชื่อว่า ความดับกรรม;

อะไรเป็น ทางดับกรรม? มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันขริยะ คือ สัมมาทิฎฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน นี้เรียกว่า ทางดับกรรม”

อันนี้จะตรงกับลัทธินิครนถ์ได้อย่างไร ลัทธินิครนถ์สอนว่าทางดับกรรมคือดับกรรมเก่าโดยบำเพ็ญตบะ กับดับกรรมใหม่โดยไม่ทำ แต่พุทธศาสนาดับกรรมด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘

จะเห็นว่า ที่ว่าดับกรรมนั้น ไม่ใช่ไม่ทำอะไร ทำทีเดียวแหละ แต่ทำอย่างดี อย่างมีเหตุมีผล ทำอย่างมีหลักมีวิธี ทำด้วยปัญญา คือทำตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมีองค์ ๘ ประการ ต้องทำกันยกใหญ่เลยทีเดียว

ตามหลักดับกรรมในที่นี้ ไม่ใช่ไม่ทำ มรรคมีองค์ ๘ ประการ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเป็นอย่างมาก ต้องทำทั้งทางกาย ทางวาจา ทางความคิด ทางจิต ทางปัญญา

ต้องพยายามทำเพื่อให้มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง เพื่อให้มีสัมมาสังกัปปะ มีความดำริความคิดที่ถูกต้อง ให้มีสัมมาวาจา ใช้คำพูดที่ถูกต้อง ให้มีสัมมากรรมันตะ กระทำทางกายถูกต้อง ให้มีสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยสัมมาชีพ ให้มีสัมมาวายามะ มีความพยายามที่ถูกต้อง ให้มีสัมมาสติ ใจมีสติที่ถูกต้อง ให้มีสัมมาสมาธิ ให้จิตมีสมาธิที่ถูกต้อง

หลักดับกรรมในพุทธศาสนา คือทำกันใหญ่เลย ไม่ใช่ไม่ทำ ต้องทำจริงจัง แต่ทำให้ถูกต้อง

โดยนัยนี้ ถ้าเรามองดูหลักกรรมที่พุทธศาสนาสอนไว้ในที่ต่างๆ ให้รอบคอบสักหน่อย ก็จะเห็นว่ามุ่งหมายให้เกิดการกระทำ และที่พระพุทธเจ้าปฏิเสธหลักกรรมในศาสนาเก่า ก็เพราะหลักกรรมในศาสนานั้นไม่ส่งเสริมให้เกิดฉันทะ และความเพียรพยายามในการกระทำ

เพราะฉะนั้น ถ้าหลักกรรมของเรา สอนกันไปแล้วทำให้ไม่เกิดฉันทะความเพียรพยายาม ก็มีเกณฑ์ตัดสินได้เลยว่า การสอนคงจะคลาดเคลื่อนเสียแล้ว

เป็นอันว่า ในที่นี้เราจะต้องแก้ความคลาดเคลื่อนออกไปเสียก่อน นี่คือจุดที่ต้องการชี้ว่า เราควรจะต้องแก้ไข เพื่อทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง



## ๒. การทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ขั้นต่อไป คือ เราควรจะทำความเข้าใจกันให้ถูกต้องในหลักกรรมนั้นอย่างไร

*ประการแรก* จะต้องศึกษาความหมายให้ชัดเจน อย่าเพิ่งไปเชื่อหรือยึดถือตามที่เข้าใจกันสามัญว่า เมื่อพูดกันมาอย่างนั้นก็ เป็นอันถูกต้อง อย่าเพิ่ง ต้องศึกษาให้เห็นชัดเจน ให้เข้าใจแจ่มแจ้งว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไร ทรงต้องการอะไรเน

ที่พูดเมื่อ ก็ จะเห็นว่า ความเชื่อของเราในปัจจุบันนี้ คล้าย กับลัทธิกรรมเก่ามากอย่างไร

แต่ในทางตรงกันข้ามก็อาจเกิดความข้องใจว่า เอ พุทธ ศาสนานี้ไม่เชื่อกรรมเก่าเลยหรือ ก็ไม่ใช่อย่างนั้น จะต้องทำความเข้าใจขอบเขตให้ถูกต้องว่า กรรมเก่าแค่ไหน กรรมใหม่แค่ไหน

ถ้าว่าโดยสรุปก็คือ พุทธศาสนาถือหลักแห่งเหตุและผล ถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลที่จะเกิดขึ้น ต้องมีเหตุ และเมื่อเหตุเกิดขึ้นแล้ว ผลก็ย่อมเป็นไปโดยอาศัยเหตุปัจจัยนั้น มัน สอดคล้องกันอยู่

ในเรื่องกรรมนี้ก็เช่นกัน กรรมเป็นเรื่องของหลักเหตุและผล ที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เมื่อเป็นหลักของเหตุ-ผลแล้ว มัน ก็ต้องมีทั้ง ๓ กาลนั่นแหละ คือ มีทั้งอดีต ทั้งปัจจุบัน ทั้งอนาคต

กรรมเก่าก็เป็นกรรม กรรมใหม่ก็เป็นกรรม กรรมข้างหน้า ต่อไปก็เป็นกรรม ก็ต่อเนื่องกันไปในกระแสหรือเป็นกระบวน เดียวกัน เพราะฉะนั้น ก็ไม่ได้ปฏิเสธกรรมเก่า

แต่ที่ผิดก็คือ ไปฝังจิตใจว่าอะไรๆ ต้องเป็นเพราะกรรมเก่า ไปหมด มองไม่ครบ ไม่ทั่ว ไม่ตลอด นี่เป็นข้อเสีย

กรรมเก่านั้นมันเสร็จไปแล้ว เราย้อนกลับไปทำหรือไม่ทำอีกไม่ได้ ดังที่ว่า “กตสฺส นตฺถิ ปฏิการํ” การกระทำที่ทำไปแล้ว เราไปหวนกลับไปให้กลายเป็นไม่ได้ทำ ไม่ได้ เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ประโยชน์ที่เราจะได้จากกรรมเก่าคืออะไร

กรรมเก่าเป็นเหตุปัจจัยอยู่ในกระบวนการของวงจร ปฏิจจสมุปบาท มันเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นเหตุ เราปฏิเสธไม่ได้ ตามหลักของเหตุ-ผล การกระทำในอดีต ก็คือการกระทำที่ทำไปแล้ว มันย่อมมีผล ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าเราควรได้ประโยชน์จากอดีตอย่างไร

กรรมเก่า หรือกรรมในอดีตนั้น ทำไปแล้ว แก้ให้กลายเป็นไม่ได้ทำนะไม่ได้ เราหวนกลับไปทำแก้กลับคืนให้ไม่เป็นอันได้ทำนะไม่ได้ แต่เราแก้ไขตัวเราเอง แก้ไขเปลี่ยนแปลงการกระทำของเรา ไม่ให้ทำอย่างนั้นอีก หรือทำใหม่ให้ดีขึ้นได้ ซึ่งท่านเรียกว่าเป็นการแก้กรรมที่ถูกต้อง เป็น **ปฏิกรรม**

ดังนั้น เรื่องกรรมเก่านี้ เราจึงมีทางใช้ประโยชน์จากมันได้ คือในแง่ที่จะเป็นบทเรียน ให้รู้จุดที่จะแก้ไขปรับปรุง และรู้จักพิจารณาไตร่ตรองมองเห็นเหตุผล ทำให้เป็นคนหนักแน่นในเหตุผล พร้อมทั้งทำให้เป็นคนรู้จักรับผิดชอบตนเอง ให้รู้จักพิจารณาว่าผลที่เกิดขึ้นกับตนเองเกี่ยวข้องกับกระทำของตัวเองอย่างไร ไม่มัวโทษผู้อื่นอยู่เรื่อย และไม่มัวแต่รอรับผลของกรรมเก่า

โดยเฉพาะข้อสำคัญ เมื่อพิจารณาเห็นเหตุและผลแล้ว ก็จะได้ปัญญาสำหรับคิดแก้ไขปรับปรุงพัฒนาต่อไป

จุดที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นที่สุด คือเรื่องปัจจุบัน เพราะว่าอดีตเราไปทำแก้คืนไม่ได้ แต่ปัจจุบันเป็นสิ่งที่เราทำได้ เรามีอิสรภาพมากที่สุดทีเดียวในปัจจุบันที่จะกระทำการต่างๆ โดยอาศัยความรู้ที่ต่อเนื่องมาจากอดีตนั้นแหละ

เพราะฉะนั้น เราต้องสร้างทัศนคติที่ถูกต้องต่อกรรมแต่ละอย่างว่า กรรมเก่าเราควรจะวางความรู้สึกอย่างไร เอามาใช้ประโยชน์อย่างไร กรรมใหม่เราควรจะทำอย่างไร นี่ชี้ดวงแยกกัน และต่อกันให้ถูกต้อง จึงจะได้ผลดี

### ๓. วัตถุประสงค์ของการสอนหลักกรรม

*ประการต่อไป* เราควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการสอนเรื่องกรรมของพระพุทธเจ้าว่า เดิมทีเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกรรมขึ้นมา นี่พระองค์มีวัตถุประสงค์หรือต้องการอะไร มีความมุ่งหมายอย่างไร

ในการปฏิบัติธรรม สิ่งสำคัญที่สุดอันหนึ่งคือ ต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ ถ้าไม่เข้าใจวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายแล้ว การปฏิบัติก็จะไขว้เขวเลื่อนลอย เมื่อเลื่อนลอยแล้วต่อไปก็เข้าใจผิด

ที่เข้าใจผิดเรื่องสันโดษเรื่องอุเบกขาอะไรกันนี้ ก็เพราะว่าโดยมากสอนแต่ความหมาย ทำความเข้าใจแค่ความหมาย แล้วไม่ได้คำนึงถึงความมุ่งหมายว่า การปฏิบัติธรรมข้อนี้ๆ มุ่งหมายเพื่ออะไร และเมื่อไม่รู้ความมุ่งหมายแล้ว ความหมายเองก็ไม่ชัดด้วย

อย่างสันโดษนี้เราปฏิบัติเพื่ออะไร ถ้าจะซักถามในแง่วัตถุประสงค์ขึ้นมา บางทีก็ซักอึดอัดกันทีเดียวว่า เอ นี่ต้องการอะไรแน่

จะปฏิบัติธรรม ปฏิบัติศีล เรามักศึกษาเฉพาะในแง่ความหมาย แต่ถ้าถามว่า ศีลนี้เรารักษาเพื่ออะไร บางทีก็ซังกง ไม่ชัด บางทีก็ตอบโพล่งทีเดียว เช่นว่าเพื่อพระนิพพาน ตอบอย่างนี้คลุมเครือ ข้ามไปหาวัตถุประสงศ์ใหญ่ จริงอยู่ วัตถุประสงศ์ของพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุดเพื่อพระนิพพาน แต่ว่าไม่ใช่ปฏิบัติศีลอย่างเดียวไปนิพพานได้ มันต้องมีเป็นขั้นเป็นตอน

เพราะฉะนั้น นอกจากวัตถุประสงศ์ใหญ่แล้ว ยังต้องรู้วัตถุประสงศ์เฉพาะ ว่านี่เพื่ออะไร จะตอบว่าปฏิบัติศีลเพื่อสมาธิหรือเพื่ออะไร ก็ต้องตอบมาให้ชัด สันโดษก็เช่นเดียวกัน กรรมก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราเข้าใจความมุ่งหมายในการสอน ในการปฏิบัติ ความหมายของธรรมนั้นก็จะชัดเจนขึ้นด้วย และก็จะเป็นการปฏิบัติอย่างมีหลักมีทิศทาง ไม่ใช่เลื่อนลอย ไขว้เขว สับสน

### ก. ให้เลิกแบ่งแยกชนชั้นโดยชาติกำเนิด

นี่ลองมาดูความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องกรรม ถ้าศึกษาในแง่นี้จะเห็นว่ามีความมุ่งหมายเหลือเกิน

พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องกรรมนี้ อย่างแรกก็คือ เพื่อขจัดความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติในสังคมของศาสนาพราหมณ์เดิม เกี่ยวกับเรื่องวรรณะ

**วรรณะ** คือการแบ่งคนเป็นชั้นต่างๆ ตามชาติกำเนิด ศาสนาพราหมณ์ถือว่า คนเราเกิดมาเป็นลูกกษัตริย์ ก็เป็นกษัตริย์ เป็นลูกพราหมณ์ ก็เป็นพราหมณ์ เป็นลูกแพศย์ ก็เป็นพ่อค้า เป็นลูกศูทร ก็เป็นกรรมกรคนรับใช้ ใครเกิดในวรรณะไหน ก็ต้องเป็นคนวรรณะนั้นตลอดไปทั้งชีวิต แล้วแต่ชาติกำเนิด แก้ไขไม่ได้

เรื่องวรรณะนี้ เป็นคำสอนเดิม เขาสอนมาอย่างนั้น

ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเน้นเรื่องกรรมซึ่งไม่เกี่ยวกับวรรณะว่า คนเรานั้น “น ชจจา วสโต โหติ, น ชจจา โหติ พุราหฺมโณ” บอกว่า คนเราไม่ได้เป็นคนถ้อยคนต่ำทราม เพราะชาติกำเนิด และก็ไม่ได้เป็นพราหมณ์คือคนสูงคนประเสริฐ เพราะชาติกำเนิด แต่ “กมฺมุนา วสโต โหติ, กมฺมุนา โหติ พุราหฺมโณ” จะเป็นคนทรามก็เพราะกรรม จะเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม

ในพุทธพจน์นี้ ถ้าเรามองกรรมเป็นกรรมเก่า มันก็เข้าเป็นอันเดียวกับคำสอนเดิมของพราหมณ์ไปเลย เขาก็บอกว่า อ้อ ของท่านก็เหมือนกัน ท่านบอกว่าเพราะกรรม นี่ก็เพราะกรรมเก่าสิจึงเกิดมาเป็นพราหมณ์ เกิดมาเป็นคนถ้อยก็อย่างเดียวกัน นี่ก็ตามชาติกำเนิดเหมือนกัน แต่ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น

กรรมในที่นี้ ตามคำพุทธ หมายถึงการกระทำ คือ คิด พูด ทำ ดำเนินชีวิตและกิจการ

ในความหมายหยาบที่สุด การทำกรรม ก็หมายถึงอาชีพ การงาน อย่างในพุทธพจน์นี้ก็มิขยายต่อไป เช่นตรัสว่า ใครไปทำนาทำไร่ คนนั้นก็เป็นอย่างนา ไม่ใช่เป็นพราหมณ์ ถ้าคนไหนไปลักขโมยเขา คนนั้นก็เป็นอย่างโจร คนไหนไปปกครองบ้านเมือง คนนั้นก็เป็นอย่างราชา ดังนี้ เป็นต้น นี่พระองค์ขยายความเรื่องกรรม

หมายความว่า การกระทำอาชีพการงานกิจการที่ประกอบกันอยู่นี้ หรือความประพฤติที่เป็นไปอยู่นี้แหละ เป็นหลักเกณฑ์ที่จะวัดคน พุทธศาสนาไม่ให้ไปวัดกันด้วยชาติกำเนิด แต่ให้วัดกันด้วยการทำความประพฤติที่บุคคลนั้นประกอบและดำเนินไป ตั้งแต่คุณธรรมในจิตใจ

นี่ก็เป็นแง่หนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก ถ้าเราอ่านในพระไตรปิฎกจะเห็นว่า มีพระสูตรต่างๆ ที่พยายามนำหลักกรรมมาแก้ไขเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะโดยชาติกำเนิดนี้มากมาย

### ข. ใ้รู้จักพึ่งตนเองและหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ

อีกแง่หนึ่งที่สำคัญ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนย้ำบ่อย ก็คือ ความเพียรพยายามในการพึ่งตนเอง และรู้จักแก้ไขปรับปรุงตัว

อย่างหลัก *ขตตา หิ ขตตโน นาโถ* ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน หรืออย่าง *ตุมฺเหหิ กิจจํ อาตปฺปํ* ความเพียรทำนทั้งหลายต้องทำเอง *อกขาตาโร ตถาคตา* ตถาคตทั้งหลายเป็นผู้บอก เป็นผู้ชี้ทางให้ ก็เป็นเรื่องที่สอนให้คนเรามีความเพียรพยายามในการกระทำ

ท่านไม่ให้ไปมัวหวังพึ่งปัจจัยภายนอก เพราะปัจจัยภายนอกนั้นไม่ยั่งยืน และมันไม่อยู่กับตัว จึงไม่แน่นอน และถึงอย่างไรก็ตาม ในที่สุดตัวเราก็จะต้องทำ ถ้าจะให้เกิดผลสำเร็จที่แท้จริงจะต้องไม่มัวรอ แต่ต้องทำต้องพึ่งตัวเองให้มากที่สุด

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการนี้อยู่เสมอ ย้ำให้เราหันมาพึ่งตัวเองมากขึ้น ลดความพึ่งพาปัจจัยภายนอก ตัดความเชื่อถือรอคอยสิ่งที่จะมาอำนวยความสะดวกให้โดยทางลัด นี่ก็เป็นแง่หนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงมีวัตถุประสงค์หลายอย่างในการสอนเรื่องกรรม แต่หลักใหญ่ๆ ก็มีอย่างนี้ ขอยกมาเพียง ๒ อย่างนี้ก่อน

การทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ที่กล่าวมานี้ จุดสำคัญก็คือต้องการให้เรามีความเพียรพยายามในการที่จะทำความดี และแก้ไขปรับปรุงตนเองขึ้นไป

อันนี้แหละเป็นหลักสำคัญมากในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่า จุดมุ่งหมายจะบรรลุได้ก็โดยที่ตัวเราต้องทำ ศาสตราครุฑอาจารย์ เป็นเพียงผู้แนะผู้บอกทางให้เท่านั้น ไม่ใช่ช่วยเราไม่ได้เลย

ท่านจะช่วยแบบที่ว่าส่งเราไปสวรรค์ ส่งเราไปนรก ส่งเรา ไปนิพพานนั้น ส่งไปไม่ได้ แต่บอกทางให้ ชี้ทางให้ แนะนำพร่ำสอน กันได้ เป็นกัลยาณมิตรให้ แต่ถึงตอนทำ เราต้องทำ

## ๔. ความหมายที่แท้ของกรรม

ต่อไปจะพูดถึงตัวแท้ของหลักกรรมเอง ซึ่งต้องทำความเข้าใจ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงที่ลึกละเอียดลงไป

หลักกรรมเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง พอพูดถึงความหมายที่ ลึกซึ้ง ก็เป็นเรื่องเกี่ยวเข้าไปถึงหลักใหญ่ๆ โดยเฉพาะปัจจุสมุปบาท

จะต้องระลึกไว้ว่า กรรมนี้ไม่ใช่แค่เพียงเรื่องภายนอก ไม่ใช่ การกระทำที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจาเท่านั้น ต้องมองเข้าไป ถึงกระบวนการทำงานในจิตใจ และผลที่เกิดขึ้นในจิตใจแต่ละ ขณะๆ ที่เดียว

ความหมายที่แท้จริงของกรรมมุ่งเอาที่นั่น คือความเป็นไป ในจิตใจของแต่ละคน แต่ละขณะ กรรมที่จะแสดงออกมาทางกาย ทางวาจาอะไรๆ ก็ต้องเริ่มขึ้นในใจก่อนทั้งสิ้น

จุดเริ่มแรกในกระบวนการทำงานของจิตเป็นอย่างไร เกิดขึ้น โดยมีเหตุมีผลอย่างไร แล้วแสดงออกทางบุคลิกภาพอย่างไร ในชั้น ลึกจะต้องศึกษาเรื่องกรรมกันอย่างนี้ ถ้าทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ ชัดแจ้งแล้ว จะมองเห็นว่า กรรมเกี่ยวพันกับชีวิตของเราอย่าง ชัดเจนอยู่ตลอดเวลาทุกขณะ แต่ความเข้าใจในชั้นนี้เป็นขั้นที่ยาก

อย่างไรก็ตาม ถ้าต้องการให้เชื่อกรรม โดยเข้าใจหลักกรรม จนรู้หลักกรรมที่แท้จริง ก็จำเป็นต้องศึกษาเรื่องนี้ทุกๆ ที่ยากนั้นแหละ ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่มีทาง

ถ้าเราไม่สามารถศึกษาให้เข้าใจชัดเจนถึงกระบวนการของกรรมในชั้นจิตใจ ตั้งต้นแต่ความคิดออกมาจนชัดเจนได้ เราก็ไม่มีทางที่จะสอนกันให้เข้าใจหรือให้เชื่อหลักกรรมได้

ความคิดที่มีผลต่อบุคลิกภาพ ซึ่งเกิดขึ้นและฉายตัวออกมาแต่ละขณะๆ นั้นแหละคือกรรม กรรมนี้ที่แท้ก็คือเรื่องของกฎธรรมชาติ เรื่องของข้อเท็จจริง

ความจริง ปัญหาของเราไม่ใช่ว่าทำอย่างไรจึงจะเชื่อเรื่องกรรม เมื่อกรรมเป็นกฎธรรมชาติ เป็นหลักความจริง มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ว่าทำอย่างไรจะเชื่อ แต่กลายเป็นว่าทำอย่างไรจึงจะรู้ จึงจะเข้าใจ

เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็ไม่มีผลต่อหลักกรรม หลักกรรมเป็นความจริง มันก็คงอยู่อย่างนั้น เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ มันก็เป็นความจริงของมันอยู่อย่างนั้น เข้าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสในเรื่อง *ธรรมนิยาม* ว่า

*อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตานิ อุนุปาทา วา ตถาคตานิ... ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่อุบัตินั้นก็ตาม หลักความจริงก็เป็นอยู่อย่างนั้นเองว่า...*

แม้แต่พระพุทธเจ้าไม่อุบัติ มันก็เป็นความจริงของมัน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรเราจะศึกษาให้เข้าใจชัดเจน



เพราะฉะนั้น ไปๆ มาๆ จึงกลายเป็นว่า จะต้องเปลี่ยนหัวเรื่องที่ตั้งไว้แต่ต้นที่ว่า **ทำอย่างไรจึงจะเชื่อเรื่องกรรม** กลายเป็นว่า **ทำอย่างไรจึงจะรู้หรือเข้าใจเรื่องกรรม**

คุณจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็แล้วแต่ มันก็เป็นความจริงของมัน คุณจะยอมรับหรือไม่ยอมรับ ชีวิตของคุณก็ต้องเป็นไปตามกรรม ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ก็เข้าถึงหลักที่ว่า กรรมไม่้อคนเชื่อ

เพราะฉะนั้น จุดสำคัญอยู่ที่นี้ คือสำคัญที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจชัดเจน จนกระทั่งเมื่อแสดงให้เห็นตัวความจริงได้แล้ว เราไม่้อคนเชื่อ เราบอกว่าอันนี้เป็นกฎธรรมชาติ เป็นความจริงของมัน อยู่เอง คุณจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ฉันไม่้อ ต้องถึงขั้นนั้น

ที่นี้ก็มาถึงปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจหรือรู้หลักกรรม ตรงนี้ก็กลายเป็นเรื่องยากขึ้นมา

เรื่องกรรมนี้เราพูดกันมาก แต่ก็พูดกันเพียงแค່ภายนอก โดยมากมุ่งผลหยาบๆ ที่แสดงแก่ชีวิตของคนเรา ถ้าเป็นผลในแง่ดี ก็มองไปที่ถูกลอตเตอรี่ หรือร่ำรวยได้ยศศักดิ์ อย่างใหญ่ๆ เป็นก้อนใหญ่ๆ จึงเกิดความรู้สึกว่าอันนี้คงจะเป็นผลของกรรมดี ส่วนในแง่ร้าย เราก็มองไปที่การเกิดภัยพิบัติ เกิดอันตรายใหญ่โตไปอย่างนั้น จึงจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องกรรม แต่ในแง่ นั้นยังไม่ถึงหัวใจแท้จริงของกรรม

ถ้าจะศึกษาเรื่องกรรมให้เข้าใจชัดเจน จะต้องเริ่มที่กระบวนการของจิตใจตั้งแต่ข้างในเป็นต้นไป ซึ่งก็จะกลายเป็นเรื่องยากขึ้นมา

ขออย่าว่า การศึกษาแต่ด้านภายนอกให้มองเห็นกรรมที่แสดงออกเป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ นั้นไม่พอ ต้องหันมาศึกษาเรื่องลึกลับละเอียดด้วย อันนี้อาตมภาพก็เพียงมาเสนอแนะ เราจะพูดถึงเนื้อหาของหลักกรรมในแง่ลึกซึ่งอย่างเรื่องปฏิจจสมุปบาทในที่ประชุมนี้ก็คงไม่ไหว เป็นแต่บอกว่าควรจะเป็นอย่างนี้เท่านั้น

เป็นอันว่า ที่ตั้งเป็นหัวข้อว่า “ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม” นี้ ปัญหากลายมาอยู่ที่ว่า จะศึกษาทำความเข้าใจหลักกรรมให้ลึกซึ่งจนเห็นเป็นข้อเท็จจริงออกมาได้อย่างไร

อันนี้เป็นงานระยะยาว ขอผ่านไปก่อน ยังมีใช้เวลาที่จะพูดลึกลงไปในเรื่องกรรมมากกว่านี้

## ทำอย่างไรจะสอนหลักกรรมให้ได้ผล

ต่อไปจะพูดถึงปัญหาเฉพาะหน้าว่า ทำอย่างไรจะให้คำตอบเรื่องกรรมนี้มีผลเป็นจริงขึ้นมาในทางปฏิบัติ

อาตมภาพคิดว่า การที่ตั้งชื่อเรื่องว่า “ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรม” นี้ ท่านคงมุ่งผลทางปฏิบัติว่า ทำอย่างไรคนทั้งหลายจะประพฤติกรรมดี หลีกเว้นกรรมชั่ว เด็กก็ตาม คนหนุ่มคนสาวก็ตาม คนผู้ใหญ่ทั่วไปในสังคมก็ตาม จะประพฤติปฏิบัติทำแต่กรรมดี ไม่ทำกรรมชั่ว เพราะกลัวผลชั่วอะไรทำนองนี้ ท่านคงมุ่งหมายอย่างนั้น ตอนนี้จึงจะพูดในแง่ของถ้อยคำที่เขาพูดกันในปัจจุบัน

### คำนิยม กับกรรม

คนสมัยนี้มีศัพท์ที่ใช้กันคำหนึ่งว่า “คำนิยม” โดยเฉพาะคำนิยมทางสังคม อันนี้กระทบกระเทือนมากต่อการเข้าใจหลักกรรม ในขณะที่เรายังไม่สามารถศึกษาและชี้แจงออกมาให้เห็นชัดเจนในเรื่องหลักกรรม โดยให้เป็นเรื่องแพร่หลายที่สุดได้นี้ เราจะต้องมาแก้ปัญหาคำเฉพาะหน้าเรื่องคำนิยมนี่ก่อน จะแก้ได้อย่างไร

คำนิยมของสังคมที่ยกย่องนับถือมีอุปาทานในทางวัตถุมาก จะมากกระทบกระเทือนต่อความเข้าใจในหลักกรรม

ค่านิยมอย่างนี้ มองเห็นได้จากคำพูดที่เกี่ยวกับกรรม นั่นเอง เวลาเราพูดว่า *ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว* คนส่วนมากเข้าใจความหมายไปตามค่านิยมทางวัตถุ เช่นว่า *ทำดีแล้วได้ลาภ หรือทำดีแล้วได้เลื่อนยศ เป็นต้น*

ที่จริง คำว่า “ดี” ในนั้น จะว่าทำดีก็ตาม ได้ดีก็ตาม ยังไม่ได้บอกชัดเลยว่า อะไรดี

เมื่อว่าตามหลักความจริงโดยเหตุและผล ทำดีก็ยอมไม่ได้ดี ทำชั่วก็ยอมได้ชั่ว เอาแบ่งปันหุ้น ก็เป็นหุ้นแบ่ง ไม่เป็นหุ้นตะกั่ว ฉีกกระดาษ ก็กระดาษขาด ไม่เป็นเศษเหล็ก เป็นหลักธรรมตามธรรมชาติ ถ้าหากว่ามันผิด ก็แสดงว่าคนต้องมีความไม่ซื่อตรงเกิดขึ้นในเรื่องนี้ เพราะว่าตามกฎธรรมดานี้ เหตุอย่างไร ผลก็อย่างนั้น เป็นหลักทั่วไป ไม่ว่าใครก็ต้องยอมรับ

เพราะฉะนั้น ที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นี้เป็นหลักสามัญ เป็นกฎธรรมดา ถ้าคนไปเห็นว่าหลักนี้ผิด แสดงว่าต้องมีความไม่ซื่อตรงเกิดขึ้น คือคดโกงกันในหลักกรรมนี้แหละ

คดโกงในกฎธรรมชาติ เขาคดโกงกันอย่างไร ทำดีได้ดี ยังไม่ได้แจงออกไปว่าอะไรดี ในคำว่า “ทำดี ได้ดี” ถ้าเราบอกว่า ดีตัวนั้นเป็นกรรม คือทำความดี ผลก็ต้องได้ความดี ทำความชั่วผลก็ต้องได้ความชั่ว นี่ตรงตามหลัก

แต่ที่ว่า “ความดี” นี้ คนบางทีง พอพูดว่าความดี บางคนไปนึกเป็นความดีความชอบไปเสีย นี่คือเลยเถิดไป ความดีนั้นคือตัวคุณธรรม หรือคุณสมบัติที่ดี เมื่อทำความดี ก็ได้ความดี เมื่อเราสร้างเมตตาขึ้นในใจ เราก็ได้เมตตาเพิ่มขึ้นมา อันนี้ไม่มีปัญหา

ที่นี้คนจะคิดโง่งกับหลักนี้อย่างไร ถ้าขยายทำดีได้ดี ออกไป ว่าทำความดี ได้ความดี ก็ตรงไปตรงมา แต่คนไม่คิดอย่างนั้น เขามองว่า ทำความดี ได้ของดี ทำความชั่ว ได้ของชั่ว หรือทำความดี ได้ของชั่ว ทำความชั่ว ได้ของดี อะไรทำนองนี้ มันผันแปรไปเสีย

ทำความดี ได้ของดี เช่น ฉันทประพุดิความดี ฉันทขยัน ฉันทให้สิ่งของอันนี้ไป ฉันททำทานอันนี้ ฉันทจะต้องถูกลอตเตอรี ฉันทต้องได้รับค่ายกย่อง ความดีในที่นี้ไม่ใช่ตัวความดีเสียแล้ว แต่เป็นของดี เช่น เงินลอตเตอรี อันนี้ไม่ตรงแล้ว กลายเป็นว่าทำความดีได้ของดี นี่คือคนไปบิดเบือนหลักเสีย นี่ไม่เชื่อแล้ว ผิดต่ออกฏธรรมชาติ ฉะนั้น ความคลาดเคลื่อนก็เกิดจากการที่คนคือเราทั้งหลายไม่เชื่อตรงนั่นเอง ไม่ใช่หลักการผิดพลาดคลาดเคลื่อนอะไร

คนเราไม่เชื่อตรงต่ออกฏธรรมชาติเอง เราสร้างความหมายที่เราต้องการเอาเอง อะไรที่ถูกใจเรา เราต้องการ ก็จะทำให้เป็นอย่างนั้น เมื่อไม่ได้ใจเรา เราก็โกรธ เราก็หาว่าหลักนั้นผิด เราบอกว่าเราทำดีแล้ว ทำไมไม่ถูกลอตเตอรี มันจะไปเกี่ยวอะไรกันโดยตรงตามเหตุและผล มันไม่เกี่ยวกันโดยตรง จะเกี่ยวกันได้ก็โดยอ้อม

ความต้องการผลแบบนี้ ไม่ตรงไปตรงมา ไม่เป็นความเชื่อตรงในหลักกรรม นี้ก็อันหนึ่ง เป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม คำที่ว่านี้แสดงค่านิยมในทางวัตถุของมนุษย์ในสังคม ซึ่งทำให้คนไม่เชื่อตรงต่อธรรม อย่างน้อยก็ทำให้หมองอะไรๆ เฉไป

## ค่านิยมเป็นกรรม

ปัจจุบัน สิ่งที่ดีที่ประสงค์ในใจของมนุษย์นั้น มุ่งไปที่ผลได้ทางวัตถุเป็นสำคัญ ความสะดวกสบายทางวัตถุ และความมีทรัพย์สินสมบัติ จึงกลายเป็นเครื่องวัดที่สำคัญไป ความดี-ความเลว ความสุข-ความทุกข์ของมนุษย์ก็มาวัดกันที่วัตถุ คนเราก็ยิ่งนิยมวัตถุมาก

ที่นี้ในเมื่อนิยมวัตถุมากขึ้นๆ ความนิยมในทางจิตใจก็น้อยลงๆ จนความหมายแทบไม่มี แม้แต่เกียรติที่ให้กันในทางสังคม ก็มุ่งไปทางวัตถุมากขึ้น ในเมื่อสังคมนิยมเกียรติที่วัดกันด้วยวัตถุอย่างนี้แล้ว มันก็เป็นการคลาดเคลื่อนจากความหมายกันอย่างชัดๆ คือคนเราไม่เชื่อตรงต่อหลักหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

เมื่อนิยมอย่างใด ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่เราจะต้องการให้ได้ผลอย่างนั้น แต่เมื่อผลไม่ตรงกับเหตุ มันก็เป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้ เมื่อไม่ได้ เราก็หาว่าหลักนั้นไม่ถูกต้อง แล้วเราก็ว่าไม่เชื่อบ้าง อะไรบ้าง ก็ตามแต่

ที่ว่านี้ก็เป็นผลของกรรมที่คนทำกันในสังคมนั่นเอง คือกรรมของการที่เรามีค่านิยมทางวัตถุมาก มาเอาความดี-ความเจริญ-ความก้าวหน้า-ความสุขกันอยู่แต่ที่วัตถุ เลยหลงลืมคุณค่าทางจิตใจ แล้วเราก็ได้รับผลกรรม คือ เราทำดี ไม่ได้ดี เป็นผลของการที่เราทำกรรมไม่ดี อันได้แก่การหลงผิดเอาดีเป็นของดี

พูดแบบลัดสั้นว่า คนในสังคมได้รับผลกรรม ตามค่านิยมของสังคมเอง

ในเมื่อธรรมะเชิงปฏิบัติเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจมาก (การปฏิบัติเริ่มต้นจากความเข้าใจและออกมาจากการตั้งใจ) ถ้าเราไม่ให้ความสำคัญด้านจิตใจหรือทางด้านคุณธรรมเสียแล้ว ธรรมะก็หมดความหมายลงไปสำหรับเราเป็นธรรมดา

ถ้าเราต้องการให้คนมาประพฤติตามหลักธรรม เราก็ต้องช่วยกันเชิดชูคุณค่าทางจิตใจหรือคุณค่าทางฝ่ายคุณธรรมให้มากขึ้น เราจะต้องรู้เข้าใจขอบเขตของคุณค่าทางวัตถุ จะได้วัดกันด้วยวัตถุให้น้อยลง อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ

ถ้าสังคมของเรานิยมยกย่องวัตถุกันมาก มันก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนจะต้องวัดดี (วัดความดีและผลดี) กันด้วยวัตถุ *การที่สังคมไปนิยมยกย่องวัตถุมาก ไม่ใช่กรรมของคนที่อยู่ในสังคมนั้นหรือ*

กรรมที่แปลว่าการกระทำนั้น รวมทั้งพูดและคิด ความคิดที่นิยมวัตถุ มุ่งจะเอาวัตถุนั้น เป็นกรรมใช่หรือไม่ ในเมื่อแต่ละคนทำกรรมแห่งความนิยมวัตถุนั้น คือ มีความโลภในวัตถุกันมาก มันก็เป็นอกุศลกรรม เมื่อเป็นอกุศล ก็กลายเป็นว่า คนในสังคมนั้นทำอกุศลกรรมกันมาก เมื่อทำอกุศลกรรมกันมาก วิกฤตที่เกิดขึ้นแก่คนในสังคม ก็คือผลร้ายต่างๆ ทั้งหลาย

มนุษย์จะต้องมองให้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยอันนี้ จะต้องเข้าใจว่า สังคมที่เดือดร้อนวุ่นวายกันอยู่ มีความไม่ปลอดภัย มีภัยอันตรายเกิดขึ้นในที่ต่างๆ มากมาย ไปไหนก็หวาดผวา ซอหาความสะดอกแต่ใจไม่ค่อยสบายนั้น มันเกิดจากกรรมของเราแต่ละคนส่งผลแสดงอิทธิพลออกไป จะต้องมองให้เห็นความสัมพันธ์ที่โยงกันซับซ้อนถึงขนาดนี้จึงจะได้

ถ้ามองไม่ถึงระบบเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนอย่างนั้น เราจะไม่เข้าใจซึ่งถึงเรื่องกรรมว่าเหตุกับผลมันสัมพันธ์ถึงกันอย่างไร

บางคนมองผิวเผินก็คิดว่า เอ ที่มันเกิดภัยอันตรายใจจรูปร่างมากมาย คนไม่ค่อยประพฤติศีลธรรมกันนั้น ไม่เห็นเกี่ยวกับเราเลย คนอื่นทำทั้งนั้น นี่แหละ เราขัดปัดความรับผิดชอบละ ที่จริงเป็นกรรมของแต่ละคนที่ช่วยกันสร้างขึ้น ตั้งแต่ค่านิยมที่อยู่ในใจเป็นต้นไป (ค่านิยมของสังคม อยู่ในใจของคน) เพราะเรานิยมเรื่องนี้มากใช้ใหม่ ผลจึงเกิดในแง่นี้ เรื่องอย่างนี้พอจะเชื่อมโยงได้อยู่ ลองศึกษาให้ดีเถิด

เมื่อมีค่านิยมอย่างนี้ อะไรๆ ก็วัดกันด้วยวัตถุ โดยขาดความคำนึงถึงธรรมแบบนี้ คนก็ยอมพยายามแสวงหาวัตถุด้านเดียว ไม่มียั้ง เมื่อแสวงหาแบบนี้ มันก็ขยายออกไปในรูปของการทุจริต อาชญากรรม ความประพฤติเสื่อมเสียต่างๆ ที่เป็นเรื่องของการแย่งชิงเบียดเบียนอะไรต่ออะไรกันมาก

ที่ว่ามานี้ก็คือ ค่านิยมที่เป็นมโนกรรมอยู่ในจิตใจของแต่ละคนนั่นเอง เป็นเหตุให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นมาในระยะยาว

ถ้าสามารถมองจนเห็นว่า ภัยพิบัติความเสื่อมเสียต่างๆ ที่เกิดในสังคมนี้เป็นผลวิบาก เกิดแต่กรรมของเราทั้งหลายนั่นเอง ถ้ามองทะลุไปได้อย่างนี้ ก็แสดงว่าพอจะทำความเข้าใจในเรื่องกรรมกันได้ แต่ขั้นแรก ต้องให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยก่อน

ประการต่อไป ว่าถึงในระยะยาว จะทำอย่างไร เรื่องกรรมนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องโยงกับคุณค่าทางนามธรรมที่มองเห็นได้ยาก จะต้องศึกษาใช้สติปัญญากันไม่ใช่บ่อย



การที่จะให้คนประพฤติปฏิบัติกันจริงจังได้ผลในระยะยาว จะต้องอบรมปลูกฝังกันจนเป็นนิสัย ด้วยการศึกษาดูตามแนวทางที่มีความเข้าใจในหลักกรรมอย่างถึงเหตุถึงผลเป็นพื้นฐาน พร้อมไปกับการฝึกด้านวินัย

ในขณะที่ทางปัญญา สร้างความรู้ความเข้าใจ ด้านวินัยก็ ต้องฝึกฝนอบรมตั้งแต่เด็ก ให้ประพฤติตัวด้วยความสำนึก รับผิดชอบต่อการกระทำของตนจนเคยชิน ถ้าไม่ทำอย่างนี้ จะ ได้ผลยาก

การศึกษาก็ให้เข้าใจความหมายที่ลึกซึ้งนั้นเป็นเรื่องยาก แม้จะเป็นความจริงก็ตาม แต่สิ่งที่จะทำได้ในทางการศึกษาก็คือ สิ่งใดตกลงกันแน่ชัดว่าดีว่างามแล้ว จะต้องฝึกอบรมคนให้ใส่ใจ รับผิดชอบตั้งแต่เล็กแต่น้อยไป นี่ก็เหมือนกับพูดว่า การศึกษานั้น เอาปัญญาเป็นเป้าหมาย โดยตั้งวินัยเป็นฐาน

เมื่อต้องการให้สังคมเป็นสังคมของคนที่ดีตรงต่อความจริง โดยถือหลักกรรม จึงต้องฝึกอบรมกันตั้งแต่เด็ก โดยปลูกฝังผู้จะมาเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ให้มีแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติที่ดีตรงต่อกฎธรรมชาติโดยมีความรับผิดชอบต่อการกระทำ

ตั้งต้นแต่ต้องปลูกฝังค่านิยมซึ่งมองเห็นคุณค่าทางจิตใจ และทางปัญญาเด่นชัดขึ้น โดยเข้าใจขอบเขตแห่งคุณค่าและความสำคัญของวัตถุตามความจริงสมควร ไม่วัดกันด้วยวัตถุมากเกินไป

ต่อไปนี้จะพูดถึงความดีตรงต่อความจริงเป็นตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง

## คุณค่าแท้ กับคุณค่าเทียม

ในเรื่องวัตถุนั้น ไม่ใช่ว่าพุทธศาสนาจะปฏิเสธคุณค่าของวัตถุ หรือไม่เห็นความจำเป็นของวัตถุ ที่แท้นั้นพระพุทธรูปศาสนาเห็นความสำคัญของวัตถุอย่างมาก ว่าวัตถุเป็นสิ่งจำเป็น

ปัจจัย ๔ เป็นสิ่งที่จำเป็นชีวิตของเราให้ดำรงอยู่ได้ เริ่มตั้งแต่หลักที่ว่า สัพเพ สัตตา อาหารภูจิติกา สัตว์ทั้งปวงดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร ตามมาด้วยที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค

แม้แต่พระสงฆ์ ซึ่งต้องการวัตถุน้อยที่สุด ก็ยังต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีพระวินัยขึ้นมาวางระบบจัดการ เรื่องวัตถุจึงสำคัญมาก แต่ความสำคัญนั้นก็มิใช่ขอบเขตของมัน

คุณค่าของวัตถุนั้นเราอาจแยกออกได้เป็น ๒ ส่วน ขอให้ลองคิดดู อย่างง่าย ๆ ๒ ส่วน คือ *คุณค่าแท้* หรือคุณค่าขั้นต้น ที่เป็นแกน เป็นเนื้อใน กับ *คุณค่าเทียม* หรือคุณค่ารอง ที่พอกที่เสริม

ตัวอย่างเช่น ในปัจจัย ๔ เสื้อผ้านี้ คุณค่าต้นหรือคุณค่าแท้ของมันคืออะไร คือเพื่อปกปิดกาย ป้องกันความละอาย แก่ความหนาวร้อน เป็นต้น นี่คือนโยบายแท้ หรือคุณค่าแท้ของมัน

แต่สำหรับมนุษยปุถุชน มันไม่แค่นั้น มันจะมีคุณค่ารองที่ซ้อนเสริมเติมเข้ามาอีก คุณค่ารองคืออะไร คือความหมายที่จะให้เกิดความรู้สึกสวยงาม โก้ หลูหรา อวดกัน วัดกัน แสดงฐานะ อะไรต่างๆ เรียกอีกอย่างว่าเป็น *คุณค่าเทียม*

อย่างเราใช้รถยนต์ มันก็มีคุณค่าแท้ที่ยืนตัวส่วนหนึ่ง และสำหรับหลายๆ คน ก็จะมีคุณค่ารองที่เสริมเติมเข้ามาอีกส่วนหนึ่ง

คุณค่าแท้คืออะไร คุณค่าแท้ที่ใช้เป็นยานพาหนะ คือเป็นเครื่องนำเราไปสู่ที่หมายด้วยความรวดเร็ว แนวความคิดที่ควบคู่กับคุณค่านี้นี้ก็คือ พยายามให้สะดวก ปลอดภัย และทนทานที่สุด

คุณค่ารองก็คือ ต้องให้โก้ เป็นเครื่องแสดงฐานะ ฯลฯ โดยมีความคิดควบคู่กันมาว่า ต้องให้สวย ให้เด่น ให้หรู ให้แพงที่สุด

ถึงสิ่งอื่นๆ ก็เหมือนกัน ที่อยู่อาศัยก็มีคุณค่าแท้ คือให้เป็นที่พักพิงหลบภัย และเป็นที่นี่ที่เราจะได้ดำรงชีวิตส่วนเฉพาะของเรา ในครอบครัวของเรา ให้มีความสุข ฯลฯ แต่พร้อมกันนั้นมันก็มีคุณค่ารองซ้อนเสริมเพิ่มเข้ามาในความหมายของปุถุชน เช่น เป็นเครื่องแสดงฐานะ แสดงถึงความยิ่งใหญ่ หรืออะไรก็ตามแต่

สำหรับหลายๆ คน คุณค่าเทียมที่ซ้อนเสริมเติมเข้ามานี้ ขยายใหญ่โตมากจนถึงกับบังคุณค่าแท้ให้จมหายไป มองไม่เห็นเลย อันนี้ดูเหมือนจะเป็นแนวโน้มหรือเป็นกระแสที่แรงมากขึ้น

สิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเราทางวัตถุนี้ สำหรับปุถุชนมักจะมีคุณค่าปนหรือซ้อนกันมาทั้ง ๒ อย่าง คือ คุณค่าแท้กับคุณค่าเทียมที่พอกเสริม

ปุถุชนมากมายชื่นชมคุณค่าเทียม จนกระทั่งบางทีมองอยู่แค่คุณค่าเทียมนั้น แล้วก็หลงใหลอยู่แค่นั้นถึงกับหลงลืมคุณค่าแท้ไปเสีย แถมเอาความลุ่มหลงคุณค่าเทียมนั้นมาเป็นเหตุก่อโทษทุกข์แก่ชีวิต และสร้างปัญหาความขัดแย้งเปียดเบียนในสังคม

พุทธศาสนาเน้นคุณค่าแท้ ถือเป็นหลัก ให้จับเอาให้ได้ ส่วนคุณค่าเทียม ให้เกี่ยวข้องจัดการอย่างรู้เท่าทัน ไม่ให้เกิดโทษ

คุณค่าแท้ที่แหละสำคัญ พระใหม่ พอบวชเข้ามา ท่านก็ให้พิจารณาอย่างที่เรียกว่า ปฏิสังขา-โย

อย่างในเวลาฉันบิณฑบาต ก็ว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส บิณฑบาต ปฏิเสวมิ แปลว่า ข้าพเจ้าพิจารณาโดยแยบคาย จึงฉันอาหาร

พิจารณาอย่างไร ก็พิจารณาถึงคุณค่าของอาหารและวัตถุประสงค์ของการฉันหรือกินอาหารนั้นว่า ฉันเพื่ออะไร จะได้ว่า ที่เราฉันนี้ ก็เพื่อให้มีกำลังกาย จะได้มีชีวิตเป็นไป ช่วยให้เราได้ทำหน้าที่ หรือทำประโยชน์อะไรต่ออะไรได้ ตลอดจนเป็นอยู่สบาย ไม่ให้เป็นโทษเกิดทุกข์ นี่คือคุณค่าแท้

ต่อไป คุณค่ารองที่ซึ้งนเสริมเข้ามา ก็คือเอร็ดอร่อย อาจต้องมีเครื่องประกอบหรือประดับเสริม เพื่อให้สะดวกสบาย ให้ใ้หู หรืออะไรก็แล้วแต่ เช่น ต้องไปนั่งในภัตตาคารใหญ่ บางที่จ่ายมือละพันมือละหมื่น แต่คุณค่าของอาหาร บางทีก็เท่ากับมือละ ๑๐ หรือ ๕ บาท หมายความว่า มือละพันบาท กับมือละ ๕ บาท มีคุณค่าแท้ที่จำเป็นต่อชีวิตเท่ากัน ต่างกันที่คุณค่าเทียมเท่านั้น

ในชีวิตของปุถุชนนี้ คนมักยึดคุณค่าเทียมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญมาก แล้วคุณค่ารองหรือคุณค่าเทียมนี้แหละที่ทำให้เกิดปัญหาแก่มนุษย์มากที่สุด ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดจากความแค้นแค้นยากจนอันเป็นสาเหตุทางเศรษฐกิจ เป็นปัญหาสำคัญมาก พุทธศาสนายอมรับ แต่ความชั่วร้ายในสังคมที่เกิดจากคุณค่ารองหรือคุณค่าเทียมของสิ่งทั้งหลายนั้นมากมายกว่า

คนเรานี้แสวงหาคุณค่างรองหรือคุณค่าเทียมกันมากมายเหลือเกิน แล้วปัญหาก็ก่เกิดขึ้นนานัปการทีเดียว เป็นปัญหาขนาดใหญ่ และมีผลกว้างไกลกว่าปัญหาที่คนยากจนสร้างขึ้น และเป็นตัวการสำคัญซ่อนอยู่เบื้องหลังการเกิดปัญหาเศรษฐกิจที่ร้ายแรง

เพราะฉะนั้น สำหรับพระเจ้าจึงต้องยื่นหัตถ์รักษาปัญญาที่  
รู้ทันมุ่งถึงคุณค่าแท้ให้คงอยู่ ส่วนคุณหัสถ์ ก็ขอให้ตระหนักไว้ อย่า  
เพลิน อย่าลืมนะ อย่าประมาท อย่าหลงเกินไป

คุณหัสถ์เป็นไปไม่ได้ที่จะอยู่อย่างพระ แต่ก็อย่าลืมนะ อย่า  
มัวเมา ต้องพยายามค้ำนึ่ง คอยตระหนักถึงคุณค่าแท้ไว้ด้วยว่า เรา  
ใช้สิ่งนี้เพื่อประโยชน์ที่แท้จริงคืออะไร อย่าปล่อยให้ตัวจนเลยเถิดไป

อันคุณค่าของวัตถุที่มี ๒ ชั้นนี้ เป็นเรื่องสำคัญมาก เมื่อ  
เทียบกับนามธรรม ตัววัตถุเองซึ่งเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืนนั้น มี  
สภาพของความเสื่อมสลายทรุดโทรมชัดเจน จะเป็นเสื้อผ้า  
เครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย สิ่งของเครื่องใช้อะไรก็ตาม ล้วนอยู่ได้  
ชั่วคราว ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๕ ปี ๑๐ ปี สั้นกว่ายาวกว่าบ้าง แล้วก็  
ต้องทรุดโทรมสลายไป นี่เป็นความไม่เที่ยงแท้ของตัววัตถุเอง

ส่วนคุณค่าของวัตถุนั้น ก็ไม่เที่ยงเหมือนกัน ไม่เพียงอย่าง  
ที่กล่าวแล้ว คืออยู่ที่ค่านิยมที่คนสร้างกันขึ้นเท่านั้น ค่านิยมที่ว่า  
เป็นกรรมอยู่ในใจของเราเองสร้างมันขึ้น แล้วกรรมก็เปลี่ยนมัน

ขอให้คิดดู เราอาจจะนึกว่า ต้องใส่เสื้อนอกให้เรียบร้อย  
ต้องซักต้องรีด รู้สึกว่ามันให้ความมีศรีสง่า เป็นสิ่งสำคัญในทาง  
สังคม ทำให้มีความรู้สึกภูมิฐาน และอาจจะต้องไปนั่งในห้องแอร์  
คอนดิชั่นอย่างสบาย ทำงานอย่างภาคภูมิใจ

แต่มาถึงอีกสมัยหนึ่ง คนอีกรุ่นหนึ่ง (อย่างในยุคชิปปี)  
อาจจะเห็นว่า เอ... พวกผู้ใหญ่นี้ มัวใส่เสื้อนอกต้องรีดต้องแต่ง  
ต้องจัดให้เรียบร้อย ไปนั่งทำงานในห้องแอร์คอนดิชั่น ทำโต๊ะให้โก้  
สง่า แหมไม่เห็นจะมีความสุขเลย ไม่ได้เป็นสาระอะไรเลย

เออ...พวกผู้ใหญ่นั่น ต้องไปนั่งลำบาก นั่งต้องระวังเสื้อผ้าของตัว ต้องระมัดระวังท่าทางอะไรอย่างนี้ ผู้เราที่ปล่อยตัวชะมุกชะมอมไม่ได้ สบายดีกว่า นอนกลางดินกินกลางทราย จะนั่งจะล้มจะก้มจะกิ้งอย่างไรก็ได้

ที่พวกฮิปปีว่านั่น มันก็จริงของเขาอยู่เหมือนกัน ถ้าว่ากันไปแล้ว ใครจะสบายกว่ากัน คนหนึ่งปล่อยตัวชะมุกชะมอม เสื้อผ้าก็ไม่ต้องรีด ไม่ต้องเอาใจใส่มัน ปล่อยไป ที่ทางก็แล้วแต่จะไปนอนที่ไหน อย่างไรได้ทั้งนั้น เขาก็ว่าของเขาสบาย

นี่แหละเรื่องของสังคมมันไม่แน่ คุณค่าที่ว่ามันก็ขึ้นกับความนิยม สมัยหนึ่งเราอาจจะเห็นว่าอย่างนี้ดีมีศักดิ์มีศรีมีภูมิมีฐาน ครั้นนานเข้า คนอีกสมัยหนึ่งเห็นความเจริญทางวัตถุมาก กลับเบื่อหน่ายเสียแล้ว บอกว่าอย่างนี้ไม่ได้ความเลย หาความทุกข์ให้กับตัวเอง สร้างระเบียบสร้างอะไรต่ออะไรมาให้ตัวเองลำบาก อยู่กันด้วยระเบียบ อยู่กันด้วยมารยาททางสังคม ไม่มีดีเป็นทุกข์ ผู้ไม่ต้องคำนึงไม่ต้องระวังสิ่งเหล่านี้ อยู่สบายกว่า

คนอาจทำกรรมในการคิดแปรเปลี่ยนความนิยมของเขาขึ้นมาอย่างนั้นก็ได้ ในระยะยาว คนอยู่เมืองไปนานๆ อาจจะคิดอยากอยู่ป่าขึ้นมาบ้างก็ได้

## การสอนหลักกรรมให้ได้ผล

ในเมื่อคุณค่ารองของวัตถุนี้ไม่เที่ยงไม่แท้ อยู่ที่การสร้างค่านิยมกันขึ้น และค่านิยมนั้นก็เริ่มในจิตของเรานี่เอง ที่สื่อสารชักจูงขึ้นชอบนิยมตามกันร่วมกันไป นี่แหละ ค่านิยมจึงเป็นกรรมที่คนร่วมกันก่อขึ้น เรียกคลุมรวมว่า เป็นกรรมอันหนึ่งของสังคม

เป็นอันพูดรวมๆ ว่า ค่านิยมนี้ สังคมจะเอาอย่างไรก็เป็นเรื่องของสังคม ถ้าสังคมของตัวอ่อนแอ อิทธิพลจากสังคมอื่นก็เข้ามาจู่ไป ในระยะยาว จึงจะต้องปลูกฝังให้เข้มแข็งกันตั้งแต่เด็ก เราต้องการค่านิยมอะไรที่ดิงามสร้างสรรค์ ก็ให้กระแสนิยมอย่างนั้นมีกำลัง โดยจัดกระบวนการปรุงแต่งมโนกรรม ไปตามกระแสนั้น

โดยเฉพาะค่านิยมแห่ง**ความซื่อตรงต่อกฎธรรมชาติ** อันเป็นความสมดุลทางวัตถุกับทางจิตใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน เมื่อปลูกฝังกันต่อเนื่องจนคนในสังคมมีค่านิยมอย่างนั้นแล้ว ต่อไปก็ประพฤติกันได้ลงตัว เพราะว่ากรรมทั้งหมดเริ่มมาจากมโนกรรม โดยมีความใฝ่ความชอบคิดตามไปขึ้นก่อน

ทำไมญี่ปุ่นรับรองคนของเขาได้ว่า ใครจะทิ้งจะล้มของอะไรในที่สาธารณะ ไม่หายแน่นอน นี่ก็สร้างวินัยไว้กับค่านิยม

ก็เป็นไปตามหลักที่ว่า ในกรรมทั้งหลาย คือ กายกรรมก็ตาม วจีกรรมก็ตาม มโนกรรมก็ตามนั้น **มโนกรรมสำคัญที่สุด**

ในลัทธินิครนถ์ เขาบอกว่า กายกรรมสำคัญกว่า เพราะกายกรรมนี้แสดงออกภายนอก คุณเอามีดมาฟัน ฉันก็ตาย แต่ถ้าคุณมาเพียงใจอย่างเดียว จะทำให้ฉันตายได้ไหม ก็ไม่ได้ อะไรทำนองนี้ แต่อย่าลืมนี่เขามองแคบสั้นเกินไป

กล่าวซ้ำอีกครั้งอย่างสั้นที่สุดว่า จะต้องปลูกฝังมโนกรรมที่ขอเรียกว่า**ค่านิยมแห่งธรรม** หรือค่านิยมแห่งความซื่อตรงต่อกฎธรรมชาติ ให้มีขึ้นในสังคมให้ได้ โดยเฉพาะในหมู่อนุชน และข้อนี้จะต้องถือว่าเป็นภารกิจสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการศึกษา เพราะว่าที่จริงแล้ว มันเป็นส่วนเนื้อหาของสาระของการศึกษาทีเดียว

ที่พูดมานี้ เป็นการพูดในฐานะนักศึกษาธรรมผู้หนึ่ง ได้นำข้อคิดเห็นจากการที่ได้ศึกษาไตร่ตรองพิจารณามาเสนอ เป็นการประกอบความคิดการพิจารณา ถ้าจะเป็นประโยชน์อย่างไร แม้แต่สักเล็กน้อย ก็ขออนุโมทนา

เรื่องกรรมนี้เป็นเรื่องของความจริง มนุษย์นั้นอยู่กับความจริง และหนีความจริงไปไม่พ้น แต่มนุษย์ก็ไม่ค่อยชอบนักที่จะเผชิญกับความจริง ทั้งๆ ที่ตัวจะต้องอยู่กับความจริงและอยู่ในความจริง ก็ยังพยายามสร้างสิ่งปกคลุมเคลือบเข้ามาเสริมให้รู้สึกว่ามีรสชาติ ได้สนุกเพลิดเพลินยิ่งขึ้น

เหมือนอย่างในเรื่องคุณค่าที่ว่า มนุษย์เราใช้ปัจจัย ๔ โดยมีคุณค่าแท้ กับคุณค่าเทียมนี้ ความจริงคือคุณค่าแท้นั้น ปฏิเสธไม่ได้ แต่เพราะมนุษย์มักไม่ค่อยพอใจอยู่กับความจริง จึงเที่ยวหาสิ่งที่จะมาเป็นเครื่องประกอบเคลือบปกคลุมเข้าไป ทำให้รู้สึกมีรสชาติอร่อยสนุกสนานขึ้น เกิดเป็นคุณค่ารองซ้อนขึ้นมา แล้วมนุษย์ก็ก่อปัญหาแก่ตัวเองและแก่โลกมากยิ่งขึ้น

กรรมเป็นเรื่องของความจริง และเป็นเรื่องของชีวิต เป็นเรื่องของคนโดยตรง ความจริงนั้นใครก็ปฏิเสธไม่ได้ เราทุกคนต้องยอมรับความจริง และต้องสนใจต้องรู้เข้าใจความจริงที่เกี่ยวกับตัวเอง

แต่ในเมื่อเป็นความจริง มันก็มักไม่สนุกสนานเอร็ดอร่อย การที่จะศึกษาความจริงให้เข้าใจชัดเจนก็ตาม การจะปลุกฝังค่านิยมที่สอดคล้องกับความจริงขึ้นมาก็ตาม เป็นเรื่องยากเรื่องใหญ่ จะเอาบ๊อบบี้ไม่ได้ จะต้องเพียรทำในระยะเวลาอย่างที่ว่าแล้วในตอนนี้ก็คิดว่าได้ล่วงเลยเวลามาพอสมควร จึงขอยุติเพียงนี้



## หลักการสำหรับคนสมัยใหม่\*

ท่านพระเถรานุเถระที่เคารพนับถือทุกท่าน

การบรรยายในวันนี้ ท่านกำหนดให้พูดเรื่องกรรม เรื่องกรรมเป็นหลักกรรมที่สำคัญมากในพระพุทธศาสนา นอกจากสำคัญแล้ว ก็เป็นหัวข้อที่คนมักมีความสงสัย เข้าใจกันไม่ชัดเจนในหลายแง่หลายอย่าง บางครั้งก็ทำให้นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความยากลำบากในการที่จะชี้แจงอธิบาย หรือตอบปัญหา ไขข้อสงสัย

### แนวการอธิบายเรื่องกรรม

การอธิบายเรื่องกรรมนั้น โดยทั่วไปมักพูดกัน ๒ แนว

แนวที่ได้ยินกันมาก คือแนวที่พูดอย่างกว้างๆ เป็นช่วงยาวๆ เช่น พูดว่า คนนี้เมื่อก่อนเคยหักขาไก่ไว้ แล้วต่อมาอีก ๒๐-๓๐ ปี โดนรถชนขาหัก ก็บอกว่าเป็นกรรมที่ไปหักขาไก่ไว้ หรือคราวหนึ่ง หลายสิบปีแล้วไปเผาป่า ทำให้สัตว์ตาย ต่อมาอีกนานทีเดียว อาจจะไม่แก่แล้ว มีเหตุการณ์เป็นอุบัติเหตุเกิดขึ้น ไฟไหม้บ้านแล้วถูกไฟคลอกตาย

ที่ว่านี้ เป็นการอธิบาย เล่าเรื่อง หรือบรรยายเกี่ยวกับกรรมแบบหนึ่ง ซึ่งมักได้ยินกันบ่อยๆ

\* บรรยายในการอบรมพระธรรมทูต ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ๑๗ พ.ค. ๒๕๒๙; ต่อมาในการพิมพ์เมื่อ พ.ย. ๒๕๔๕ ได้ตรวจชำระขัดเกลาถ้อยคำสำนวน ซอยย่อหน้า เป็นต้นให้อ่านง่ายขึ้นตลอดทั้งเรื่อง แม้ในการพิมพ์ครั้งล่าสุด มิ.ย. ๒๕๕๕ ก็ได้ชำระอีกทั้งหมด

การอธิบายแนวนี้ โลกโผน นาคำตันตัน น่าสนใจ บางทีก็อ่านสนุก เป็นเครื่องจูงใจคนได้ประเภทหนึ่ง แต่คนอีกพวกหนึ่งก็มองไปว่าไม่เห็น เหตุผลชัดเจน การไปหักขาไก่ไว้ กับการมาเกิดอุบัติเหตุการณ์ในเวลาต่อมา ภายหลังหลายสิบปีนั้น มีเหตุผลเชื่อมโยงกันอย่างไร ผู้ที่เล่าก็ไม่อธิบาย ชี้แจงให้เห็น ทำให้เขาเกิดความสงสัย คนที่หนักในเรื่องเหตุผล เมื่อไม่สามารถชี้แจงเหตุปัจจัยเชื่อมโยงให้เขามองเห็นชัดเจน เขาก็ไม่ยอมเชื่อ

ยิ่งสมัยนี้เป็นยุคที่ถือว่าวิทยาศาสตร์เจริญ ต้องอธิบายเหตุผลให้เห็นจริงเห็นจังได้ว่า เรื่องโน้นกับเรื่องนี้สัมพันธ์กันอย่างไร

พระพุทธศาสนาที่แท้นั้น ต้องการให้เห็นความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยชัดเจน ทั้งด้านรูปธรรมและด้านนามธรรม แต่พวกเราเองปล่อยตัว หละหลวมกันมา วิทยาศาสตร์ก็เหมือนมาช่วยเตือนให้เราหันไปพิจารณาชีวิต ของพระพุทธศาสนาขึ้นมา ซึ่งจะมีอะไรๆ ให้แก่วิทยาศาสตร์ด้วย นี่ก็คือ การอธิบายแบบที่สอง

การอธิบายแบบที่ ๒ ก็คือ อธิบายในแง่ของเหตุปัจจัยที่แยกแยะ เชื่อมโยงให้เห็นชัด ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดซับซ้อน นับว่ายากอยู่ จะต้องอาศัยการพิจารณาและศึกษาหลักวิชามาก และบางทีก็หาถ้อยคำมา พูดยุติให้มองเห็นชัดเจนได้ยาก

อีกอย่างหนึ่ง เราก็ไม่ค่อยมีเวลาที่จะอธิบาย เพราะคนส่วนใหญ่ มาพบกันในที่ประชุมเพียงชั่วโมงสองชั่วโมง ซึ่งจะพูดกันได้ก็แต่เรื่องในชั้น ตัวอย่างหยาบๆ มองช่วงไกลๆ

สำหรับเรื่องที่จะพูดกันในวันนี้คิดว่า เราควรจะมาหาทางพิจารณา ในแง่วิเคราะห์หรือแยกแยะความเป็นเหตุเป็นผลเท่าที่จะเป็นไปได้ ขอให้ ลองมาพิจารณาดูกันว่า จะอธิบายได้อย่างไร

## กรรม โดยหลักการ

### ความหมายและประเภทของกรรม

ก่อนจะพูดเรื่องกรรม เราต้องเข้าใจก่อนว่า กรรมมีความหมายอย่างไร แม้แต่เรื่องความหมายของคำก็เป็นปัญหาเสียแล้ว

#### ก. ความหมายที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน

ลองไปถามชาวบ้านดูว่า “กรรม” แปลว่าอะไร เอาคำพูดในภาษาไทยก่อน บางที่เราพูดว่า “แล้วแต่บุญแต่กรรม” กรรมในที่นี้หมายถึงอะไร

กรรมในที่นี้ มาคู่กับบุญ พอกรรมมาคู่กับบุญ เราก็แปลบุญเป็นฝ่ายดี บุญ อาจเป็นการกระทำที่ดี หรือผลดีที่จะได้รับ ส่วน กรรม ก็กลายเป็นการกระทำชั่ว หรือผลชั่วที่ไม่น่าพอใจ นี่คือความหมายหนึ่งที่ชาวบ้านเข้าใจ

ดังนั้น ชาวบ้านส่วนมาก พอได้ยินคำว่ากรรมแล้วไม่ชอบ เพราะมีความรู้สึกในทางที่ไม่ดี มองกรรมว่าเป็นเรื่องร้าย

จากตัวอย่างนี้ คำว่า กรรม และ บุญ จึงเป็นเครื่องชี้ชัดอย่างหนึ่งว่า คนเข้าใจความหมายของกรรมในทางไม่ดี เอาบุญเป็นฝ่ายข้างดี แล้วเอากรรมเป็นฝ่ายตรงข้าม

อีกตัวอย่างหนึ่งว่า คนผู้หนึ่งไปประสบเคราะห์ร้าย บางคนก็บอกว่า “เป็นกรรมของเขา” คนนั่งเรือไปในทะเล เรือแตก จมน้ำตาย หรือถูกพายุพัดมาแล้วเรือล่มตายไป อุบัติเหตุอย่างนี้ บางคนบอกว่าเป็นกรรมของเขา

คำว่า *กรรม* ในที่นี้ เรามองในแง่เป็นผลร้ายที่เขาได้รับ เป็นเคราะห์ หรือเป็นผลไม่ดีที่สืบมาจากปางก่อน

นี่ก็แสดงว่า เรามองคำว่ากรรมในแง่อดีต คือมองในแง่ว่าเป็นเรื่องผ่านไปแล้วมาแสดงผล และเป็นเรื่องที่ไม่ดี ได้ ๒ แง่ คือ ๑ เป็นเรื่องข้างไม่ดี ๒ เพ่งเน้นในทางอดีต

ในเวลาเดียวกันก็มองไปในแง่เป็นผลด้วย อย่างที่พูดว่า “จงกัมน้ำรับกรรมไปเถิด” ที่ว่ารับกรรม ก็คือรับผลของกรรม

นายคนหนึ่งไปลักของเขามา ถูกจับได้ขังคุก คนอื่นก็มาปลอบใจว่า เอ็งกัมน้ำรับกรรมไปเถิดนะ เราทำมาไม่ดี กรรมในที่นี้กลายเป็นผล คือเป็นผลของกรรมนั่นเอง

นี่คือความหมายของกรรมที่เราใช้กันในภาษาไทย

ในฐานะที่เป็นผู้เล่าเรียนศึกษาแล้ว ลองวินิจฉัยดูว่า ความหมายเหล่านี้ถูกหรือไม่ ความหมายที่เน้นไปในทางไม่ดี เป็นเรื่องไม่ดีคู่กับบุญ เป็นเรื่องที่เน้นอดีต และมองไปที่ผลอย่างนี้ ถูกหรือไม่

เมื่อพิจารณาตรวดดู เราก็จะมองเห็นได้ชัดว่า ถ้าเอาหลักธรรมแท้ๆ มาวินิจฉัยแล้ว ความหมายเหล่านี้คลาดเคลื่อน ได้เพียงแง่เดียว ข้างเดียว เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความหมายที่แท้จริง เพราะว่า “กรรม” นั้น แปลว่าการกระทำ เป็นกลางๆ จะดีก็ได้ จะชั่วก็ได้ บุญ ก็เป็นกรรม บาป ก็เป็นกรรม

นี่ก็คือ ว่าตามความหมายที่แท้ บุญ คู่กับ บาป แต่คนไทย มีบ่อยๆ ที่เอา บุญ มาคู่กับ กรรม เอากรรมเป็นข้างร้าย

ส่วนที่ว่า “กัมหนำรับกรรมไป” ก็เป็นการมองที่ผล แต่ที่จริง นั้น กรรมเป็นตัวการกระทำ ซึ่งจะเป็นเหตุต่อไป ส่วนผลของกรรม ท่านเรียกว่าวิบาก หรือจะเรียกว่าผลเฉยๆ ก็ได้ ตัวกรรมเองแท้ๆ นั้นไม่ใช่ผล

ในเมื่อ “กรรม” ในภาษาที่เราใช้กันอยู่นี้ มีความหมาย คลาดเคลื่อน ไม่ตรงกับหลักที่แท้จริง ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ได้มีความเข้าใจไขว้เขวในเรื่องกรรมเกิดขึ้น เพราะภาษาเป็นเครื่องแสดง ว่า คนมีความเข้าใจอย่างไร

เพราะฉะนั้น ในขั้นตอนนี้ เราจะต้องทำความเข้าใจให้ ถูกต้องเสียก่อนว่า *กรรมคืออะไร*

ถ้าประชาชนยังเข้าใจคลาดเคลื่อนว่ากรรมเป็นเรื่องของการกระทำที่ร้ายที่ชั่ว เราก็ต้องแก้ไขความเข้าใจให้เห็นว่า กรรมนี้เป็นคำกลางๆ จะดีก็ได้ จะชั่วก็ได้ ถ้าเป็นฝ่ายดี ก็เรียกว่าเป็นบุญ หรือบุญกรรม ถ้าเป็นฝ่ายชั่วก็เรียกว่าบาป หรือบาปกรรม หรือ มิฉะนั้นก็เรียกว่า กุศลกรรม และอกุศลกรรม จะต้องชี้แจงให้เกิด ความเข้าใจถูกต้อง

นี่เป็นเรื่องพื้นฐานขั้นต้นๆ ซึ่งได้เห็นชัดๆ ว่า แม้แต่ ความหมาย เราก็ไขว้เขวกันแล้ว

## ข. ความหมายที่ถูกตั้งตามหลัก

เมื่อเรารู้ว่าความเข้าใจของชาวบ้านไขว้เขวไป เราก็ต้องชักจูงเขาเข้ามาหาความเข้าใจที่แท้จริง คำถามข้อแรกก็คือ ความหมายตามหลักว่าอย่างไร

ผมจะลองยกข้อความในพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่า วาเสฏฐสูตร มาพูดสักนิดหนึ่ง

ในพระสูตรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นชาวนาก็เพราะกรรม เป็นโจรก็เพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นกษัตริย์ก็เพราะกรรม เป็นปุโรหิตก็เพราะกรรม ฯลฯ เป็นโน่นเป็นนี่ก็เพราะกรรม

จากข้อความที่ได้ฟังกันแค่นี้ ก็ขอให้มาสำรวจดูกันว่าใครเข้าใจคำว่ากรรมในความหมายว่าอย่างไร

ถ้าบอกชาวบ้านว่า ที่เป็นชาวนานี้ก็เพราะกรรม เขาก็คงจะคิดว่าหมายถึงชาติก่อนได้ทำกรรมอะไรบางอย่างไว้ จึงทำให้ชาตินี้ต้องมาเกิดเป็นชาวนา หรือถ้าบอกว่า เป็นกษัตริย์เพราะกรรม เขาก็คงจะเข้าใจไปว่า อ้อ คนนี้คงจะได้ทำอะไรดีไว้ อาจจะทำให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ชาตินี้จึงมาเกิดเป็นกษัตริย์

แต่ลองไปดูในพระสูตรสิว่า ท่านหมายถึงอะไร ในพระสูตร คำว่า เป็นชาวนาเพราะกรรม เป็นต้นนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองเลยว่า นายคนนี้ ทำนา เขาดำนา หว่านข้าว ไถนา เขาก็เป็นชาวนา

การที่เขาทำนานั้นเอง ทำให้เขาเป็นชาวนา คือเป็นไปตามการกระทำ อันได้แก่อาชีพการงานของเขา

อีกคนหนึ่งเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดิน เขาก็เป็นปุโรหิต ตามอาชีพการงานของเขา ส่วนนายคนนี้ไปลักของเขา ไปปล้นเขา ก็กลายเป็นโจร

ตกลงว่า *กรรม* ในที่นี้ หมายถึง การกระทำ ที่เป็นอาชีพการงานทั้งหลาย เป็นขั้นของการกระทำประจำตัวที่มองเห็นเด่นชัดง่าย ๆ หยาบ ๆ ปรากฏออกมาภายนอก

นี่คือความหมายของกรรมที่น่าพิจารณา ซึ่งเห็นได้ว่า ท่านมุ่งเอาสิ่งซึ่งมองเห็นปัจจุบันนี้แหละเป็นหลักก่อน เพราะการกระทำนี้เป็นค้ำกลางๆ ไม่ได้พูดว่าเมื่อไร

พอพูดขึ้นมาว่ากรรม ก็ต้องมองที่ปัจจุบันเป็นจุดเริ่มก่อน แต่ถ้าพูดจำกัดลงไปว่าการกระทำเมื่อไร ก็คือเมื่อนั้น ไม่ว่าจะในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นๆ เป็นกรรมทั้งนั้น

แต่เมื่อจะดูความหมายที่ลึกเข้าไป ก็ต้องมองให้ถึงจิตใจ เมื่อมองลึกเข้าไปถึงจิตใจ เราก็คงจะจำได้ถึงพุทธพจน์ ที่จำกัดความ บอกความหมายของกรรมว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม”

ตกลงว่า *เจตนา* คือตัวความคิดตั้งใจ เจตจำนง ความตั้งใจคิดมุ่งหมายนี้แหละ เป็นกรรม

เมื่อบุคคลลงใจ มีเจตนาอย่างใดแล้ว ก็แสดงออกมาเป็นการกระทำทางกายบ้าง แสดงออกมาทางวาจาเป็นการพูดบ้าง นี่ก็คือ ความหมายที่แท้จริงของกรรมที่ค่อยๆ มองละเอียดเข้ามา

เมื่อมองหยาบๆ ข้างนอก *กรรม* ก็คือ อาชีพ การงาน การดำเนินชีวิตของเขา แต่มองลึกเข้าไปถึงจิตใจ *กรรม* ก็คือ เจตนา

### ค. ประเภทของกรรม

จากนี้เราก็แบ่งประเภทของกรรม เมื่อว่าโดยทางแสดงออก

๑. ถ้าแสดงออกทางกาย เคลื่อนไหวทำโน่นทำนี่ ก็เป็น **กายกรรม**
๒. ถ้าแสดงออกทางวาจา โดยพูดออกมา ก็เป็น **วจีกรรม**
๓. ถ้าเป็นไปในใจ อยู่ในระดับความคิด คิดปรุงแต่งไปต่างๆ ก็เป็น **มโนกรรม**

กรรมโดยทั่วไป เมื่อจำแนกโดยคุณภาพ ก็แบ่งเป็น ๒ คือ

๑. กรรมดี เรียกว่า **กุศลกรรม**
๒. กรรมชั่ว เรียกว่า **อกุศลกรรม**

บางแห่ง ท่านจำแนกออกเป็นหลายอย่างมากกว่านี้ เช่น

กรรมที่ ๑ กรรมดำ

กรรมที่ ๒ กรรมขาว

กรรมที่ ๓ กรรมทั้งดำทั้งขาว และ

กรรมที่ ๔ กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

การแบ่งแบบนี้ เป็นการอธิบายละเอียดขึ้นไปอีก

**กรรมดำ** คืออะไร ยกตัวอย่างเช่น อกุศลกรรม ที่มองเห็นหยาบๆ ก็คือการกระทำที่เป็นการเบียดเบียน ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

**กรรมขาว** ก็คือกรรมที่ตรงข้ามกับกรรมดำนั้น ซึ่งไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่เป็นการเบียดเบียน แต่เป็นการช่วยเหลือส่งเสริม ทำให้ผู้อื่นมีความสุข

**กรรมทั้งดำทั้งขาว** ก็คือ กรรมที่ปะปนกัน มีทั้งการกระทำที่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน และไม่เป็นที่ไปเพื่อความเบียดเบียน



สุดท้ายมาถึง กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ยกตัวอย่างเช่น โภชณงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งบางทีก็เรียกว่ากรรม เหมือนกัน แต่เป็นกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม กรรมแบบนี้กลับทำให้เราสิ้นกรรมไปด้วยซ้ำ

เมื่อมองละเอียดลงไปถึงความหมายที่แยกประเภทอย่างนี้ เราก็เห็นชัดขึ้นมาว่า กรรมนั้นอยู่ที่ตัวเราทุกๆ คน ที่ประพฤติปฏิบัติ ดำเนินชีวิตอยู่ทุกเวลานี้เอง เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกนึกคิด การพูดจา เคลื่อนไหวทำโน่นทำนี่ การประกอบอาชีพการงาน ตลอดจน ปฏิบัติการต่างๆ แม้แต่ที่เรียกว่าการปฏิบัติธรรมชั้นใน ไม่ว่าจะ เป็นการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ การเจริญโพชฌงค์ ๗ ก็เป็น กรรมทั้งนั้น ไม่พ้นเรื่องกรรมเลย

จะเห็นว่ากรรมในความหมายนี้ ละเอียดกว่ากรรมที่เคย พูดในเรื่องไปหักขาไก่ เมาป่าคลอกสัตว์ หรืออะไรทำนองนั้น จึง ต้องแยกแยะกันให้ละเอียด

เมื่อมาถึงขั้นนี้แล้ว จะอธิบายกันอย่างไรให้เห็นว่า ทำไม การกระทำจึงออกผลอย่างนั้นอย่างนี้ได้ นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้อง พิจารณา

แต่ที่พูดมานี้ ถือว่าเป็นความเข้าใจพื้นฐานขั้นต้น ที่ว่า จะต้องพูดกันในเรื่องความหมายของกรรมให้ชัดเจนเสียก่อนว่า “กรรม คืออะไร?”

## กรรมในฐานะกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล

แง่ที่จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับกรรมยังมีอีกหลายอย่าง เช่น เราจะต้องมองกรรมในแง่ของกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล

กรรมเป็นเรื่องของความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาถือหลักการใหญ่ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และเรื่องกรรมก็อยู่ในกฎแห่งเหตุปัจจัยนี้

หลักเหตุปัจจัยในพระพุทธศาสนา ก็คือ หลัก**ปฏิจจสมุปบาท** และกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งในหลักปฏิจจสมุปบาทนั้น

ลองไปแยกแยะปฏิจจสมุปบาทที่จำแนกเป็นองค์ ๑๒ ท่านจะสรุปให้เห็นว่า องค์ ๑๒ ของปฏิจจสมุปบาท หรือปัจจัยการนั้น ประมวลเข้าแล้วก็ เป็น ๓ ส่วน คือ เป็น **กิลเลส กรรม และวิบาก**

จะเห็นว่า **กรรม**เป็นส่วนหนึ่งในปฏิจจสมุปบาทนั้น คือส่วนที่เรียกว่ากรรม ในวงจรที่เรียกว่า **ไตรวัฏฏ์** ได้แก่ **กิลเลส กรรม วิบาก**

**หมวดที่ ๑** อวิชชา ตัณหา ออุปาทาน เรียกว่าเป็น **กิลเลส**

**หมวดที่ ๒** สังขาร ภพ เรียกว่าเป็น **กรรม**

**หมวดที่ ๓** คือนอกจากนั้น มีวิญญูณ นามรูป สฬายตนะ เป็นต้น เรียกว่าเป็น **วิบาก**

มี ๓ ส่วนอย่างนี้

การศึกษาเรื่องกรรม ถ้าจะเอาละเอียดแล้ว ต้องเข้าไปถึงหลักปฏิจจสมุปบาท ถ้าต้องการพูดเรื่องกรรมให้ชัดเจน ก็หนีไม่พ้นที่จะศึกษาให้ลึกกลงไปถึงหลักธรรมใหญ่ที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทนี้ เพราะที่มาของหลักกรรมอยู่ที่ปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง

จะต้องแจ่มแจ้งให้เห็นว่า องค์ของปฏิจัสมุขปาถ ๑๒ ประการนั้น มาออกลูกเป็น *กิเลส กรรม* และ *วิบาก* อย่างไร

จากนั้นก็ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของ *กิเลส กรรม* และ *วิบาก* เช่น คนมีความโลภ เป็น*กิเลส* เมื่อมีความโลภเกิดขึ้นแล้ว ก็ไปทำ *กรรม* เช่น ไปลักของเขา ถ้าได้มาสมหวัง ก็ดีใจ มีความสุข เรียกว่า เป็น*วิบาก*

เมื่อเขาจับไม่ได้ ก็ยังมีความกำเริบใจอยากได้มากขึ้น ก็เกิด*กิเลส* โลภมากยิ่งขึ้น ก็ไปทำ*กรรม* ลักขโมยอีก เลยเกิดเป็นวงจร *กิเลส กรรม วิบาก* เรื่อยไป

แต่ถ้าถูกขัด คือโลก ไปลักของเขา ถูกขัดขวาง ก็เกิดโทสะ เป็น*กิเลส* เกิดการต่อสู้กัน ฆ่ากัน ทำร้ายกัน ก็เป็น*กรรม* ขึ้นมาอีก แล้วก็เกิด*วิบาก* คือเจ็บปวดเดือดร้อน วุ่นวาย เกิดความทุกข์ ซึ่ง อารวมทั้งถูกจับไป ถูกลงโทษ ดังนี้ เป็นต้น

นี่เป็นเรื่องของ *กิเลส กรรม วิบาก* ที่อยู่ในวงจรปฏิจัสมุขปาถ คือการที่ต้องมองเรื่องกรรมตามแนวของกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล หรือเรื่องความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา อันนี้ขอข้ามไปก่อน

## กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นเพียงอย่างหนึ่งในนิยาม ๕

เมื่อเราเข้าใจแง่มุมต่างๆ ในเบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมแล้ว ก็ควรเข้าใจต่อไปด้วยว่า กรรมนี้เราถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักเรียกว่า “กฎแห่งกรรม”

กฎแห่งกรรมนี้ ศัพท์วิชาการแท้ๆ เรียกว่า *กรรมนิยาม* ซึ่งก็แปลตรงๆ ว่ากฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลอย่างหนึ่ง

แต่ในทางพุทธศาสนา ท่านบอกว่า กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลนี้ มิใช่มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียว กฎอย่างนี้มีหลายกฎ ท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกัน เรียกว่า *นิยาม ๕* หรือกฎ ๕ มีอะไรบ้าง จะยกให้กรรมนิยามเป็นข้อที่ ๑ ก็ได้ ดังนี้

**๑. กรรมนิยาม** กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่นที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

**๒. จิตตนิยาม** กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่นเมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้น จะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้น จะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้ อันไหนร่วมไม่ได้ เมื่อจิตจะขึ้นสู่วิถีออกมารับอารมณ์ มันจะดำเนินไปอย่างไร ก่อนออกจากภวังค์ก็มีภวังคจลนะ (ภวังค์ไหว) แล้วจึงภวังคบุพฺเจต (ตัดภวังค์) จากนั้นมีอะไรต่อไปอีกจนถึงชวณจิต แล้วกลับตภวังค์อย่างเดิมอีก อย่างนี้เรียกว่ากฎแห่งการทำงานของจิต คือจิตตนิยาม

**๓. พีชนิยาม** กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วง ก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาว ก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไร ก็ออกผล ออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกว่าพีชนิยาม

**๔. อุดุนิยาม** กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุตุ อุตุคือเรื่องอุณหภูมิจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็เหงื่อออก อากาศเย็นลง เย็นมาก ๆ เข้า น้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้น น้ำก็กลายเป็นไอ นี่เรียกว่าอุตุนิยาม

**๕. ธรรมนิยาม** กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้ว ก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้ว ก็ดับไป เป็นต้น

ตกลงว่า กฎนี้มีตั้ง ๕ กฎ ธรรมนิยามเป็นเพียงกฎหนึ่งใน ๕ กฎนั้น การที่เราจะวิเคราะห์พิจารณาสิ่งทั้งหลาย จึงอย่าไปยึดถือว่าทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของกรรมทั้งนั้น มิฉะนั้นจะกลายเป็นทัศนคติที่ผิดพลาด เพราะพระพุทธศาสนาสอนไว้แล้วว่า กฎธรรมชาติมี ๕ อย่าง หรือนิยาม ๕ ธรรมนิยามเป็นเพียงกฎหนึ่ง

เมื่ออะไรเกิดขึ้น อย่าไปบอกว่าเป็นเพราะกรรมเสมอไป ถ้าบอกอย่างนั้นจะผิด

ยกตัวอย่างเช่น นาย ก. เหงื่อออก ถามว่า นาย ก. เหงื่อออกเพราะอะไร ถ้าเป็นเพราะอากาศร้อน ลองวินิจฉัยชี้ว่าอยู่ในนิยามไหน ถ้าว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรม ถ้าอย่างนั้นนาย ก. เหงื่อออกก็เพราะกรรมสิ ลองบอกชี้ว่า เป็นกรรมอะไรของนาย ก. ที่ต้องเหงื่อออก ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ นาย ก. เหงื่อออกเพราะอากาศร้อน นี่เรียกว่า **อุตุนิยาม**

แต่ไม่แน่เสมอไป บางทีนาย ก. เหนือออก ไม่ใช่เพราะร้อน ก็มี เช่น นาย ก. ไปทำความผิดไว้ พอเข้าที่ประชุม เขาเกิดสอบสวนหาตัวผู้กระทำผิด นาย ก. มีความหวาดกลัวมาก ก็อาจจะกลัวจนเหนือออก ในกรณีอย่างนี้ นาย ก. เหนือออกเพราะอะไร ตรงนี้ตอบได้ว่า เพราะกรรม นี่คือ *กรรมนิยาม*

ฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้น แม้แต่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกัน บางทีก็เกิดจากเหตุคนละอย่าง เราจะตั้งเอา नियาม ๕ มาวัดวิเคราะห์ว่า มันเกิดจากอะไร

อย่างที่ยกตัวอย่างมาแล้วว่า เหนือออก อาจจะเป็นเพราะเขารู้ตัวว่าได้ทำความผิดไว้ ตอนนีหวาดกลัวว่าจะถูกจับได้ จึงเหนือออก ถ้าอย่างนี้ก็เป็น *กรรมนิยาม* แต่ถ้าอยู่ดีๆ เขาไม่ได้ทำอะไร อากาศมันร้อนหรือไปออกกำลังมากๆ ใครๆ ก็เหนือออกได้ เป็นธรรมดา นี่เป็น *อุตุนิยาม*

อีกตัวอย่างหนึ่ง ถ้าน้ำตาไหล เป็นเพราะอะไร เป็น नियามอะไร ต้องวินิจฉัยจับ नियาม ให้ดี ในเวลาตัดสินใจเรื่องกรรม ถ้าเข้าใจเรื่อง नियาม ๕ จะช่วยในการอธิบายเรื่องกรรมได้มาก

คนเสียใจร้องไห้ ก็น้ำตาไหล แต่ดีใจก็น้ำตาไหลได้เหมือนกัน อันหนึ่งเป็น *จิตตนิยาม* เป็นไปตามการทำงานของจิตจิตที่มีความปลาบปล้ำดีใจหรือเสียใจ ก็ทำให้น้ำตาไหล

แต่อาจจะบวกกับเหตุผลที่มาจาก *กรรมนิยาม* เช่น เสียใจในความผิดที่ได้กระทำไว้

แต่ก็ไม่แน่เสมอไป บางที่เราไม่ได้ตั้งใจหรือเสียใจสักหน่อย แต่เราไปถูกคว้นไฟรมเข้า ก็น้ำตาไหล แล้วอันนี้เป็นนิยามอะไร ก็ เป็นอุตุนิยาม

ฉะนั้นการวินิจฉัยสิ่งต่างๆ อย่าไปลงโทษกรรมเสียทั้งหมด

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ใครก็ตามที่ยึดถือว่าจะอะไรๆ ทุกอย่าง ล้วนเป็นผลเกิดจากกรรมทั้งสิ้นนั้น เป็นคนที่ถือผิด เช่น ในเรื่อง โรคภัยไข้เจ็บ พระองค์ก็ตรัสไว้

มีพุทธพจน์ในสฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกเล่ม ๑๘ ข้อ ๔๒๗ ว่า โรคบางอย่างเกิดจากการบริหาร ภายไม่สม่ำเสมอก็มี เกิดจากอุตุคือสภาพแวดล้อมแปรปรวนเป็น สมุฏฐานก็มี เกิดจากเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี เกิดจากดีเป็น สมุฏฐานก็มี เกิดจากสมุฏฐานต่างๆ ประกอบกันก็มี เกิดจากกรรม ก็มี

นี่แปลว่า โรคบางอย่างเกิดจากกรรม แต่หลายอย่างเกิด จากอุตุนิยามบ้าง เกิดจากความแปรปรวนของร่างกายบ้าง เกิด จากการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ เช่น พักผ่อนน้อยเกินไป ออก กำลังมากเกินไป เป็นต้นบ้าง กรรมเป็นเพียงเหตุหนึ่งเท่านั้น จะ โทษกรรมไปทุกอย่างไม่ได้

ยกตัวอย่าง คนเป็นแผลในกระเพาะอาหาร บางที่เป็น เพราะฉันทยาแก้ไข้แก้ปวด เช่น แอสปีริน (aspirin) ในเวลาท้องว่าง พกยาแก้ไข้แก้ปวดเหล่านี้เป็นกรด บางที่มันก็กัดกระเพาะทะลุ อาจจะทำให้ถึงกับมรณภาพไปเลย

ยาแก้ไข้แก้ปวดหลายอย่างต้องระวัง เขาห้ามฉันเวลาท้องว่าง ต้องให้มีอะไรในท้องจึงฉันได้ บางคนเลือดไหลในกระเพาะ ไม่รู้ว่าเป็นเพราะเหตุใด ที่แท้เป็นเพราะกินยาแก้ไข้แก้ปวดนี้เอง นี่ก็เป็นเหตุอันหนึ่ง

แต่บางคนเป็นแผลในกระเพาะอาหาร เพราะความวิตกกังวล คิดอะไรต่างๆ ไม่สบายใจ กลุ้มใจบ่อยๆ คับแค้นใจจิตใจอยู่เสมอเป็นประจำ จึงทำให้มีกรดเกิดขึ้นในกระเพาะอาหาร แล้วกรดนี้มันก็กัดกระเพาะของตัวเองเป็นแผล จนกระทั่งเป็นโรคร้ายแรง ถึงกับต้องผ่าตัดกระเพาะทิ้งไปครั้งหนึ่งก็มี

จะเห็นว่าผลอย่างเดียวกัน แต่เกิดจากเหตุคนละอย่าง ที่ฉันแอสปิรินหรือยาแก้ปวดแก้ไข้แล้วกระเพาะทะลุ เป็นอุบัติเหตุ แต่ที่คิดวิตกกังวลกลุ้มใจอะไรต่ออะไรแล้วเกิดแผลในกระเพาะเป็นกรรมนิยาม

จิตใจไม่ดี มีอกุศลมาก ก็ทำให้โรคเกิดจากกรรมได้มากมาย อย่างที่เป็นกันมากเวลานี้คือ โรคเครียด ก็โรคกรรม หรือโรคเกิดจากกรรมนั่นเอง (กรรมนิยาม ผสมด้วยจิตตนิยาม)

แต่อย่างไรก็ตาม เราต้องเอาหลักเรื่องนิยาม ๕ มาวินิจฉัยอย่าไปหลงโทษกรรมทุกอย่าง แล้วบางอย่างก็เกิดจากนิยามต่างๆ หลายนิยามมาประกอบกัน

เป็นอันว่า เราควรรู้จักนิยาม ๕ ไว้ เวลาสอนชาวบ้านจะได้ให้พิจารณาเหตุผลโดยรอบคอบ



## เข้าใจหลักกรรม โดยแยกจากลัทธิที่ผิดทั้งสาม

### ก. สามลัทธิเดียรฉัตร มีใช้พุทธ

แง่ต่อไป คือ จะต้องแยกหลักกรรมออกจากลัทธิผิดๆ ที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เรียกว่า **ติตถายตนะ ๓**

ติตถายตนะ แปลว่า ประชุมแห่งลัทธิ ลัทธิเดียรฉัตร มี ๓ ลัทธิ

ลัทธิที่ ๑ ถือว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี มีใช้สุข มีใช้ทุกข์ก็ดี ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อนทั้งสิ้น (ฟังให้ดี ระวังนะ จะสับสนกับพระพุทธศาสนา) ลัทธินี้เรียกว่า **ปุพเพตวาท**

ลัทธิที่ ๒ บอกว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี ได้ไม่สุข ไม่ทุกข์ก็ดี ล้วนเป็นเพราะเทพผู้ยิ่งใหญ่บันดาลให้ทั้งสิ้น คือพระผู้ เป็นเจ้าบันดาลให้เป็น ลัทธินี้เรียกว่า **อิศวรรนิรมิตวาท** หรือ **อิสสร- นิมมานเหตุวาท**

ลัทธิที่ ๓ ถือว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี ได้ไม่สุข ได้ไม่ทุกข์ก็ดี ล้วนแต่เป็นเรื่องบังเอิญ เป็นไปเองลอยๆ แล้วแต่ โชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัย ลัทธินี้เรียกว่า **อเหตุวาท**

หลักเหล่านี้มีมาในพระคัมภีร์ทั้งนั้น ติตถายตนะทั้ง ๓ ท่านกล่าวไว้ในพระสูตร และในอภิธรรม

ในพระอภิธรรม ท่านเน้นไว้ในคัมภีร์วิภังค์ พระไตรปิฎก เล่ม ๓๕ ข้อ ๙๔๐ แต่ในพระสูตร ก็มีในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๑ แต่เรามักไม่เอามาพูดกัน

ส่วนนิยาม ๕ อยู่ในคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม ซึ่งอธิบายถึงเรื่อง กฎเกณฑ์แห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

นิยาม ๕ นั้น สำหรับเอาไว้พิจารณาความเป็นเหตุปัจจัยให้รอบคอบ อย่าไปเอาอะไรเข้ากรรมหมด ส่วนติดตายณะ หรือประชุมลัทธิตี ๓ พวก ก็ผิดหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑. **ปุพเพกตวาท** ถือว่าจะอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ปางก่อน
๒. **อิศวรนิรมิตวาท** ถือว่าจะเป็นอย่างอะไรๆ ก็เพราะเทพผู้ยิ่งใหญ่บันดาล หรือพระเจ้าเป็นเจ้าบันดาล
๓. **อเหตุวาท** ถือว่าสิ่งทั้งหลายอะไรๆ จะเกิดขึ้น ไม่มีเหตุปัจจัยแล้วแต่จะบังเอิญเป็นไป คือลัทธินิโคชชะตา

สามลัทธินี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นลัทธิตีผิด เหตุผลคือเพราะมันทำให้คนไม่มีฉันทะ ไม่มีความเพียรที่จะทำอะไร เนื่องจากเป็นความเชื่อที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ หรือไปขึ้นต่อตัวการภายนอกที่เราควบคุมไม่ได้ ไม่ขึ้นกับการกระทำของเรา

### ข. ลัทธินิกรรมเก่า คือลัทธินิครนถ์

โดยเฉพาะลัทธิตี ๑ นั้น ถือว่าจะอะไรๆ ก็แล้วแต่กรรมปางก่อน มันจะเป็นอย่างไรก็สุดแต่กรรมเก่า เราจะทำอะไรก็ไม่มีประโยชน์ กรรมปางก่อนมันกำหนดไว้หมดแล้ว แล้วเราจะไปทำอะไรได้ ก็ต้องปล่อย คอยรอ แล้วแต่มันจะเป็นไป

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลัทธินี้เป็นลัทธิตีของพวกนิครนถ์ หัวหน้าชื่อวานิครนถนาฏบุตร ให้ไปดูพระไตรปิฎก เล่ม ๑๔ พระสูตรแรก **เทวทหสูตร** ตรัสเรื่องนี้โดยเฉพาะก่อนเลย

ส่วนใน **อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต** ตรัสเรื่องนี้ไว้รวมกัน ๓ ลัทธิตี แต่ใน **เทวทหสูตร** พระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ **มัชฌิมนิกาย อุบริ-  
ปัญณาสก** ตรัสเฉพาะเรื่องลัทธิตี ๑ ไม่ตรัสลัทธิตีอื่นด้วย

ลัทธินิครนถ์นี้ถือว่า อะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะฉะนั้น เราจะต้องทำให้สิ้นกรรม โดยไม่ทำกรรมใหม่ และเผากรรมเก่าให้หมดสิ้นไปด้วยการบำเพ็ญตบะ ลัทธินี้ต้องแยกให้ดีจากพุทธศาสนา

ต้องระวังตัวเราเองด้วยว่าจะผลุนผลันหรือผลึลลามตกลงไปใน ๓ ลัทธินี้ โดยเฉพาะลัทธิกรรมเก่า ที่ถือว่าอะไรๆ ก็แล้วแต่กรรมเก่าเท่านั้น

คำว่า “กรรม” นี้เป็นคำกลางๆ เป็นอดีตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้อนาคตก็ได้ พุทธศาสนาเน้นปัจจุบันมาก

กรรมเก่าไม่ใช่ไม่มีผล มันมีผลสำคัญ แต่มันเสร็จไปแล้ว และเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดผลในปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องใช้ปัญญาแยกแยะ เพื่อทำกรรมที่ดี และแก้ไขปรับปรุงตัวให้เกิดผลที่ดีต่อไปข้างหน้า

นี่พูดกันทั่วๆ ไป โดยหลักการก็คือ ต้องพยายามแยกให้ถูกต้อง มี ๓ ลัทธินี้ ที่จะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนเป็นเบื้องต้น

### ค. อันตรายเกิดขึ้นมา เพราะวางอุเบกขาแบบเฉยใจ

ก่อนจะผ่านไป มีเกร็ดแทรกอีกชนิดหนึ่ง คือ ความเชื่อถือที่คลาดเคลื่อนนิดๆ หน่อยๆ ซึ่งทำให้การปฏิบัติผิดได้ เช่น การถือลัทธิกรรมเก่า บางทีก็ทำให้เรามองคนว่า ที่เขาประสบผลร้ายเกิดมายากจน หรือได้รับเคราะห์ต่างๆ ก็เพราะเป็นกรรมของเขาเท่านั้น

เมื่อเราบอกว่าเป็นกรรมของเขาแล้ว เราก็เลยบอกให้ เขาก็มหันมารับกรรมไป เราก็ไม่ต้องช่วยอะไร

เมื่อถือว่าเป็นกรรมของเขา เราก็วางเฉย แถมยังบอกว่าเราปฏิบัติธรรมด้วย คือถืออุเบกขา วางเฉยเสีย ไม่ช่วย คนก็เลยไม่ต้องช่วยเหลือกัน คนที่ได้รับเคราะห์ ได้รับความทุกข์ยากลำบาก ก็ต้องลำบากต่อไป

มีฝรั่งพวกหนึ่งติเตียนพุทธศาสนาว่าสอนคนแบบนี้ เราต้องพิจารณาตัวเราเองด้วยว่า เราสอนอย่างนั้นจริงหรือเปล่า แต่ตามหลักพุทธศาสนาที่แท้ นั้น ไม่ได้สอนอย่างนี้ เรื่องอย่างนี้มีความละเอียดอ่อน (ทางปัญญา)

เราบอกว่า คนประสบเคราะห์กรรม ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน ก็กรรมของเขา ให้เขาก็หมั่นทำกรรมไป อย่างนี้ถูกไหม อย่างนี้ถือว่าวางอุเบกขา ใช่หรือไม่

อุเบกขาคืออะไรแน่ *อุเบกขา* คือความวางเฉยในแง่ที่วางใจเป็นกลาง ในเมื่อเขาสมควรต้องรับผิดชอบตัวเอง เช่นเกี่ยวกับความเป็นธรรม เพื่อรักษาความเป็นธรรมแล้ว ต้องวางใจเป็นกลางก่อน เมื่อจะต้องลงโทษ ก็ลงโทษไปตามเหตุผล คือตามกรรมที่เขาทำ

ดังนั้น ศาลจะทำหน้าที่ให้ถูกต้อง เมื่อคนทำความผิดมา ผู้พิพากษาก็ต้องวางใจเป็นกลาง แล้วตัดสิน ถ้าเขาเป็นผู้ผิด ก็ต้องได้รับโทษตามกฎหมายยกปิลเมือง อย่างนี้เรียกว่า วางอุเบกขา

การวางอุเบกขานั้นเป็นไปพร้อมกับการรักษาธรรม คือในจิตใจมีเจตนาที่จะรักษาธรรมไว้ เมื่อจะช่วยคน ก็ต้องไม่ให้เสียธรรม ถ้าหากคิดเมตตากรุณาช่วยใจแล้วเสียธรรม ก็ผิด

เมตตากรุณา ต้องไม่เกินอุเบกขา เมตตา-กรุณา-มุทิตา รักษาคน แต่อุเบกขานั้นรักษาธรรมไว้

ในกรณีที่ไม่ได้รักษาธรรมเลย และก็ไม่ช่วยคน อย่างนี้ผิด  
นี้ว่าอย่างรวบรัดแบบพูดกันง่ายๆ

ถ้าเราไปเจอคนทุกข์ยากขัดสนขั้นแค้น เราจะอ้างว่าเป็น  
(ผล)กรรมของเขาแต่ชาติปางก่อน ให้เขาก้มหน้ารับกรรมไป การ  
อ้างอย่างนี้ผิดถึง ๓ ด้าน ๓ ชั้นตอน

๑. ถ้าเป็นผลกรรมชาติก่อน นี่ก็คือเขาได้รับผลของกรรม  
นั้นแล้ว คือเกิดมาจน สภาพปัจจุบันคือสภาพที่ได้รับผลแล้ว ไม่ใช่  
สภาพรอผล เมื่อผลกรรมเก่าออกไปแล้ว หน้าทีของเราที่จะทำต่อ  
สภาพปัจจุบันที่เขาทุกข์ยาก ก็คือ ต้องใช้เมตตากรุณาไปช่วยเหลือ

เหมือนกับกรณีเด็กว่ายน้ำไม่เป็น เล่นชน ไม่เชื่อฟังพ่อแม่  
แล้วไปตกน้ำ การที่เขาตกน้ำก็เป็นการรับ(ผล)กรรมของเขาแล้ว  
ตอนนี้เขากำลังทุกข์ ถึงตอนที่เรารู้ว่าเขาต้องได้รับความกรุณาไปช่วย จะไป  
อ้างว่าเป็น(ผล)กรรมของเขาแล้วปล่อยให้เด็กตาย ย่อมไม่ถูกต้อง

๒. คนเราทำกรรมดี-ชั่วต่างๆ มักจะปนๆ กันไป บางคนทั้ง  
ที่ทำความดีมาก แต่เวลาจะตายจิตแว่วไปนึกถึงกรรมไม่ดี เลย  
พลาดมาเกิดไม่ดี เราพวกมนุษย์ปุถุชนไม่ได้หยั่งรู้เรื่องอย่างนี้  
เพียงพอที่จะตัดสิน แต่สภาพปัจจุบันคือเขาทุกข์เดือดร้อนเป็นที่ตั้ง  
ของกรุณา จึงต้องใช้ธรรมข้อกรุณาเข้าไปช่วยเหลือ

๓. ปราภฏการณอย่างหนึ่ง หรืออย่างเดียวกัน อาจเกิด  
จากเหตุปัจจัยต่างอย่าง หรือหลายเหตุปัจจัยประกอบกัน อย่างที่  
พูดแล้วในเรื่องนิยาม ๕ เหตุปัจจัยในอดีตก็มี เหตุปัจจัยในปัจจุบัน  
ก็มี เหตุปัจจัยภายในก็มี เหตุปัจจัยภายนอกก็มี

ในเรื่องความยากจนนี้ ถ้าเป็นสภาพทางสังคม ขอให้ลองไปดูอย่างจักกวัตตสูตร (พระไตรปิฎกเล่ม ๑๑) หรือกฎทนต์สูตร (พระไตรปิฎกเล่ม ๙) จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นเหตุปัจจัยและการแก้ไขปัญหาด้านการบริหารการปกครองบ้านเมือง อย่างนี้เป็นตัวอย่าง ซึ่งจะต้องไม่มองข้ามไป

อย่ามองอะไรแบบทีกทักทันทิง่ายๆ หลักธรรมประเภทนี้ทรงสอนไว้ เพื่อให้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาแยกแยะความสัมพันธฺ์แห่งเหตุปัจจัย ไม่ใช่มองแบบตีคลุม

ในกรณีอย่างนี้ ถ้าเราถืออุเบกขาวางเฉย ก็กลายเป็นอัญญาณูเบกขา คือเฉยใจ กลายเป็นบาปอกุศลไป เพราะวางเฉยโดยไม่รู้เรื่องรู้ราว ไม่เหมือนกรณีที่มีคนลักขโมยของ แล้วถูกจับกุมขัง เรารู้ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วเราจึงวางอุเบกขาเพื่อรักษาธรรม

ฉะนั้น ถ้าหากคนเขามีความทุกข์ยากเดือดร้อน เรื่องอะไรจะไม่ช่วย การช่วยนั้นก็เป็นการทำกรรมดีของตัวเองด้วย และก็เป็นการเมตตากรุณาช่วยเขา ให้เขาทำความดี โดยเมื่อได้รับการช่วยเหลือนั้นแล้ว เขาก็มีโอกาสแก้ไขปรับปรุงตัว และมีกำลังที่จะไปทำกรรมดีอื่นๆ ต่อไป

แต่การช่วยที่ดีที่สุด ก็คือ การช่วยให้เขาช่วยตัวเองได้

ทั้งนี้เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาในรายละเอียด แต่การที่จะบอกเหมาลงไปว่า คนได้รับทุกข์ยากเดือดร้อน เป็นกรรมของเขา ปล່อยให้เขารับกรรมไป อย่างนี้ไม่ถูก ต้องมีหลักกว่าเป็นเรื่องของการรักษาธรรมหรือไม่

เหล่านี้เป็นแง่ต่างๆ ที่จะมาช่วยในการพิจารณาเรื่องกรรม

## บุญ-บาป กุศล-อกุศล

อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องความหมายของกรรม ที่แยกเป็นกุศล อกุศล เป็นบุญ เป็นบาป

ในเวลาแยกประเภทกรรม เรามักแยกเป็นกุศลกรรม และ อกุศลกรรม หรือง่ายๆ ก็เป็นบุญ เป็นบาป หรือบุญกรรม และ บาปกรรม

เราจะอธิบายเรื่องกรรมได้ชัดเจน เมื่อเราอธิบาย ความหมายของกุศล อกุศล บุญ บาป ได้ด้วย

### ก. กุศล คืออะไร?

กุศลมีความหมายอย่างไร? ชาวบ้านมักจะมีความสงสัย หรือเข้าใจพรวัวๆ มั่วๆ เขามักจะไม่รู้ว่าอะไรเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล พอบอกว่า เชิญชวนมาทำบุญทำกุศลกัน ให้บริจาคเงินสร้างศาลา แล้วได้กุศล ชาวบ้านก็ไม่รู้ว่า กุศลคืออะไร

บางที่ชาวบ้านมองกุศลคล้ายกับว่าเป็นตัวอะไร หรือเป็น อำนาจอะไรอย่างหนึ่งที่ลอยอยู่ที่ไหนไม่รู้ ซึ่งมองไม่เห็น แล้วจะมา ช่วยคนในเมื่อถึงเวลาที่ควรจะช่วย แต่ที่นี้ ความหมายที่ถูกต้อง ในทางหลักธรรมเป็นอย่างไร

กุศล นั้นตามหลักท่านบอกว่า แยกความหมายได้ ๔ อย่าง

ความหมายที่ ๑ ว่า *ฮาโรคยะ* แปลว่า ไม่มีโรค หมายความว่า เป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ

คำว่าสุขภาพ ในที่นี้หมายถึงสุขภาพของจิตใจ ซึ่งเป็นฐานของสุขภาพกายด้วย คือทำให้จิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ เหมือนกับร่างกายของเราเนี่ย เมื่อไม่มีโรคก็เป็นร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ จิตใจที่ไม่ถูกรโรคคือกิเลสเบียดเบียน ก็เป็นจิตใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ สบายคล่องแคล่ว ใช้งานได้ดี อย่างที่ท่านเรียกว่า ควรแก่งาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน จิตใจแบบนี้เรียกว่าเป็นจิตใจไม่มีโรค

ความหมายที่ ๒ ว่า **อนวัชชะ** แปลว่า ไม่เสียหาย ไม่มีโทษ คือ ไม่มีสิ่งมัวหมอง ไม่สกปรก ไม่บกพร่อง สะอาด ผ่องแผ้ว ผ่องใส ปลอดโปร่ง เป็นต้น เองง่ายๆ ว่า สะอาด บริสุทธิ์

ความหมายที่ ๓ ว่า **โกศลสัมภูต** แปลว่าเกิดจากปัญญา เกิดจากความฉลาด หมายความว่า กุศลเป็นเรื่องที่ประกอบไปด้วยปัญญา คือความรู้เข้าใจ ทำด้วยความรู้เหตุผล และทำตามความรู้เหตุผลนั้น เช่น มองเห็นความดีความชั่ว รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ รู้ไม่ใช่ประโยชน์ ทำด้วยจิตใจที่สว่าง ไม่โง่เขลา มีดีมัว เรียกว่า เป็นความสว่างของจิตใจ

เมื่อมีกุศลเกิดขึ้นในจิตใจแล้ว ไม่ปิดบังปัญญา จิตใจสว่าง ไม่มีดีไม่บอด มองเห็นอะไรๆ ถูกต้องตามความเป็นจริง

ความหมายที่ ๔ สุดท้ายคือ **สุขวิบาก** มีสุขเป็นผล ทำให้เกิดความสุข เวลาทำจิตใจก็โปร่งสบาย สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส สงบเย็น ไม่เร่าร้อน ไม่บีบคั้น ไม่เครียด ไม่อึดอัด

ที่ว่ามาทั้ง ๔ ข้อนี้คือความหมายของกุศล เป็นลักษณะที่ จะเอามาวินิจฉัย คือ สิ่งที่เป็นกุศลนั้นจะต้อง



๑. อโรค ไม่มีโรค เกื้อกูล จิตใจมีความแข็งแรงสมบูรณ์  
จิตใจคล่องแคล่ว ใช้งานได้ดี

๒. อนามัย ไม่มีโทษ ไม่มีมลทิน ไม่มีหม่อม ไม่เสื่อมเสีย  
มีความสะอาด บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ปลอดภัย

๓. โภคธัมมภูต มีปัญญา รู้เหตุผล รู้ดีชั่ว รู้คุณรู้โทษ สว่าง  
ไม่มีดมัว และ

๔. สุขวิบาก มีสุขเป็นผล ทำด้วยความโปร่งสบาย ทำแล้วก็  
ชุ่มชื่นเย็นใจ

ตัวอย่างลักษณะและอาการของบุคคลที่เกิดขึ้นในใจ เช่น มี  
เมตตา เป็นอย่างไร พอเมตตาเกิดขึ้นในใจปั๊บ ก็เย็นฉ่ำ จิตใจไม่มี  
โรค จิตใจมีความแข็งแรงในตัวของมัน มีความเอิบอิม สบาย เย็น  
ชื่น ยิ้มได้ ปลอดภัยผ่องใส ทั้งใจทั้งกายราบรื่นผ่อนคลาย เลือด  
ลมเดินคล่องดี และมีความรู้ความเข้าใจ สว่างอยู่ภายในว่าคนอื่น  
เขามีความสุขความทุกข์อย่างไร เราควรจะมีจิตใจต่อเขาอย่างไร  
และมีความสุขพร้อมอยู่ในตัวด้วย

แต่ในทางตรงข้าม ถ้ามีโทษะเกิดขึ้น เป็นอย่างไร พอโทษะ  
หรือความโกรธ ความคิดประทุษร้ายเกิดขึ้นปั๊บ ก็รู้สึกเร่าร้อนแผด  
เผา จิตเป็นโรค จิตบกพร่อง ถูกบีบคั้น ไม่สบาย ชุ่มมัว ไม่บริสุทธิ์  
ไม่สะอาด ไม่ปลอดภัย ไม่ผ่องใส ใจข้อง ใจเครียด กายก็เครียด  
เลือดลมคั่ง และมีดมัว ไม่รู้ดีรู้ชั่ว ไม่คิดคำนึง ไม่มองเห็นบุญเห็น  
คุณ ไม่คำนึงถึงโทษ ไม่รู้ว่าใครเป็นใครทั้งนั้น และมีความสุขทุก  
พลุ่งพล่าน เตือดร้อนในใจ นี่ลักษณะของอกุศล

เพราะฉะนั้น กุศลและอกุศลจึงไม่ต้องไปรอดูผลข้างนอก พอเกิดขึ้นในใจก็บอกตัวเองของมันทันที ปรากฏผลแก่ชีวิตจิตใจ เป็นความหมายของตัวมันเอง พอมีขึ้นมาปั๊บ ก็สำเร็จความหมายในตัวทันที

ถ้าใครถามว่าดีชั่วมีจริงไหม ก็บอกว่าฉันไม่ตอบละ เกลือกับน้ำตาล หวาน-เค็มจริงหรือไม่อย่างไร ชัดอยู่ในใจของคุณเอง มันก็เป็นกุศล-อกุศลอย่างที่มันเป็นนั่นแหละ

ความเป็นกุศลและอกุศล เป็นสภาวะตามธรรมชาติ มันมีภาวะของมันอยู่ในตัวแล้ว เราต้องอธิบายกรรมให้ลึกเข้ามาถึงความหมายของกุศล-อกุศลในจิตใจ ที่เป็นพื้นแท้ๆ ของตัวมันเอง ให้เห็นว่ามันมีความหมายอยู่ในตัวของมันเองพร้อมแล้ว ไม่ต้องไปรอดูผลไกล

**ถาม:** อาโรคยะ แปลว่า ไม่มีโรคใช่ไหมครับ

**ตอบ:** อาโรคยะ มาจากอโรคคะ คือ อ+โรค อโรค ก็คือ ไม่มีโรค แล้วบวก ฤช ปัจจัย เข้าไป เป็น *ภาวตัทธิต* ตามหลักไวยากรณ์ เป็น *อาโรคยะ* แปลว่า ความเป็นอโรค คือ ความไม่มีโรค นี่หมายถึงความไม่เป็นโรคของจิต ไม่ใช่แค่โรคของร่างกาย จิตที่ไม่มีโรค ก็สมบูรณ์แข็งแรง และช่วยหนุนสุขภาพร่างกายด้วย

แม้แต่ภาชิตที่เราท่องกันในภาษาไทย ที่เขียนเป็น *อโรคยาปรมา ลาภา* นั้น (ความจริงภาษาบาลีเป็น *อาโรคยะปรมา ลาภา*) ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ความหมายที่แท้จริงไม่ได้มุ่งเพียงไม่มีโรคกาย ที่ว่าความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง หรือลาภทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่งนั้น พระองค์หมายถึงพระนิพพาน

อาโรคยะ นี้ หมายถึง พระนิพพาน พระนิพพานเป็นภาวะไร้โรค คือความมีสุขภาพจิตสมบูรณ์

เรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสกับมาคัณฑิยะ ท่านมาคัณฑิยะไปสนทนากับพระพุทธรูปเจ้า อ้างสุภาสิตเก่าว่า *อาโรคฺยปรมาลาภา* ซึ่งในที่นี้เขามีความเข้าใจว่าเป็นโรคกาย แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามันไม่ได้มีความหมายแคบแค่นั้น แต่หมายถึงความไม่มีโรคทางจิตใจด้วย ใช้ได้ทุกระดับ

สำหรับชาวบ้านก็ใช้ในระดับโรคทางกายธรรมดา แต่ในทางธรรม พระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรในมัชฌิมนิกาย หมายถึงพระนิพพานเลย เป็นภาวะไม่มีโรคโดยสมบูรณ์ตั้งแต่ในจิตใจ หมายความว่าภาชิตนี้ใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาวบ้านไปจนกระทั่งถึงบรรลุนิพพาน แต่ให้รู้ความหมายแต่ละชั้นๆ

ความหมายของคำว่า “กุศล” ก็ให้เข้าใจตามลักษณะที่ว่ามานี้ ส่วนที่เป็นอกุศลก็ตรงข้าม ดังได้ยกตัวอย่างไปแล้ว เช่น เมื่อเมตตาก็เกิดขึ้นในใจเป็นอย่างไร โทสะก็เกิดขึ้นเป็นอย่างไร ลักษณะก็จะผิดกันให้เห็นชัดๆ ว่า ผลมันเกิดขึ้นที่ อย่างที่เรียกว่าเป็น *สันทิฏฐิโก* เห็นเอง เห็นทันตา

### ข. บุญ หมายความว่าแค่ไหน?

คำที่เนื่องกันอยู่กับ *กุศล* และ *อกุศล* ก็คือคำว่า “บุญ” และ “บาป” บุญกับกุศล และบาปกับอกุศล ต่างกันอย่างไร?

ในที่หลายแห่งใช้แทนกันได้ อย่างในพุทธพจน์ที่ตรัสเรื่อง *ปราน* คือความเพียร ๔ ก็ตรัสคำว่า *อกุศล* กับคำว่า *บาป* ไปด้วยกัน

ในหลัก *ปธาน ๔* นั้น คำทั้งสองอยู่ในประโยคเดียวกัน คือ เป็นคำที่ช่วยขยายความซึ่งกันและกัน ดังที่ตรัสว่า “ภิกษุยังฉันตะให้เกิดขึ้น ระทมความเพียร เพื่อปิดกั้นบาปอกุศลธรรมซึ่งยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังวรปธาน” นี้ บาปกับอกุศลมาด้วยกัน

แต่ บุญ กับ กุศล มีความกว้างแคบกว่ากันอยู่น้อย คือ *กุศล* ใช้ได้ทั้งโลกียะและโลกุตตระ เป็นคำกลางๆ และเป็นคำที่ใช้ในทางหลักวิชามากกว่า บางทีก็ระบุว่าโลกียกุศล โลกุตตรกุศล แต่ถ้าพูดเป็นกลางๆ จะเป็นโลกียะก็ได้ โลกุตตระก็ได้

ส่วนคำว่า *บุญ* นิยมใช้ในระดับโลกียะ แต่ก็มีบ้างที่ท่านใช้ใน ระดับโลกุตตระ โดยระบุชัดเจนไปว่า *โลกุตตรบุญญะ* (ที.อ.๓/๒๐) แต่โดยทั่วไป บุญอยู่แค่ระดับโลกียะ อย่างที่เรียกว่า *โอบริกบุญญะ* (บุญที่เนื่องด้วยอุปธิ คือเป็นโลกียะ) เทียบกับ *นิรูปธิกุศล* (กุศลที่ไร้อุปธิ คือเป็นโลกุตตระ, *ขุ.อิตติ.๒๕/๒๖๒/๒๙๐*)

เป็นอันว่า โดยทั่วไป บุญใช้ในระดับโลกียะ ส่วนกุศลเป็น คำกลางๆ ใช้ได้ทั้งโลกียะและโลกุตตระ นี่เป็นความกว้างแคบกว่ากันนิดหน่อย ระหว่างบุญกับกุศลในแง่รูปศัพท์ ซึ่งก็อาจเอาไปช่วยประกอบเวลาอธิบายเรื่องกรรมได้ แต่เป็นเรื่องเกร็ด ไม่ใช่เป็นตัวหลักใหญ่

*บุญ* นัยหนึ่งแปลว่า เป็นเครื่องชำระสันดาน คือเป็นเครื่องชำระล้างทำให้จิตใจสะอาด ในเวลาที่สิ่งซึ่งเป็นบุญเกิดขึ้นในใจ เช่น มีเมตตาเกิดขึ้น ก็ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ศรัทธาเกิดขึ้น จิตใจก็ผ่องใส ทำให้หายเศร้าหมอง หายสกปรก

ความหมายต่อไป นักวิเคราะห์ศัพท์ แปล บุญ ว่า นำมาซึ่ง การบูชา หรือทำให้เป็นผู้ควรบูชา คือ ใครก็ตามสั่งสมบุญไว้ สั่งสม ความดี เช่น สั่งสมศรัทธา เมตตา กรุณา มุทิตา ผู้ผู้นั้นก็มีแต่ คุณธรรมมากมาย และคุณธรรมหรือคุณสมบัติเหล่านั้นก็ยกระดับ ชีวิตจิตใจของเขาขึ้น ทำให้เป็นผู้ควรบูชา ฉะนั้น ความหมายหนึ่ง ของบุญก็คือ ทำให้เป็นคนน่าบูชา

อีกความหมายหนึ่งคือ ทำให้เกิดผลที่น่าชื่นชม เพราะว่า เมื่อเกิดบุญแล้ว ก็มีวิบากที่ดีงาม น่าชื่นชม จึงว่ามีผลอันน่าชื่นชม

ความหมายนี้ ใกล้กับพุทธพจน์ที่ว่า สุขุเสถต์ อธิวณฺ्ह ยทิทฺถํ ปุญฺญานิ ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความ สุข เมื่อบุญเกิดขึ้นในใจแล้ว จิตใจก็สบาย มีความเอิบอิ่มชุ่มชื่นผ่อง ใส บุญจึงเป็นชื่อของความ สุข

ส่วนบาปนั้นตรงกันข้าม *บาป* นั้น โดยตัวอักษร หรือโดย พยัญชนะ แปลว่า *สภาวะที่ทำให้ถึงทุกดิ* หรือทำให้ไปในที่ชั่ว หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตตกต่ำ พอบาปเกิดขึ้น ความคิดไม่ดีเกิดขึ้น โทสะ โลภะ เกิดขึ้น จิตก็ตกต่ำลงไป และนำไปสู่ทุกดิด้วย

ท่านให้ความหมายโดยพยัญชนะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นสิ่งที่ คนดีพากันรักษาตนให้ปราศไป หมายความว่า คนดีทั้งหลายจะ รักษาตนเองให้พ้นไปจากสิ่งเหล่านี้ จึงเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นบาป เป็นสิ่งที่คนดีทิ้ง พยายามหลีกเลี่ยงหนีไม่อยากจะข้องด้วย

นี่เป็นความหมายประกอบ ซึ่งอาจจะเอาไปใช้อธิบายเป็น เกร็ดได้ ไม่ใช่ตัวหลักแท้ๆ เอามาพูดรวมไว้ด้วยกันในแง่ต่างๆ ที่เรา จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรม

เท่าที่ได้บรรยายมา เมื่อว่าโดยสรุป มีความสำคัญที่จะต้อง  
มองอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. กรรมเป็นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล เป็นเรื่องของ  
กฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย ถ้าจะอธิบายลงลึก ก็ต้องโยงเข้าไปใน  
เรื่องไตรวิภังค์ คือ กิเลส กรรม และวิบาก เข้าสู่หลัก**ปฏิจจสมุปบาท**

๒. จะต้องรู้ว่ากรรมนี้เป็นนิยามหนึ่ง หรือกฎหนึ่งในบรรดา  
**นิยาม ๕** เท่านั้น อย่าเหมาทุกอย่างเข้าเป็นกรรมหมด ต้อง  
แยกแยะเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง

๓. ต้องแยกหลักกรรมออกจาก**ลัทธินิมิตสาม**อย่างให้ได้ด้วย  
คือ ลัทธิปุพเพตวาท ลัทธิอิศวรนิรมิตวาท และลัทธิอเหตุวาท

๔. ให้นำความเข้าใจความหมายของ**กุศล อกุศล** มาช่วยใน  
การอธิบายแง่ลึก ให้เห็นผลต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระดับจิตใจ ให้เข้าใจ  
ความหมายของกรรมที่แท้จริง ที่เป็นสภาวะอยู่ในจิตใจ ซึ่งมีผล  
ประจักษ์ทันที

## กรรม โดยใช้การ

ความสำคัญของมโนกรรม/  
ก่านิยมกำหนดวิถีชีวิตและสังคม

ขอผ่านไปยังเรื่องการให้ผลของกรรม อย่างที่บอกแล้วว่า เราได้ยินบ่อยๆ เกี่ยวกับคำอธิบายการให้ผลของกรรมแบบโลดโผน ซึ่งเป็นเรื่องน่าตื่นเต้น เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ แบบที่ว่าทำให้สัตว์ขา หัก แล้วต่อมาตัวเองไปถูกรถทับขาหัก อะไรทำนองนี้ ซึ่งได้ยินกัน บ่อย จนบางที่ทำให้รู้สึกว่ กรรมเป็นอำนาจเร้นลับอย่างหนึ่งซึ่ง ลอยอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ มันคอยจ้องจะมาลงโทษเรา ถ้าอธิบายแบบนี้ ก็มีปัญหาที่บอกแล้วว่า คนที่เป็นนักคิดเหตุผลจะไม่ค่อยยอมรับ

ลองพิจารณาดูว่า เราจะสามารถอธิบายกรรมในแง่สืบสาว เหตุปัจจัยได้อย่างไร ความเป็นเหตุเป็นผลนั้นอยู่ที่การสืบสาวเหตุ ปัจจัย ให้เห็นว่าแต่ละอย่างเชื่อมโยงกัน สืบทอดและต่อเนื่องกัน อย่างไร จึงมาออกผลอย่างนี้ ถ้าอธิบายตรงนี้ได้ คนจะต้องยอมรับ

การที่จะอธิบายอย่างนี้ได้ ก็ต้องลงไปถึงจุดเริ่มของมัน คือ ถึงข้างในจิตใจ พระพุทธเจ้าตรัสว่า *กรรม มี ๓ คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม*

ในบรรดากรรม ๓ อย่างนั้น กรรมที่ละเอียดอ่อนที่สุดก็ได้แก่ *มโนกรรม* คือ กรรมทางใจ

กรรมทางใจ นอกจากเป็นเรื่องละเอียดอ่อนแล้ว ก็เป็นจุดเริ่มต้นด้วย หมายความว่า การกระทำที่จะออกมาเป็นวจีกรรมและเป็นกายกรรมได้ ก็เพราะเกิดขึ้นเป็นมโนกรรมก่อน

คนเราต้องคิดก่อน คิดขึ้นมาในใจ คิดชั่วแล้ว จึงพูดชั่ว ทำชั่ว ถ้าพูดชั่วขึ้นเฉยๆ อาจเป็นเพียงเคยปากหรือใช้คำพูดไม่ถูกเท่านั้น ไม่ใช่เป็นกรรม

คนจะทำอะไร ก็เริ่มจากความนึกคิดในใจ ที่เรียกว่ามโนกรรม ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสโดยทรงเปรียบเทียบกับลัทธินิครนถ์

ในลัทธินิครนถ์เขาเรียกรวมว่า ทัณฑะ ซึ่งแบ่งเป็น ๓ คือ กายทัณฑะ วจีทัณฑะ มโนทัณฑะ และถือว่ากายทัณฑะสำคัญที่สุด เพราะลำพังคิดอย่างเดียว ไม่ทำให้ตายได้ แต่ถ้าเป็นกายทัณฑะ เขามีดมา ฟันคอ ก็ตายแน่ๆ หรือฉวยปืนมายิง ก็ตาย แค่คิดไม่ตาย เพราะฉะนั้น ลัทธินิครนถ์ถือว่ากายทัณฑะสำคัญที่สุด

แต่พระพุทธศาสนาถือว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมเป็นจุดเริ่มต้น เป็นตัวการใหญ่ เป็นเจ้าของแผนการ

บุคคลที่ดี สังคมที่ดี จะเป็นไปอย่างไร ก็ดำเนินไปตามมโนกรรมเป็นใหญ่ มโนกรรมเป็นตัวกำหนดวิถีหรือชี้แนวทางให้แก่แนวคิด ความนิยม ความเชื่อถือ เป็นตัวกำกับการ เช่น คนๆ หนึ่งมีความชอบในอะไร ใฝ่ในอะไร ชีวิตของเขา ก็จะดำเนินไปตามวิถีทางที่ชอบที่ใฝ่นั้น



สมมติว่า เด็กคนหนึ่งเกิดชอบบวชพระ ชอบห่มผ้าเหลือง เห็นเณรแล้วก็อยากเป็นเณรบ้าง ความฝักใฝ่พอใจอันนี้ก็มาหล่อหลอมทำให้เขาคิดที่จะบวช ต่อมาเขาก็อาจจะบวชแล้วก็อยู่ในพระศาสนาไป แต่อีกคนหนึ่งจิตชอบไฝ่ไปในทางที่อยากได้ของของคนอื่น โดยไม่ต้องทำอะไร ก็อาจจะไปลักขโมย วิถีชีวิตก็จะหันเหไปอีกแบบหนึ่ง

นี่ก็คือเรื่องของมโนกรรม ที่มีผลบันดาลชีวิตทั้งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ กัน ความนิยม ความชอบ แนวคิด ความเชื่อถือต่างๆ นี้ เป็นเครื่องกำหนดชะตาและสร้างชีวิตของคน กับทั้งวิถีของสังคม พระพุทธศาสนา มองในชั้นลึกซึ้งอย่างนี้ จึงถือว่ามโนกรรมสำคัญ

สังคมมนุษย์จะเป็นไปอย่างไร ก็เริ่มมาจากมโนกรรม ไม่ต้องสืบไปไกลถึงอารยธรรม เอาอย่างง่ายๆ เช่น สิ่งที่ปัจจุบันนี้ชอบเรียกว่า “ค่านิยม” เมื่อสังคมมีค่านิยมอย่างไร ก็จะชักนำลักษณะการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นให้เป็นอย่างนั้น

ยกตัวอย่างเช่น คนในสังคมนั้นถือว่า ถ้าเรารักษาระเบียบวินัยเคร่งครัดได้ ก็เป็นคนเก่ง ความเก่งกล้าสามารถอยู่ที่การทำได้ตามระเบียบแบบแผน ความนิยมความเก่งในแง่นี้ ก็เรียกว่าเป็นค่านิยมในการรักษาระเบียบวินัย

คนพวกที่มีค่านิยมแบบนี้ ก็จะพยายามรักษาระเบียบวินัยให้เคร่งครัด จนอาจทำให้ประเทศนั้น สังคมนั้น มีระเบียบวินัยดี

ส่วนในอีกสังคมหนึ่ง คนอาจจะมีค่านิยมตรงข้าม โดยมีความชื่นชมว่า ใครไม่ต้องทำตามระเบียบได้ ใครฝืนระเบียบได้ ใครมีอภิสิทธิ์ ไม่ต้องทำตามกฎเกณฑ์ได้ เป็นคนเก่ง

ในสังคมแบบหลังนี้ คนก็จะมีระเบียบวินัย เพราะถือว่าใครไม่ต้องทำตามระเบียบได้ คนนั้นเก่ง

ขอให้ลองคิดว่า สังคมของเรา เป็นสังคมแบบไหน มีค่านิยมอย่างไร

นี่เป็นตัวอย่าง que แสดงให้เห็นว่า ความไม่ชอบ อะไรต่างๆ ที่อยู่ในจิตใจเป็นตัวนำ เป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของบุคคล และเป็นเครื่องชี้ชะตากรรมของสังคม

สังคมใดมีค่านิยมที่ดีงาม เชื้อต่อการพัฒนา สังคมนั้นก็มีทางที่จะพัฒนาไปได้ดี สังคมใดมีค่านิยมต่ำทราม ชัดถ่วงการพัฒนา สังคมนั้นก็มีแนวโน้มที่จะเสื่อมโทรม พัฒนาได้ยาก จะประสบปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาอย่างมากมาย

ถ้าจะพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า ถ้าต้องการให้สังคมเจริญพัฒนาไปได้ดี ก็จะต้องแก้ค่านิยมที่ผิดพลาดให้ได้ และต้องสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นด้วย

เรื่องค่านิยมนี้เป็นตัวอย่างเด่นชัดอย่างหนึ่งของมโนกรรม มโนกรรมเป็นสิ่งสำคัญมาก มีผลระยะยาว ลึกซึ้งและกว้างไกลครอบคลุมไปหมด พระพุทธศาสนาถือว่าค่านิยมนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก และมองที่จิตใจเป็นจุดเริ่มต้น

เพราะฉะนั้น ในการพิจารณาเรื่องกรรม จะต้องให้เข้าใจถึงหลักการของพระพุทธศาสนา ที่ถือว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด และให้เห็นว่าสำคัญอย่างไร นี่คื่จุดที่หนึ่ง

## จิตสำนึก-จิตไร้สำนึก/ภวังคจิต-วิถิจิต

สืบเนื่องจากเรื่องมโนกรรมนั้น ก็ทำให้ต้องมาศึกษาเรื่องจิตให้มากขึ้น จิตใจของคนเรานี้คิดนึกอะไรต่างๆ สิ่งทีพูดและทำก็เป็นไปตามจิตใจ แต่จิตใจเป็นเรื่องละเอียดซับซ้อน บางครั้งและในเรื่องบางอย่าง เราบอกไม่ถูกด้วยซ้ำว่าตัวเองเป็นอย่างไร บางทีเราทำอะไรไปอย่างหนึ่ง เราบอกไม่ถูกว่าทำไมเราจึงทำอย่างนั้น เพราะว่าจิตใจมีความสลับซับซ้อนมาก

ตามหลักพุทธศาสนานั้น มีการแบ่งจิตเป็น ๒ ระดับ คือ จิตระดับวิถี กับ จิตระดับภวังค์ (วิถิจิต กับ ภวังคจิต)

จิตระดับภวังค์ เป็นจิตที่เป็นองค์แห่งภพ เป็นระดับที่เราไม่รู้ตัว เรียกได้ว่าไร้สำนึก ภพจะเป็นอย่างไร ชีวิตแท้ๆ ที่กรรมออกผลจะเป็นอย่างไรนั้น อยู่ที่ภวังค์ แม้แต่จุดปฏิสนธิ ก็เป็นภวังคจิต ฉะนั้น เราจะมาพิจารณาเฉพาะจิตในระดับที่เรารู้สำนึกกันนี้ไม่ได้ การพิจารณาเรื่องกรรมนี้ จะต้องลึกลงไปถึงชั้นจิตต่ำกว่าหรือเลยสำนึกไป อย่างที่ใช้ศัพท์ว่า *ภวังค์*

ในจิตวิทยาสมัยนี้ ซึ่งมีหลายสาขา หลายสำนัก ก็มีกลุ่มสำคัญที่เขาศึกษาเรื่องจิตแบบนี้เหมือนกัน เขาแบ่งจิตเป็น *จิตสำนึก* กับ *จิตไร้สำนึก*

จิตสำนึก ก็คือจิตที่รู้ตัว ทีพูดสิ่งต่างๆ ทำสิ่งต่างๆ อย่างที่รู้ๆ กันอยู่ แต่มีจิตอีกส่วนหนึ่งเป็นจิตไร้สำนึก ไม่รู้ตัว จิตที่ไร้สำนึกนี้เป็นจิตส่วนใหญ่ของเรา

เขาเทียบว่า เหมือนภูเขาน้ำแข็งที่อยู่ในน้ำ น้ำแข็งส่วนที่อยู่ใต้น้ำมีมากกว่า และมากกว่าเยอะแยะด้วย ส่วนที่โผล่มา มีนิดเดียว คือจิตสำนึกที่เรารู้ตัวกันอยู่ พุดจาทำอะไรกันอยู่นี้ แต่ส่วนที่ไม่รู้สำนึก หรือไร้สำนึกนั้น เหมือนก้อนน้ำแข็งที่อยู่ใต้พื้นน้ำ ซึ่งมีมากกว่าเยอะแยะ เป็นจิตส่วนใหญ่ของเรา

การศึกษาเรื่องจิตนั้น จะต้องศึกษาไปถึงขั้นจิตไร้สำนึก ที่เป็นจิตส่วนใหญ่ มิฉะนั้นจะรู้เรื่องจิตนิดเดียวเท่านั้น การพิจารณาเรื่องกรรมก็ต้องเข้าไปให้ถึงจุดนี้

ในเรื่องจิตไร้สำนึกนี้ มีแง่ที่เราควรรู้อะไรบ้าง แ่งควรรู้อันหนึ่ง คือที่บอกว่า สิ่งที่เราได้รับรู้เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้ จิตจะบันทึกเก็บไว้หมด ไม่มีลืมเลย

ตามที่เข้าใจกัน ตามธรรมดาสิ่งทั้งหลายที่ได้ประสบนั้น เราลืมแทบทั้งหมด จำได้นิดเดียวเท่านั้น นี่เป็นเรื่องของจิตสำนึก แต่ตามความเป็นจริง ความจำเหล่านั้นยังคงอยู่ในจิตไร้สำนึก สิ่งที่สพบทาคิดนึกทุกอย่างตั้งแต่เกิดมา มันจำไว้หมด แล้วถ้ารู้จักฝึกดี ๆ ก็ดึงเอามันออกมาได้ด้วย

นักจิตวิทยาบางสมัยสนใจเรื่องการสะกดจิตมาก เพราะเหตุผลหลายอย่าง เหตุผลอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อสะกดจิตแล้วสามารถทำให้คนนั้นระลึกเรื่องราวเก่า ๆ สมัยเด็ก เช่นเมื่อ ๑ ขวบ ๒ ขวบ เอาออกมาได้ ซึ่งแสดงว่าประสบการณ์เหล่านั้นไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่หมด นี่เป็นแง่ที่หนึ่ง

## จิตไร้สำนึก: จุดเริ่มแห่งการให้ผลของกรรม

ที่ว่ามานี้มีความหมายอย่างไรเกี่ยวกับกรรม ความหมายก็คือ มันแสดงว่า สิ่งที่เราทำไว้ทั้งหมด สิ่งที่เราคิด เรานึก ทุกอย่าง ไม่ได้หายไปไหนเลย ยังคงอยู่ในจิตใจของเราทั้งหมด เพียงแต่เราไม่รู้ตัวและระลึกออกมาโดยจิตสำนึกไม่ได้เท่านั้น

เราสามารถเอาวิชาการสมัยใหม่ที่เขาศึกษา วิจัย วิเคราะห์กันทีหลังนี้ มาประกอบการศึกษาเรื่องกรรมได้ด้วย ทำให้เห็นว่าวิธีการสมัยใหม่ในยุคหลังนี้ ก็เป็นเครื่องช่วยย้าสนับสนุนให้คนปัจจุบันเข้าใจหลักความจริงของจิตที่ท่านสอนไว้ว่าเป็นอย่างไร

### ก. จิตสะสมประสบการณ์ทุกอย่าง และปรุงแต่งชีวิตเรา

สิ่งที่เป็นประสบการณ์ของมนุษย์นี้ จิตเราไม่ได้ลืมเลย และก็เป็นอันว่าจิตสั่งสมไว้ทุกอย่าง เมื่อสั่งสมแล้ว ก็ไม่ได้สั่งสมไว้เฉยๆ มันมีผลต่อตัวเราทั้งหมดด้วย โดยที่เราไม่รู้ตัว สภาพจิตส่วนที่ปรุงแต่งชีวิตของเรานี้ ส่วนมากเป็นจิตที่ไม่รู้ตัว

ตัวอย่างง่ายๆ ถ้าเรามีจิตโกรธบ่อยๆ เป็นคนฉุนเฉียว พบอะไรขัดใจนิด ก็เกิดโทสะ และแสดงความเกรี้ยวกราดออกมาให้จิตกำเริบอยู่เสมอ ต่อไป ถ้าสั่งสมสภาพจิตอย่างนี้อยู่เรื่อยๆ ก็จะกลายเป็นนิสัย ทำให้เป็นคนมักโกรธ ความโกรธง่ายจะเป็นลักษณะจิตใจ เป็นนิสัย

ต่อมา สภาพจิตก็แสดงออกทางหน้าตา หน้านี้ว่คือขมวด อยู่เสมอ กลายเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าบุคลิกภาพ และออกมามีผลทั้งต่อและจากผู้อื่น คนที่พบเห็น ก็ไม่อยากคบ ไม่อยากพูดจาด้วย เขาอยากจะทำลึกลับเสีย กลัวจะเกิดเรื่อง อะไรทำนองนี้ แล้วก็กลับมามีผลต่อชีวิตของตนเอง

รวมความว่า เรื่องก็ดำเนินไปในลักษณะที่ว่า จากความคิด จิตใจ ก็ออกมาเป็นลักษณะนิสัย เป็นบุคลิกภาพ แล้วก็เป็นวิถีชีวิตของคนนั้น และความมีนิสัยอย่างนี้ หรือมีความโน้มเอียงอย่างนี้ ก็ชักจูงตัวเขาเอง ชวนให้ไปพบกับประสบการณ์ต่างๆ และสถานการณ์ที่ทำให้เกิดเรื่องอย่างนั้นๆ ขึ้นมา

ส่วนในทางตรงข้าม คนที่มีจิตเมตตา ยิ้มแย้มแจ่มใส คิดนึกเรื่องดีๆ เสมอ เวลาพบอะไร จิตใจก็มองไปในแง่ดี สบายใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส ต่อมา หน้าก็เป็นหน้าตาที่ยิ้มแย้ม เป็นคนมีเสน่ห์ น่ารัก น่าชม ชวนให้คบหา แล้วทั้งหมดนั้น ก็ออกมาเป็นผลต่อวิถีชีวิตของเขาต่อไปด้วย นี่ก็เป็นเรื่องของ การสั่งสม

### ข. จิตส่วนใหญ่อะไรดีและซุ่มพลั้งแท้ อยู่ที่จิตไร้สำนึก

แง่ต่อไปคือ เมื่อจิตไร้สำนึกนี้เป็นส่วนใหญ่ ก็เป็นส่วนที่มีกำลังมาก จิตของเราเนี่ย เราเอามาใช้งานนิดหน่อยเท่านั้น ความจริง มันมีพลังมากมายที่เราไม่รู้ตัว และยังไม่รู้จักดึงเอามาใช้

เราจะเห็นได้ว่า จิตมีกำลังขนาดไหน ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่บังคับตัวไม่ได้ เช่น เวลาเกิดไฟไหม้ขึ้น บางคนยกตุ่มน้ำได้ หรือวิ่งหนีด้วยความตกใจ มาถึงรั้วแห่งหนึ่งซึ่งสูง ปรกติแล้วกระโดดข้ามไม่ได้ แต่ด้วยความกลัวหนีภัยมานั้น สามารถกระโจนข้ามไปได้

เรื่องอย่างนี้เราได้ยินกันบ่อยๆ แสดงให้เห็นว่า ที่จริงจิตของเรานั้นมีความสามารถอะไรบางอย่างอยู่ข้างใน แต่ตามปกติเราไม่รู้จักรู้ใช้มัน มันก็เลยไม่เป็นประโยชน์

ความสามารถนี้อยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่จิตไร้สำนึกนั่น ตอนตกใจหนีภัยก็ดี ตอนที่ไฟไหม้แบกตุ่มน้ำหรือของหนักไปได้ก็ดี เวลานั้นเราคุ่มสติไม่อยู่ จิตสำนึกของเราไม่ทำงาน แต่ถูกจิตไร้สำนึกกำกับการออกมาแสดงบทบาท ทำให้ทำอะไรได้แปลกๆ พิเศษออกไป

อย่างในเวลาสะกดจิต ทำให้เอาเข็มแทงไม่เจ็บ ตลอดจนสามารถสะกดจิตแล้วผ่าตัดบางอย่างได้ ไม่รู้สึกเจ็บปวดอะไรเลย

นี่เป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งมีส่วนที่เราไม่รู้อีกมาก นักจิตวิทยาก็มาศึกษากัน นักจิตวิเคราะห์คนสำคัญ ชื่อซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ได้ศึกษาเรื่องจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกนี้มาก

ที่ว่าจิตเป็นตัวปรุงแต่งสร้างสรรพคุณนั้น จิตสำนึกคิดปรุงแต่งเบื้องต้นเท่านั้น ตัวปรุงแต่งสร้างสรรพคุณแท้จริง ที่สร้างผลออกมาแก่ชีวิตส่วนใหญ่ เป็นนิสัย เป็นบุคลิกภาพ ตลอดจนเป็นชะตากรรมของชีวิตนั้น อยู่ที่จิตไร้สำนึกที่เราไม่รู้ตัว ซึ่งทำงานของมันอยู่ตลอดเวลา

จะขอชักตัวอย่างหนึ่งมาแสดงให้เห็นเกี่ยวกับเรื่องกรรม ซึ่งอาจจะช่วยให้เห็นทางเป็นไปได้มากขึ้น ว่าวิธีการศึกษาแบบสมัยใหม่จะมาสสนับสนุนการอธิบายเรื่องกรรมอย่างไร

ซิกมุนด์ ฟรอยด์ เล่าถึงกรณีหนึ่งว่า เด็กผู้หญิงอายุ ๑๗ ปี ชอบออกไปเที่ยวนอกบ้านกับผู้ชายคนหนึ่ง พ่อไม่พอใจมาก

วันหนึ่งก็ทะเลาะกับพ่อ พ่อโกรธมาก ก็ทุบหน้าเด็กหญิงคนนี้ เด็กคนนี้เจ็บ ก็โกรธมาก อารมณ์วูบขึ้นมา ก็เงื่อนขาขวามือขึ้นมาจะทุบพ่อบ้าง พ่อเงื้อขึ้นไปแล้วจะทุบลงมา ก็ชะงักเงื้อคางขึ้นคิดว่านี่เป็นพ่อของเรา เราไม่ควรจะทำร้าย ก็ยั้งไว้ได้ แต่ก็ยังถือว่าตัวทำถูก ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ พ่อก็โกรธ ไม่ยอมพูดด้วย

ต่อมาเข้าวันหนึ่ง อยู่ดีๆ เด็กคนนี้ยกแขนขวาไม่ขึ้น แขนที่  
จะใช้ตีพ่อนั้น ขยับเขยื้อนไม่ได้เลย เรียกว่า ใช้ไม่ได้ เหมือนเป็น  
อัมพาต หมอทางกายตรวจดูแล้ว ก็ไม่เห็นมีอะไรผิดปกติเลย แขน  
ก็แข็งแรง เส้นเอ็นประสาทอะไรก็ไม่บวมพองเสียหาย

(ลองนึกถึงคนที่เป็นพังผลสอบ พอรู้ว่าสอบตกก็เข่าอ่อน ยืนไม่อยู่  
ทั้งที่ร่างกายกำยำล่ำสัน หรือคนที่ไต่ยีนศาลตัดสินประหารชีวิต ฯลฯ)

เรื่องนี้ ถ้าเราอธิบายแบบหักขาไก่แล้วต่อมาตัวเองขาหัก ก็  
เรียกว่าเป็นกรรมสนองแล้ว แต่ในกรณีนี้ เขาเอาเรื่องจริงมาศึกษา  
วิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ และพยายามอธิบายตามแบบนักจิต  
วิเคราะห์ ศึกษาไปได้ความแล้ว เขาก็อธิบายว่า จิตไร้สำนึกของ  
เด็กคนนี้แสดงตัวออกมาทำงาน ในเวลาที่จิตไร้สำนึกทำงานแล้ว  
จิตสำนึกสู้ไม่ได้ ต้องอยู่ใต้อำนาจของมัน

จิตไร้สำนึกทำงานเพราะอะไร ด้วยเหตุผลอะไร เหตุผลคือ  
ความรู้สึกขัดแย้งเกิดขึ้น เด็กนั้นรู้ว่าการตีพ่อนี้ไม่ดี ถึงแม้ว่าเขาจะ  
ไม่ได้ทุบตีจริง แต่เขาก็เงื้อแขนขึ้นกำลังจะทำอาการนั้นแล้ว  
อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่อาจยอมรับผิดได้ เพราะเขาถือว่าเรื่องที่เขา  
ทะเลาะกับพ่อนั้นเขาไม่ผิด จิตสำนึกแก้ปัญหาให้เขาไม่ได้  
ความรู้สึกขัดแย้งก็หนักหน่วงท่วมทับฝังลึกลงไป

ในที่สุด ที่เขาเกิดอาการแขนขยับเขยื้อนไม่ได้ นั่น เป็นด้วย

๑. จิตไร้สำนึกต้องการขอความเห็นใจจากพ่อ ด้วยอาการ  
ที่เขาขยับเขยื้อนแขนไม่ได้ เขาเกิดไม่สบาย มีอาการผิดปกติไป  
แล้ว มันจะช่วยให้พ่อเห็นใจเขาได้ เหมือนกับยกโทษให้โดยอ้อม  
โดยไม่ต้องพูดขอโทษ (และก็ไม่ต้องบอกว่ายกโทษ) แต่ที่แสดง  
ออกมาอย่างนี้ จิตสำนึกไม่รู้ตัว จิตไร้สำนึกเป็นผู้ทำงาน และ



๒. เป็นการชดเชยความรู้สึกที่ว่าได้ทำผิด เหมือนว่าได้มีการลงโทษตัวเองเสร็จไปแล้ว เพราะความคิดข้างนอกถือว่าตัวทำถูก ไม่ยอมขอโทษพอ ยังไปคบผู้ชาย ยังออกไปนอกบ้านตามเดิม แต่จิตข้างในส่วนหนึ่งรู้สึกว่าได้ทะเลาะกับพ่อ แสดงกับพ่ออย่างนั้น เป็นความผิด

ความรู้สึกขัดแย้งนี้ ลงลึกไปอยู่ในจิตไร้สำนึก แล้วก็ชดเชยออกมา โดยแสดงอาการให้เห็นว่ามันได้ถูกลงโทษแล้ว เป็นอันว่าฉันได้ชดใช้ความผิดนั้นแล้ว จะได้พ้นความรู้สึกขัดแย้งนี้ไปได้

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ เด็กนั้นก็เลยขยับเขยื้อนแขนไม่ได้ ทั้งๆ ที่ไม่มีโรคหรือความผิดปกติทางร่างกายเลยสักชนิดเดียว แพทย์ค้นหาเหตุแล้วไม่พบ

ปัจจุบันก็มีอย่างนี้บ่อยๆ คนที่เป็นโรคทางกาย มีอาการปวดศีรษะ ฯลฯ หาสาเหตุไม่พบ จิตแพทย์ต้องค้นหาเหตุทางจิตใจ นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้ามองเฉินๆ หรือมองช่วงยาวข้ามขั้นตอน ก็พุดถึงเหตุ-ผลแล้วว่า จะดีพอ ต่อมาแขนที่จะดีพอก็เสีย ใช้ไม่ได้

### ค. จิตทำงานตลอดเวลา และนำพาชีวิตไป

รวมความว่า จิตไร้สำนึกของเราทำงานอยู่เสมอ สิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจแล้วมันไม่ลืม ถ้าได้ทำความชั่วอะไรสักอย่าง จิตก็ไปพัวพันแล้วปรุงแต่งอยู่ข้างใน เช่นชักพาให้จิตโน้มเอียงไปหาสภาพอย่างนั้นอยู่เรื่อย หรือปรุงแต่งความคิดวนเวียนอยู่กับเรื่องแบบนั้น

สมมติว่าไปหัดขาโกไว้ จิตก็สะสมความรู้สึกและภาพนี้ไว้ในจิตไร้สำนึก แล้วมันก็ปรุงแต่งของมันวนเวียนอยู่นั่นเอง ออกไปไม่ได้ จิตครุ่นคิดแต่เรื่องขาคักๆ

แล้วจิตใจสำนึกนั้นก็คอยโอกาสชักพาตัวเองไปหา เหตุการณ์ที่จะนำไปสู่การที่ตัวเองจะต้องขาหัก หรือต่อไประยะยาว เมื่อไปเกิดใหม่ มันก็เลยปรุงแต่งขาตัวเองให้พิการไปเลย เป็นต้น

นี่เป็นการอธิบายรวบรัดให้เห็นทางเป็นไปได้ต่างๆ ซึ่งทาง จิตวิทยาสมัยใหม่ก็เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่ แต่ผลที่สุดก็เป็น เรื่องเหตุปัจจัยในกระบวนการของจิต เป็นเรื่องของกรรมนั่นเอง

นี่เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นอย่างผิวเผิน ขณะที่เรื่องจิตนี้เรายังจะต้องศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป ไม่ควรผลิผลลามาเอาความคิด เหตุผลอย่างง่าย ๆ ของตน ไปตัดสินเหตุผลที่อยู่ในวิสัยอีกระดับ หนึ่งที่เลยขึ้นไป หรือสรุปเรื่องที่สลับซับซ้อนลงไปอย่างง่าย ๆ

พร้อมกันนั้นก็ให้เห็นอีกอย่างหนึ่งว่า วิชาการสมัยใหม่ บางอย่าง อาจมาช่วยอธิบายสนับสนุนให้คนสมัยนี้เข้าใจคำสอนของ พระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี และเดี๋ยวนี้นักจิตวิทยาสมัยใหม่อย่างนัก จิตวิเคราะห์หลายคน ก็มาเลื่อมใสในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา แล้วเอาไปใช้ในการศึกษาเรื่องจิตใจและแก้ปัญหาโรคจิต

เท่าที่พูดแทรกเข้ามาในตอนี้ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตของ คน หลักกรรมหรือกฎแห่งกรรมก็ทำงานสัมพันธ์กับจิตใจนั่นเอง คือสัมพันธ์กับจิตตนิยาม จิตตนิยาม กับกรรมนิยาม ต้องไปด้วยกัน ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

ในที่นี้เป็นเพียงต้องการชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เราคิดว่าเป็น อำนาจเร้นลับมหัศจรรย์นั้น ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่ตัวเอง ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีความสัมพันธ์สืบเนื่องโยงกันอยู่ให้เห็นได้ เป็นแต่ ว่าตอนนี้เรายังไม่มีความสามารถที่จะแยกแยะเหตุปัจจัยนั้น ออกมาให้เห็นชัดเจนเท่านั้นเอง

เมื่อพูดถึงความเป็นไปได้ของงานนี้ พอให้เห็นแนวทางแล้ว ถ้าท่านสนใจก็อาจจะศึกษาต่อไป เป็นเรื่องของ การค้นคว้า

เราอาจจะโยงหลักอภิรกรรม เรื่องของจิต ทั้งเรื่องวิถิจิตและ ภาวังคจิต กับเรื่องจิตสำนึก และจิตไร้สำนึก ของจิตวิทยาสมัยใหม่ เอามาเทียบเคียงกัน อันไหนเสริมกัน ก็จะได้นำมาช่วย ประกอบการอธิบายแก่คนยุคนี้ให้ดียิ่งขึ้นไป ขอผ่านเรื่องนี้ไปก่อน

### การให้ผลของกรรมระดับภายนอก: สมบัติ ๔ - วิบัติ ๔

แง่ต่อไป เกี่ยวกับการได้รับผลกรรมอีกระดับหนึ่ง อย่างที่ เราพูดอยู่เสมอว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และมีผู้ชอบแย้งว่า ทำดีไม่ เห็นได้ดีเลย ฉันทำดี แต่ได้ชั่ว ไอ้คนนั้นทำชั่ว มันกลับได้ดี นี่ก็เป็น อีกระดับหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งก็ต้องมีแง่มุมในการที่จะอธิบาย

เบื้องต้น ต้องแยกการให้ผลของกรรมออกเป็น ๒ ระดับ

ก) ระดับที่เป็นผลกรรมแท้ๆ หรือเป็นวิบาก กับ

ข) ระดับผลข้างเคียงที่ได้รับภายนอก

ยกตัวอย่างเป็นอุปมาจึงจะพอมองเห็นชัด เช่น คนหนึ่ง บอกว่า ผมขยันทำงาน แต่ไม่เห็นรวยเลย แล้วก็บอกว่าทำดีไม่ได้ดี ในที่นี้ ขยัน คือ ทำดี และ รวย คือ ได้ดี

ทำดี คือ ขยัน ก็ต้องได้ดี คือ รวย ปัญหาคือที่ว่ารวยนั้น เป็นการได้ดี จริงหรือเปล่า

ถ้าจะให้ชัด ก็ต้องหาตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เช่น นาย ก. ขยันปลูกมะม่วง ตั้งใจพยายามหาวิธีปลูกอย่างดี จนได้ผลว่า มะม่วงงอกงามจริงๆ นาย ก. มีมะม่วงเต็มสวน แต่เขาขายมะม่วง ไม่ได้ มะม่วงเสียเปล่ามากมาย นาย ก. ไม่ได้เงิน นาย ก. ไม่รวย

นาย ก. บ่นว่า ผมขยันปลูกมะม่วง=ทำดี แต่ผมไม่ได้ดี=ไม่รวย

ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ นาย ก. ลำดับเหตุและผลไม่ถูก แยก  
ขั้นตอนของการได้รับผลไม่ถูกต้อง นาย ก. ทำเหตุ คือขยันปลูก  
มะม่วง ก็จะต้องได้รับผล คือได้มะม่วง มะม่วงกิ่งออกงาม มีผลตก  
บริบูรณ์ นี่ผลตรงกับเหตุ ปลูกมะม่วงได้มะม่วง ขยันปลูกมะม่วง ก็  
ได้มะม่วงมากมาย แต่นาย ก. บอกว่าไม่ได้เงิน ไม่รวยคือไม่ได้เงิน

ปลูกมะม่วงแล้วไม่ได้เงิน นี่ไม่ถูกแล้ว ปลูกมะม่วงแล้วจะ  
ได้เงินได้อย่างไร ปลูกมะม่วง ก็ต้องได้มะม่วง นี่แสดงว่า นาย ก.  
ลำดับเหตุผลผิด เหตุผลที่ถูกคือปลูกมะม่วงแล้วได้มะม่วง แต่ปลูก  
มะม่วงแล้วรวย หรือปลูกมะม่วงแล้วได้เงินนี้ ยังต้องดูขั้นต่อไป

ถ้าปลูกมะม่วงแล้ว ได้มะม่วงมากมาย มะม่วงล้นตลาด  
คนปลูกทั่วประเทศ เลยขายไม่ออก ก็เสียเปล่า เป็นอันว่าไม่ได้เงิน  
ฉะนั้นก็ไม่รวย อาจจะทำบุญยุบยับก็ได้ เราต้องแยกเหตุผลให้ถูก

เป็นอันว่า อย่ามาเถียงกฎแห่งกรรมเลย ไปศึกษาพัฒนา  
ปัญญาของตนเองนั่นแหละ กฎไม่ผิดหรอก คุณปลูกมะม่วงก็ได้  
มะม่วง ส่วนจะได้เงินหรือไม่ ต้องอยู่ที่เหตุปัจจัยอื่น ซึ่งเป็นลำดับ  
เหตุและผลอีกช่วงตอนหนึ่ง ที่จะต้องแยกแยะวินิจฉัยต่อไปอีก

เหตุและผลช่วงต่อไปก็เช่นว่า คุณขายเป็นใหม่ รู้จักตลาด  
ใหม่ ตลาดตอนนี้มีความต้องการมะม่วงใหม่ ต้องการมากใหม่  
ราคาดีใหม่ ถ้าตอนนี้คนต้องการมะม่วงมาก ราคาดี จัดการขายได้  
เก่ง คุณก็ได้เงินมากจากการขายมะม่วง ก็รวย นี่เป็นอีกตอนหนึ่ง

คนเราทั่วไปมักจะเป็นอย่าง นาย ก. นี้ คือมองข้ามขั้นตอน  
ของเหตุผล จะเอาปลูกมะม่วงแล้วรวย จึงยุ่ง เพราะตัวเองคิดผิด

ในเรื่องนี้จะต้องแบ่งลำดับเรื่องเป็น ๒ ชั้น  
ชั้นที่ ๑ ดังว่าแล้ว ปลูกมะม่วงได้มะม่วง เมื่อได้มะม่วงแล้ว  
ชั้นที่ ๒ ทำอย่างไรกับมะม่วง จึงจะได้เงิน จึงจะรวย  
เราต้องคิดให้ตลอดทั้ง ๒ ตอน

ตอนที่ ๑ ถูกต้องตามเหตุปัจจัยแน่นอนแล้ว คือปลูก  
มะม่วง ได้มะม่วง หลักกรรมก็เหมือนกัน หลักกรรมในชั้นที่ ๑ คือ  
ปลูกมะม่วง ได้มะม่วง เหตุดี ผลก็ดี เมื่อท่านปลูกเมตตาขึ้นในใจ  
ท่านก็มีเมตตา มีความแช่มชื่น จิตใจสบาย ยิ้มแย้มผ่องใส มี  
ความสุขใจ แต่จะได้ผลอะไรต่อไป เป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง

สำหรับ ตอนที่ ๒ ท่านให้ข้อพิจารณาไว้อีกหลักหนึ่ง ดังที่  
ในอภิธรรมบอกไว้ว่า การที่กรรมจะให้ผลต่อไป จะต้องพิจารณา  
เรื่องสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ประกอบด้วย คือ ตอนได้มะม่วงแล้วจะ  
รวยหรือไม่ ต้องเอาหลักสมบัติ ๔ วิบัติ ๔ มาพิจารณา

สมบัติ คือองค์ประกอบที่อำนวยความสะดวกเสริมกรรมดี มี ๔  
อย่าง คือ

๑. คติ คือ ถิ่นที่ เทศะ ทางไป ทางดำเนินชีวิต
๒. อุปธิ คือ ร่างกาย
๓. กาล คือ กาลเวลา ยุคสมัย
๔. ปโยค คือ การประกอบ หรือการลงมือทำ

นี่เป็นความหมายตามศัพท์ ฝ่ายตรงข้าม คือ วิบัติ ก็มี ๔  
เหมือนกัน คือ ถ้า คติ อุปธิ กาล ปโยค ดี ช่วยเสริม ก็เรียกว่าเป็น  
สมบัติ ถ้าไม่ดี กลายเป็นจุดอ่อน เป็นข้อด้อย หรือบกพร่อง ก็  
เรียกว่าเป็นวิบัติ

ลองมาดูว่าหลัก ๔ นี้มีผลอย่างไร

สมมติว่า คุณ ก. กับ คุณ ข. มีวิชาดีเท่ากัน ชยัน นิสัยดีทั้งคู่ แต่เขาต้องการรับคนทำงานที่เป็นพนักงานต้อนรับ อย่างที่ปัจจุบันเรียก receptionist ทำหน้าที่รับแขก หรือปฏิสันถาร

คุณ ก. ชยัน มีนิสัยดี ทำหน้าที่รับผิดชอบดี แต่หน้าตาไม่สวย คุณ ข. ก็ชยัน มีนิสัยดี มีความรับผิดชอบดี และหน้าตาสวยงาม เขาก็เลือกเอาคุณ ข.

แล้วคุณ ก. จะบอกว่า ฉันชยันอุตส่าห์ทำดี ไม่เห็นได้ดีเลย เขาไม่เลือกไปทำงาน นี่ก็เพราะตัวเองมีอุปนิสัยเสียด้านร่างกาย

อีกกรณีหนึ่ง คน ๒ คน ต่างก็มีความชยันหมั่นเพียร มีความดี แต่คนหนึ่งร่างกายไม่แข็งแรง เป็นโรคออดๆ แอดๆ เวลาเลือก คนไข้โรคก็ไม่ได้รับเลือก นี่ก็เรียกว่า อุปนิสัย

ในเรื่อง คติ คือ ที่ไปเกิด ถิ่นฐาน ทางดำเนินชีวิต ถ้าจะอธิบายแบบช่วงยาวข้ามภพข้ามชาติ ก็เช่นว่า คนหนึ่งทำกรรมมาดีมาก เป็นคนที่สั่งสมบุญมาตลอด แต่พลาดนิดเดียว ไปทำกรรมชั่วนิดหน่อย แล้วเวลาจะตาย จิตไปประหวัดถึงกรรมชั่วนั้น กลายเป็นอสังขารกรรม ทำให้ไปเกิดในนรก

พอดีช่วงนั้นพระพุทธเจ้ามาอุบัติ ทั้งที่แกสั่งสมบุญมาเยอะ ถ้าได้ฟังพระองค์ตรัส แกมีโอกาสมากที่จะบรรลุนิพพานขั้นสูงได้ แต่แกไปเกิดอยู่ในภพที่ไม่มีโอกาสเลย ก็จึงพลาด นี่เรียกว่า คติวิบัติ

ทีนี้ดูง่าย ๆ สมมติว่าเราเกิดมามีปัญญาดี แต่ไปเกิดในดวงคนป่า แทนที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์เลิศล้ำอย่างไอน์สไตน์ ก็ไม่ได้เป็น อาจจะมีปัญญาดีกว่าไอน์สไตน์อีก แต่เพราะไปเกิดในดวงคนป่า จึงไม่มีโอกาสพัฒนาปัญญานั้น นี่คือคติเสีย ก็ไม่ได้ผลนี่ เป็นคติวิบัติ

ข้อต่อไป *กาลวิบัติ* เช่น ท่านอาจจะเป็นคนเก่งในวิชาการ บางอย่าง ศิลปะบางอย่าง แต่ท่านมาเจริญเติบโตอยู่ในสมัยที่เขาเกิดสงครามกันวุ่นวาย และในระยะเวลาที่เกิดสงครามนี้เขาไม่ต้องการใช้วิชาการหรือศิลปะด้านนั้น เขาต้องการคนที่รบเก่ง มีกำลังกาย แข็งแรง กล้าหาญ เก่งกาจ และมีวิชาที่ต้องใช้ในการทำสงคราม

เป็นอันว่า วิชาการและศิลปะที่ท่านเก่ง เขาไม่เอามาพูดถึง เขาพูดถึงแต่คนที่รบเก่ง สามารถทำลายศัตรูได้มาก ท่านก็ไม่ได้รับการยกย่องเชิดชู เป็นต้น นี้เรียกว่าเป็น*กาลวิบัติ* สำหรับตัวท่าน

ข้อสุดท้ายคือ *ปโยควิบัติ* มีตัวอย่างเช่น ท่านเป็นคนวิ่งเร็ว ถ้าเอาการวิ่งมาใช้ในการแข่งขันกีฬา ท่านก็อาจมีชื่อเสียง เป็นผู้ชนะเลิศในทีมชาติ หรือระดับโลก แต่ท่านไม่เอาความเก่งในการวิ่ง มาใช้ในทางดี ท่านเอาไปวิ่งราว ลักของเขา ก็เลยได้รับผลร้าย ถูกจับขังคุก หรือเสียคนไปเลย นี่เป็น *ปโยควิบัติ*

ว่าที่จริง ถ้าไม่มุ่งถึงผลภายนอกหรือผลข้างเคียงสืบเนื่อง การเป็นคนดี มีความสามารถ การเป็นคนป่าที่มีสติปัญญาดี การมีศิลปวิทยาที่ชำนาญ ตลอดจนการวิ่งได้เร็ว ก็มีผลดีโดยตรงของมัน อยู่แล้ว และผลดีอย่างนั้น มีอยู่ในตัวในทันทีตลอดเวลา

แต่ในการที่จะได้รับผลต่อเนื่องอีกขั้นหนึ่งนั้น เราจะต้องเอาหลักสมบัติ-วิบัติเข้าไปเกี่ยวข้อง เอาไปใช้ หรือเอามาพิจารณา

เหมือนปลูกมะม่วงเมื่อไหร่ ผลที่แน่นอน คือ ท่านปลูกมะม่วง ท่านก็ได้มะม่วง นี่ตรงกัน เป็นระดับผลกระทบแท้ๆ ขึ้นต้น ส่วนในขั้นต่อมา ถ้าต้องการให้ปลูกมะม่วงแล้วรวยด้วย ท่านจะต้องรู้จักทำให้ถูกต้องตามหลักสมบัติ-วิบัติเหล่านี้ด้วย

ขั้นสมบัติ-วิบัตินั้นก็เช่น ต้องรู้จักกาละ เป็นต้นว่า ตอนนั้น คนต้องการมะม่วงมากไหม ตลาดต้องการมะม่วงใหม่ มะม่วงพันธุ์อะไรที่คนกำลังต้องการ สภาพตลาดเป็นอย่างไร มีมะม่วงล้นตลาดเกินความต้องการไหม จะประหยัดต้นทุนในการปลูกและส่งให้ถึงตลาดได้อย่างไร เราควรจะทำดำเนินการในเรื่องเหล่านี้ให้ถูกต้องด้วย ไม่ใช่คิดแต่เพียงว่า ฉันทันหมั่นเพียรแล้วก็ทำไป เลยได้ความง่มาเป็นปัจจัยให้ได้รับผลของอกุศลกรรม

เป็นอันว่า ต้องเอาเรื่อง สมบัติ-วิบัติ ๔ นี้เข้ามาพิจารณา ประกอบ ว่าทำเลที่แหล่งนี้เป็นอย่างไร กาลสมัยนี้เป็นอย่างไร การประกอบกิจการของเรา เช่นการจัดการขายส่งต่างๆ นี้ เราทำได้ถูกต้องดีไหม ถ้าเราปลูกมะม่วงได้มะม่วงดีแล้ว แต่เราปลูกไม่ถูกกาลสมัย เราไม่รู้จักรประกอบทำให้ถูกต้อง อย่างน้อยก็มีกาลวิบัติ และ ปโยควิบัติขึ้นมา เราก็ขายไม่ออก เลยต้องขาดทุน ถึงขั้นปลูกมะม่วง ก็ไม่รวย (อาจจะจนหนักลงไปอีก)

## การปฏิบัติที่ถูกต้องในการทำกรรม

เป็นอันว่า ถ้าชาวพุทธเราฉลาดรอบคอบในการทำกรรม ก็จะต้องทำให้ถูกต้องทั้ง ๒ ชั้น

ขั้นที่ ๑ ตัวกรรมนั้น ต้องเป็นกรรมดี ไม่ใช่กรรมชั่ว แล้วผลดีขั้นที่ ๑ ก็เกิดขึ้น จิตใจของเราก็ได้รับผลดีที่เป็นความสุข เป็นต้น ตลอดจนผลดีที่ออกมาทางวิถีชีวิตต่างๆ ไป เช่น ความเจริญก้าวหน้า ความนิยมนับถือ เรียกว่ามีดีเข้ามาในตัวอยู่แล้ว

แต่ในขั้นที่ ๒ เราจะให้การทำงานของเรานี้ได้ผลดีมากดีน้อย เราจะต้องพิจารณาเรื่องคติ อุบัติ กาล ปโยค เข้ามาประกอบ



ต้องพิจารณา ๒ ชั้น ไม่ใช่คิดจะทำดี ก็ทำดีคุ้มๆ ไป

อย่างไรก็ตาม คนบางคนอาจจะเอาเรื่อง คติ อุบัติ กาล ปโยค เข้ามาใช้โดยวิธีฉวยโอกาส เช่น กาลสมบัติ ก็ฉวยโอกาสว่า กาลสมัยนี้ คนกำลังต้องการสิ่งนี้ ฉันทก็ทำสิ่งที่เขาต้องการ โดยจะดีหรือไม่ก็ช่างมัน ให้ได้ผลที่ต้องการก็แล้วกัน นี้เรียกว่า มุ่งแต่ผลชั้นที่ ๒ แต่ผลชั้นที่ ๑ ไม่คำนึง ก็เป็นสิ่งที่เสียหายและเป็นข้อด้อยในทางกรรม

ฉะนั้น ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ จะต้องมองผลชั้นที่ ๑ ก่อน คือจะทำอะไร ก็หลีกเลี่ยงกรรมชั่ว และทำกรรมดีไว้ก่อน

เมื่อได้พื้นฐานดีนี้แล้ว ก็คำนึงถึงชั้นที่ ๒ เป็นผลสืบเนื่องภายนอก ซึ่งขึ้นต่อ คติ อุบัติ กาล ปโยคด้วย ก็จะทำให้งานของตน ได้ผลดีโดยสมบูรณ์

เป็นอันว่า ในการสอนเรื่องกรรมตอนนี้มี ๒ ชั้น คือ ตัวกรรมที่ดีที่ชั่วเอง และองค์ประกอบเรื่องคติ อุบัติ กาล ปโยค

ถ้าต้องการผลภายนอกเข้ามาเสริม เราจะต้องให้ชาวพุทธ รู้จักพิจารณา และมีความฉลาดในเรื่อง คติ อุบัติ กาล ปโยคด้วย

สมมติว่าคน ๒ คน ทำงานอย่างเดียวกัน โดยมีคุณสมบัติเหมือนกัน ดีทั้งคู่ แต่ถ้าร่างกายคนหนึ่งดี อีกคนหนึ่งไม่ดี คนที่ร่างกายไม่ดี ก็เสียเปรียบ และต้องยอมรับว่าตัวเองมีอุปวิบัติ

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ก็ต้องแก้ไขปรับปรุงตัว ถ้าแก้ที่ร่างกายไม่ได้ ก็ต้องเพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดีให้ดียิ่งขึ้น เมื่อดียิ่งขึ้นแล้ว คนที่ร่างกายไม่ดี แต่มีคุณสมบัติอื่น เช่น ขำขันชำนาญงานกว่ามากมาย หรือมีความสามารถพิเศษ จนกระทั่งชดเชยคุณสมบัติในด้านร่างกายดีของอีกคนหนึ่งไปได้ แม้ตัวเองจะร่างกายไม่ดี เขาก็ต้องเอา นี้ก็เป็นองค์ประกอบที่มาช่วย

ถ้าเรามีร่างกายไม่ดี บกพร่องในด้านอุปนิสัย เราจะต้องสร้างกรรมดีในส่วนอื่นให้เหนือยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่มีัวแต่ท้อใจว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี นี่เป็นการรู้จักเอาหลักเรื่อง คติ อุบัติ กาล ปโยค เข้ามาประกอบ และใช้ให้เป็นประโยชน์

นี่คือเรื่องการทำให้ผลของกรรมในแง่ต่างๆ นำมาถวายเป็นเพียงแง่คิด เพื่อให้เห็นว่า เรื่องกรรมนี้ต้องคิดหลายๆ แ่ง หลายๆ ด้าน แล้วเราจะเห็นทางออกในการอธิบายได้ดียิ่งขึ้น และมีความรอบคอบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม จุดสำคัญก็คือ ต้องการเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อเราจะไม่ใช้พูดแต่เพียงว่ามีเหตุอันนี้เกิดขึ้นในที่แห่งหนึ่ง ในเวลาหนึ่งนานมาแล้ว สัก ๒๐-๓๐ ปี ต่อมาเกิดผลดีอันหนึ่ง แล้วเราก็จับมาบรรจบกัน โดยเชื่อมโยงเหตุปัจจัยไม่ได้ ซึ่งแม้จะเป็นจริง ก็มีน้ำหนักน้อย ไม่ค่อยมีเหตุผลให้เห็น คนก็จะไม่ค่อยเชื่อ

เราจึงควรพยายามศึกษา สืบสาวเหตุปัจจัยให้ละเอียดยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่ามันจะยังไม่ชัดละเอียดออกมา ไม่ปรากฏออกมาเต็มที่ แต่ก็พอให้เห็นทางเป็นไปได้ คนสมัยนี้ก็ต้องยอมรับในเรื่องความเป็นไปได้ เพราะมันเข้าในแนวทางของเหตุปัจจัยแล้ว

ผมคิดว่าเรื่องกรรมจะพูดไว้เป็นแนวทางเท่านั้นก่อน

## ทำที่ที่ถูกต้องต่อกรรมเก่า

มีปัญหาที่ท่านถามมาหลายข้อด้วยกัน ปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องบุพเพกตวาท เป็นเรื่องที่ถามในหลักนี้ จึงน่าจะตอบ

ท่านถามว่า ทารกที่คลอดมา บางครั้งมีโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ หรือถือกำเนิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน ถ้าไม่อธิบายในแนวปุพเพกตวาทแล้ว เราควรอธิบายอย่างไรให้เข้าใจง่าย

ในการตอบปัญหานี้ ต้องพูดให้เข้าใจกันก่อนว่า การปฏิเสธปุพเพกตวาท ไม่ได้หมายความว่าเราถือว่ากรรมเก่าไม่มีผล

ลัทธิปุพเพกตวาท ถือว่าเป็นอะไรๆ ก็เพราะกรรมเก่าทั้งสิ้น เอากกรรมเก่าเป็นเกณฑ์ตัดสินโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น จะทำอะไรในปัจจุบัน ก็ไม่มีความหมาย เพราะแล้วแต่กรรมเก่า ต่อไปจะเป็นอย่างไร ก็ต้องแล้วแต่กรรมเก่าจะให้เป็นไป ทำไปก็ไม่มีความประโยชน์ นี่คือลัทธิกรรมเก่า

แต่ในทางพระพุทธศาสนา กรรมเก่านั้น ท่านก็ถือว่าเป็นกรรมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วมีผลมาถึงปัจจุบัน แต่ **ชาวพุทธไม่ติดต้นอับจนอยู่แค่กรรมเก่า**

ที่นี้มาถึงเรื่องเด็กคลอดออกมา มีโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ หรือเกิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน นี้เราสามารถอธิบายด้วยเรื่องกรรมเก่าตามหลักกรรมนิยามได้ด้วย และตามหลักนิยามอื่นๆ ด้วย

นิยามอื่นก็เช่น ในด้านพีชนิยามว่า ในส่วนกรรมพันธุ์ พ่อแม่เป็นอย่างไร เพราะกรรมพันธุ์เป็นตัวกำหนดได้ด้วย ถ้าพ่อแม่มีความบกพร่องในเรื่องบางอย่าง เช่น เป็นโรคเบาหวาน ลูกก็มีทางเป็นได้เหมือนกัน นี่พีชนิยาม

ในหลายกรณี อุดุนิยามเป็นตัวกำหนดใหญ่ เช่น คุณแม่กินยาสารเคมีบางอย่างเข้าไป เป็นเหตุให้ลูกพิการโดยรู้ไม่ทัน

ส่วนกรรมนิยาม ก็อาจจะอธิบายในแง่ความเหมาะสมกันสอดสมกันของคนที่จะมาเกิด กับคนที่จะเป็นพ่อแม่ ทำให้มาเกิดเป็นลูกของคนนี้ และมีความบกพร่องตรงนี้ เข้ากับพีชนิยามที่นี้

สำหรับภรณ์ที่มาจากเกิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน ถ้าเราจะยกให้เป็นเรื่องกรรมเก่า ก็ตัดตอนไป

ในเมื่อเขาเกิดมาแล้วในครอบครัวอย่างนี้ เราก็ตามสืบสาวไปไม่ไหวว่า เขาทำกรรมไม่ดีอะไรไว้ จึงมาเกิดในครอบครัวขาดแคลน ตรงนี้เราล่องรู้ลงไปไม่ถึง แต่ในเมื่อผลจากเก่าเสร็จไปแล้ว ก็เป็นอันตัดตอนจบขั้นไป เรื่องอะไรจะมัวอันตื้อจับเจ้าจอดอยู่กับที่ ตอนนี่ถึงเวลาของการทำกรรมใหม่แล้ว

กรรมเก่าผ่านไปแล้ว ไม่ใช่เรื่องที่จะไปมัวติดข้องอยู่ และเราก็ไม่ใช่จะต้องอัปจน ตอนนี้เป็นเรื่องของปัจจุบันที่จะสืบต่อไปข้างหน้า เตรียมจัดการกับปัจจุบันนี้แหละให้ดีที่สุด

นี่ไม่ใช่เวลาที่จะมัวหันดูข้างหลัง แต่จะต้องรู้ทั่วทันสภาพที่มาถึง โดยมองต่อกับทางที่จะไปข้างหน้า อดีตมาเท่าไร ก็คือเป็นฐานให้เริ่มด้วยความไม่ประมาท ไม่ให้เริ่มอย่างเลือนลอย

ถ้าเจอสภาพอย่างที่ว่านั้น ก็เริ่มตั้งแต่เห็นใจกัน แล้วก็คิดหาทางว่าจะช่วยกันอย่างไร แม้แต่คนที่เกิดมายากจน ก็สามารถเห็นใจการอุทธรณ์ต่อคนที่เกิดมาร่ำรวยแต่พิการ โลกนี้มีปัญหามีทุกข์ภัยมากแล้ว ก็ควรจะมองในแง่ที่จะเกื้อกูลร่วมช่วยกัน

เมื่อเกิดมาอย่างนั้นแล้ว ตามหลักกรรมที่ถูก ก็ต้องคิดต่อไปอีกว่า เพราะเหตุที่เกิดในครอบครัวขาดแคลน ก็แสดงว่าเรามีทุนเก่าที่ดีมาน้อย เราก็ยิ่งจะต้องพยายามทำกรรมดีให้มากขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อจะปรับแก้ชดเชยให้ผลต่อไปข้างหน้าดี

อย่างที่ว่านั้น ถ้าคนที่มีทุนเก่าดีเพียงแค่นี้ ทำเท่านี้ เราจะต้องมูทำ ๒-๓ เท่า พอตั้งใจถูกแล้ว จะมีกำลังเข้มแข็งขึ้นมาเลย

ไม่ใช่คิดว่า ทำกรรมมาไม่ดี ก็ต้องปล่อยแล้วแต่กรรมเก่า จะให้เป็นไป ถ้าคิดอย่างนั้นก็ไม่ได้ นั่นคือเข้าพุทธเวทไปแล้ว

ในทางที่ถูก จะต้องคำนึงให้ครบทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ เมื่อกรรมเก่าที่ส่งมาไม่ดี ก็ยังต้องให้เป็นตัวกระตุ้นเตือนเราให้มีกำลังใจเพียรพยายามแก้ไขปรับปรุงทำกรรมใหม่ที่ดียิ่งๆ

อย่างที่ว่าเมื่อก็ เช่น ถ้าหากคนที่เขาเกิดมาร่ำรวยแล้ว เขามีความเพียรพยายามเท่านี้ สามารถประสบความสำเร็จก้าวหน้าได้ เราเกิดมาในตระกูลที่ขาดแคลน เราก็ยังต้องมีความเพียรพยายามให้มากกว่าเขาอีกมากมาย เราจึงจะมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าได้ ต้องตั้งจิตอย่างนี้ จึงจะถูกทาง

ในส่วนที่เป็นกรรมเก่า นั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ชื่อว่า กรรมเก่า

กรรมเก่า ก็คือ สภาพชีวิตที่เรามีอยู่ในปัจจุบันขณะนี้ สภาพชีวิตของเราก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอยู่ มีอยู่ นี้คือกรรมเก่า คือผลจากกรรมเก่าที่เป็นมาก่อนหน้าเวลานี้ทั้งหมด ไม่ว่าจะได้อะไรมา สัมผัสอะไรมา ก็รวมอยู่ที่นี้

กรรมเก่ามีเท่าไร ก็คือ มีทุนเท่านั้น

กรรมเก่า ก็คือทุนเก่า ก็ตัวเรานี่แหละ มีอย่างไรเท่าไร ก็ดูได้มองเห็นอยู่ เท่าไรก็เท่านั้น จะมัวเมา หรือมัวเศร้า ก็ไม่ถูกทั้งนั้น

พอรู้รู้ทุนเก่าชัดดีแล้ว ก็มองเห็นได้ง่ายว่า จะต้องปรับต้องแก้ต้องเสริมต้องเน้นอะไรตรงไหน ยิ่งเห็นชัด ก็ยิ่งวางแผนทำกรรมใหม่ได้มั่นใจ มั่นก็เป็นจุดตั้งต้นของเรา ที่นี้ก็เดินหน้ากรรมใหม่ไปสิ

เป็นธรรมดาอยู่แล้วว่า จะทำงานอะไรก็ตาม จะต้องมองดูทุนในตัวก่อน เมื่อรวมทุนรู้กำลังของตัวเองถูกต้องแล้ว ก็เริ่มงานต่อไปได้ ถ้าเรารู้ว่าทุนของเราน้อยแพ้เขา เราก็ต้องพิจารณาหาวิธีที่จะลงทุนให้ได้ผลดี บางคนทุนน้อย แต่มีวิธีการทำงานดี รู้จักลงทุนอย่างได้ผล กลับประสบความสำเร็จดีกว่าคนที่มีทุนมากก็มี

ฉะนั้น แม้ว่ากรรมเก่าอาจจะไม่ดี คือร่างกายตลอลดจนสภาพชีวิตทั้งหมดของเราไม่ดี แต่เราฉลาดและเข้มแข็งไม่ท้อถอย ก็พยายามปรับปรุงตัว วางแผนให้คลุมหลักสมบัติ-วิบัติ ๔ หาวิธีการที่ดีมาใช้ ถึงแม้จะมีทุนไม่ค่อยดี มีทุนน้อย ก็ทำให้เกิดผลดีได้ กลับบรรลุผลสำเร็จ ก้าวหน้ายิ่งกว่าคนที่มีทุนเก่าดีด้วยซ้ำไป

ส่วนคนที่มีทุนดีนั้น หากรู้จักใช้ทุนดีของตัวเอง ก็ยิ่งก้าวหน้าออกงามมีความสำเร็จมากขึ้น แต่หลายคนมีทุนดี ไม่รู้จักใช้ หรือหนักกว่านั้น ก็ไปมัวเมาประมาทเสียจนหมดทุน เลยกลับยิ่งแย่ลงไปอีก กลายเป็นกระต่ายที่แพ้เต่า

ดังนั้น ในการปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงไม่ใช่มัวท้อแท้หรือทรวงอยู่กับทุนเก่า หรือกรรมเก่า

กรรมเก่านั้น เป็นทุนเดิม ซึ่งจะต้องกำหนดรู้ แล้วใช้กรรมใหม่เพียรแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมเพิ่มพูนให้ดีขึ้นเรื่อยๆ ขึ้นไป

เวลาหมดแล้ว ปัญหาอีกหลายข้อ ไม่อาจจะตอบได้ เอาไว้ไปตอบเป็นส่วนตัวทีหลัง

ปิดท้าย:

**ไยม่่วกัลั้วกรรมเก่า กรรมดียังต้องก้าวอีกมากมาย**

เมื่อรู้เข้าใจหลักกรรมถูกต้องตามความจริงของธรรมดา ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มองเห็นกรรมเป็นเนื้อตัวของชีวิต เป็นเนื้อตัวของคนที่ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวไหลเลื่อนต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ยืดยาวเป็นกระแสหรือเป็นกระบวน ตั้งแต่กรรมของแต่ละคน กรรมที่บรรดาคนทำต่อกัน ร่วมกันทำ ทำรวมกัน จนเห็นเป็นสังคัม เป็นโลกมนุษย์ คือโลกแห่งกรรม โลกแห่งเจตจำนงและการกระทำ ทั้งพูด คิด เคลื่อนไหว ของคน อย่างที่ปรากฏและเป็นไปอยู่

ไม่ว่าจะจับจับดูตรงไหน กรรมก็โยงต่อเชื่อมกับตอนอื่น จับที่อดีตเป็นกรรมเก่า ก็ส่งต่อมาถึงขณะนี้ ดูที่ปัจจุบันก็สะท้อนไปถึงอนาคต พูดแยกใหญ่ๆ ก็จึงเป็น ๓ ตอน คือ กรรมเก่าในอดีตที่เสร็จไปแล้ว กรรมใหม่ในปัจจุบันที่กำลังทำดำเนินไปอยู่ และกรรมในอนาคตข้างหน้าที่ยังไม่มี แต่ตั้งเค้าว่าจะเกิดมีสืบต่อไป

เมื่อความจริงเป็นของมันอย่างนั้น สำหรับคน ความสำคัญก็อยู่ที่ต้องทำกับมันให้ถูก คือปฏิบัติต่อดีดอดีต ปัจจุบัน และอนาคตนั้น ให้ถูกเรื่องที่จะเป็นผลดีแก่ตน แก่ทุกคน แก่โลก ว่าจะทำอย่างไรกับกรรมเก่า กับกรรมใหม่ ที่อยู่ต่อหน้า และจะต่อไปข้างหน้า

กรรมเก่านั้นผ่านไปแล้ว เอากลับมาไม่ได้ และทำอะไรไม่ได้ นอกจากรู้ กับรู้สึก และที่จะได้ประโยชน์ก็คือรู้ แต่น่าเสียดายว่า คนมากทีเดียว ไม่เอารู้ มัวไปอยู่กับรู้สึก ได้แต่ขุ่นข้องหมองมัว กัลลวกรรมเก่าของอดีต เลยไม่ได้อะไร แล้วก็มีแต่แยะ และทุกข์

ตรงนี้ พระพุทธศาสนาก็จึงมาเตือนให้ รวมความก็คือท่านสอนว่า คนเรามีชีวิตอยู่นี้ จะต้องให้ดีขึ้น ต้องเจริญงอกงามขึ้น พุดง่าย ๆ ว่าต้องพัฒนาขึ้น

ถ้าเป็นคนชั่ว ก็ต้องก้าวมาเป็นคนดี ถ้าเป็นคนดี ก็ต้องดีขึ้น ๆ ถ้าทุกข์มาก ก็ทุกข์น้อยลง เปลี่ยนมาเป็นสุข และสุขขึ้น ๆ จนไม่มีทุกข์เหลือเลย ถ้าเป็นอันธพาลปฤชชน ก็ก้าวมาเป็นปฤชชนที่ไม่เป็นอันธพาล มาเป็นกัลยาณชน แล้วก็เป็นผู้ดี เป็นบัณฑิต เป็นอริยชน จนกระทั่งเป็นอเสชชน เป็นพุทธะ ซึ่งเป็นได้ทุกคน นี่คือวิถีของการพัฒนา ทางที่จะต้องก้าวไปข้างหน้าอีกยาวไกล

ที่นี่ คนที่จะพัฒนาก้าวหน้าไปนั้น ก็ตั้งต้นจากฐานที่ตัวยืน โดยอาศัยทุนที่ตัวมี ด้วยตัวเองเท่าที่เป็นได้ทำได้ ท่านก็เลยให้รู้จักตัวตามฐานที่อยู่ ตามทุนที่มี ซึ่งเป็นผลรวมสืบมาจากอดีต คือเหตุปัจจัยสะสมส่งทอดมา ที่เรียกง่าย ๆ คำเดียวว่า “กรรมเก่า”

เรารู้กรรมเก่า ก็คือรู้จักตัวเอง รู้ฐาน รู้ทุน รู้สภาพ เช่นรู้กำลังของตัว รู้แล้วก็ได้ประโยชน์มากมาย เช่น รู้จุด รู้แ่ง ที่จะปรับ จะเพิ่ม จะเติม จะแก้ ที่จะใช้ทุนทำให้เหมาะ ถูกทางที่จะไปได้รวดเร็ว บทเรียนก็ได้ แล้วก็กระตุ้นความไม่ประมาท รวมแล้วก็ว่ากรรมเก่านั้น สำหรับให้ปัญญาจัดการใช้ ไม่ต้องเอาจิตใจไปขุ่นข้อง

เรื่องทุนเดิมกรรมเก่า ก็เท่านั้น แคร้รู้ทันและเอาความรู้มาใช้ แต่การที่จะพัฒนาก้าวต่อไปข้างหน้า ก็คือการทำกับปัจจุบันที่ต่อหน้าแล้วติดเนื่องเนื่องไป

คราวนี้ละคือโดยตรง จะต้องทำกันใหญ่ และตรงนี้แหละที่ควรใส่ใจเอาจริงจัง ไม่ใช่ไปมัวห่วงกรรมเก่า เอาแต่ถอย



ตอนนี้แหละคือเรื่องของพุทธศาสนา คือการที่ว่าจะทำอะไรกับปัจจุบันที่จะสืบไปข้างหน้า ให้พัฒนาไปดี จะได้ก้าวไปถูกทาง จนถึงที่หมาย นี่ก็คือ มีกรรมดีที่เหมือนกับบรณาอยู่ ซึ่งจะทำกัน得多มากมาย เป็นกระบวนการละอกุศล เจริญกุศล หรือละเลิกกรรมชั่วร้าย พัฒนากรรมดี

กรรมดี หรือกุศลอะไรบ้าง ที่รอเราใส่ใจมุ่งไปทำ ท่านบอกให้ สอนไว้มากมาย บรรยายไม่จบสิ้น เป็นเรื่องของการที่จะพัฒนาชีวิตก้าวหน้าไปในทางแห่งอริยธรรมของอารยชนทั้งนั้น

กุศล หรือกรรมดี มีในชื่อต่างๆ สารพัด ไม่ว่าจะเป็นบุญ กิริยา ไตรสิกขา สังคหวัตถุ ๔ บารมี ๑๐ ตลอดจนจนโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ที่รวมทั้งโพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความหมดสิ้นกรรม

ถึงนี้แล้ว จึงจะจบหน้าที่ของเราในการทำกรรม อะไรที่ดีๆ ก้าวผ่านหมด เป็นกัลยาณชน เป็นบัณฑิต เป็นอริยชน รวมทั้งเป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นพรหม รวมอยู่ในนี้ เราทำกรรมที่ว่ามาแล้วนั้น เป็นได้ทั้งหมด พอเป็นอเสชชน เป็นอันจบเรื่องกรรมแล้ว การกระทำเป็นกิริยา บริสุทธิ์สะอาด ปราศกิเลสปลดอดทุกข์

เลิกเสียที ไม่ต้องชุนข้องหมองมัวอยู่กับกรรมเก่า ทำกรรมใหม่ให้ถูกเถิด กรรมเก่ามาเจอกรรมอย่างโพชฌงค์เข้า ก็หมดไปเอง

เป็นอันว่า เอกกรรมดีๆ ที่ท่านสอนไว้มากมายข้างบนนั้นมาพูดจาหรือเลือกสรร ว่าเราจะทำอย่างไรกันบ้าง อันไหนเราไปได้แค่ไหนแล้ว จะไปต่ออย่างไร ถ้าได้ดั่งนี้ พระพุทธศาสนาก็จะมา และพวกเราก็จะก้าวในอริยมรรคาเดินหน้ากันไป

ขอถวายเรื่องกรรมไว้เพียงเท่านี้ ถือว่าเป็นเพียงแง่คิดบางอย่าง อย่างน้อยก็ถือเอาข้อพิจารณาที่นั่นที่นี้ในคัมภีร์มาช่วยประกอบการอธิบาย บางแง่บางด้าน ส่วนเรื่องทีละเอียดลึกซึ้ง ก็เป็นสิ่งที่จะต้องไปศึกษาพิจารณากันต่อไป รวมทั้งการแยกแยะสืบสาวเหตุปัจจัย และการแก้ไขปัญหาในระดับ สังคม

ขออนุโมทนาทุกท่านที่ได้สละเวลา กำลังกาย กำลังใจ มาร่วมกันอบรมพระธรรมทูตครั้งนี้ ด้วยจิตมีกุศลเจตนาที่จะไปปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา และประโยชน์สุขแก่ประชาชน

ด้วยอานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย พร้อมทั้งกุศลเจตนาอัน จงเป็นปัจจัยให้ทุกท่านมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญาเข้มแข็ง ปฏิบัติศาสนกิจได้สำเร็จผลด้วยดีจงทุกประการ โดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

# นรก-สวรรค์

## ในพระไตรปิฎก\*

ท่านอาจารย์ได้ตั้งหัวข้อเรื่องไว้ให้อาตมาก่อน กล่าวคือขอให้พูดเรื่อง นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก นรก-สวรรค์นี้เป็นเรื่องใหญ่ และเป็นเรื่องยากอยู่แล้ว ท่านยังจำกัดขอบเขตด้วยว่าให้พูดในพระไตรปิฎก

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหา มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจในตอนเริ่มแรกกัน นิดหน่อย คือทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวผู้พูด และเรื่องที่จะพูดในแง่ของพระพุทธศาสนาว่ามีความสำคัญแค่ไหนเพียงไร อันเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันเบื้องต้น

ต้องออกตัวเสียก่อน คือ สำหรับอาตมาถือว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ และเป็นเรื่องใหญ่มาก แต่กระนั้นอาตมาเองขณะนี้ ยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร ยังไม่ได้เอาใจจริงเอาใจอะไรนักในเรื่องนี้ ก็กำลังค้นคว้าเรื่องพระพุทธศาสนาอยู่ แต่ตอนนี้ยังไม่ได้มานั่งเรื่องนี้ คิดว่าเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆ ว่ากันทีละขั้นละตอน

\* บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระพิเรนทร์ (ในการพิมพ์ครั้งล่าสุด พ.ย. ๒๕๔๕ ได้จัดปรับปรุงแบบ เช่น ขอยย่อหน้า จัดระบบหัวข้อย่อย ชัดเกลามาษาให้อ่านง่ายขึ้น)

## ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา

เริ่มแรกมาดูว่า ในแง่พุทธศาสนา นรก-สวรรค์มีความสำคัญแค่ไหน

ศาสนาทุกศาสนามีเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนถามกันมาตลอดว่ามีจริงไหม เป็นอย่างไร

ในประเพณีของเรา ก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ในวรรณคดีก็ตาม ศิลปกรรมก็ตาม ก็มีเรื่องนรก-สวรรค์ไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น ภาพฝาผนังตามปูชนียสถานต่างๆ มีเรื่องเหล่านี้มากมาย

แต่เราควรมาดูในแง่หลักการก่อนว่า เรื่องนรก-สวรรค์ กับพระพุทธรูป มีความสัมพันธ์กันแค่ไหนเพียงใด

ได้บอกแล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ถ้าเทียบกับศาสนาต่างๆ ไปแล้ว มาดูในแง่พระพุทธรูป ความสำคัญของนรก-สวรรค์ลดลงไป

ทำไมจึงว่าอย่างนั้น คือ ในศาสนาเป็นอันมาก นรก-สวรรค์เป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางชีวิตของมนุษย์

บางศาสนาบอกว่ามีนรกนิรันดร สวรรค์นิรันดร เช่นว่า เราอยู่ในโลกมีชีวิตครั้งนี้ ทำความดีความชั่ว เมื่อตายไป วิญญาณจะไปรอจนถึงวันสิ้นโลก แล้วก็มีการตัดสิน ผู้ที่ควรได้รับรางวัลก็จะได้ไปอยู่สวรรค์นิรันดรตลอดไป ส่วนผู้ที่ควรได้รับโทษก็จะถูกตัดสินให้ตกนรกนิรันดร

ในแง่นี้ นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นจุดสุดท้าย เป็นจุดหมาย

ที่นี้เรามองดูในพระพุทธานุศาสนนา เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสำคัญของนรก-สวรรค์จะด้อยลงไป

เอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะเป็นสิ่งที่เราต้องการ สวรรค์ ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธานุศาสนนา แต่พระพุทธานุศาสนนาบอกว่า มีสิ่งที่สูงกว่ำนั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์ คือนิพพาน เมื่อสวรรค์ไม่ใช่จุดหมาย ความสำคัญของมันก็ด้อยลงไป

เมื่อเราปฏิบัติธรรมในพระพุทธานุศาสนนา ถ้าจะปฏิบัติให้แท้จริง ให้ตรงตามหลักการ เราก็บอกว่าไม่ใช่เพื่อจะไปสวรรค์ แต่เพื่อนิพพาน สวรรค์กลายเป็นเรื่องชั้นตอนที่อยู่ระหว่าง หรือเป็นเรื่องข้างๆ ความสำคัญของสิ่งที่อยู่ข้างๆ หรืออยู่ในระหว่าง ย่อมจะลดน้อยลงไป น้อยกว่าสิ่งที่เป็นจุดหมายสุดท้าย นี่เป็นเรื่องธรรมดา

ประการต่อไป นรก-สวรรค์ตามที่เราที่รู้จักกัน หรือพูดถึงกันอยู่ เป็นเรื่องที่ได้รับหรือไปประสบหลังจากตายแล้ว ศาสนาอื่นๆ ทั่วไปว่าอย่างนี้ เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ ดังนั้น จุดหมายสูงสุดของศาสนาเหล่านั้น จึงเป็นเรื่องของชีวิตข้างหน้า

แต่ จุดหมายของพระพุทธานุศาสนนา เป็นสิ่งที่บรรลุได้ในชาตินี้ นิพพานสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ตั้งแต่ยังเป็นๆ อยู่

นี่เป็นแง่ที่สอง ที่ทำให้ความสำคัญของนรก-สวรรค์น้อยลงไป เราอาจบรรลุจุดหมายสูงสุดได้ในชาตินี้แล้ว เราก็ไม่ต้องพูดถึงเรื่องหลังจากตายแล้ว เรื่องนรก-สวรรค์ก็ไม่ต้องมาเกี่ยวข้อง

ต่อไปข้อที่สาม ในพระพุทธานุศาสนนา นรก-สวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด

สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้นหมุนลง

ตกนรกแล้ว ต่อไป ถ้าเรามีกรรมดี ก็กลับไปขึ้นสวรรค์ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิดเป็นพระพรหมด้วยกรรมดีบำเพ็ญมานุสุมานิต ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้ว กลับไปตกนรก เพราะมีกรรมชั่วในหนหลังก็ได้ หมุนเวียนไปมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ นรก-สวรรค์จึงเป็นเพียงส่วนที่หมุนเวียนอยู่ในระหว่าง แล้วก็ไปของชั่วคราว เพราะฉะนั้น ความสำคัญก็ลดลง เพราะเรามีโอกาสที่จะแก้ไขตัวได้มาก พูดอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นขั้นตอนของความก้าวหน้าในวิถีของการพัฒนาสูงขึ้นไป

นี่เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจในเบื้องต้น เพื่อจะได้เห็นฐานะของนรก-สวรรค์ในพระพุทธศาสนา

ในแง่นี้ ถ้าเราเปรียบเทียบกับศาสนาที่ถือเรื่องนรก-สวรรค์เป็นนิรันดร เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์จะประสบ ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้เลย ก็จะมีความแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นอย่างนี้แล้ว ก็พูดถึงเนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ได้โดยตลอด

## ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์

เอาละ ทีนี้มาพูดถึงเรื่องนรก-สวรรค์ เข้าสู่เนื้อหาของเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งมีแง่ที่ต้องแยกอีก ๒ อย่าง

แง่ที่หนึ่ง คือ ความมีอยู่จริงหรือไม่ นรก-สวรรค์มีจริงไหม

แง่ที่สอง คือ ท่าทีของชาวพุทธ หรือท่าทีของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ต้องพูดทั้งสองแง่ จะพูดแง่เดียวไม่พอ เพราะมันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สำหรับพุทธศาสนานี้ ขอพูดไว้ก่อนว่า เรื่องท่าที่ต่อนรก-สวรรค์เป็นสิ่งสำคัญมาก เราจะต้องวางท่าที่ให้ถูกต้อง

พูดเกริ่นไว้หน่อยว่า เรื่องนรก-สวรรค์จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ สำหรับคนสามัญ

ที่ว่าพิสูจน์ไม่ได้นี้ หมายถึงทั้งในแง่ลบและแง่บวก คือจะพิสูจน์ว่ามี ก็ยังเอามาแสดงให้เห็นไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มี ก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่าไม่มีให้มันเด็ดขาด พูดไม่ได้ทั้งสองอย่าง

บางคนบอกว่า เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ว่ามี มันก็ไม่มี อย่างนั้นก็ไม่ได้ถูก ในเมื่อตัวเองไม่มีความสามารถที่จะพิสูจน์

ในการพิสูจน์นั้น ต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน สิ่งที่จะรู้ด้วยการเห็น ก็ต้องเอามาให้ดูด้วยตา สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยการได้ยิน ก็ต้องพิสูจน์ด้วยการเอามาทำให้ฟังได้ด้วยหู ฯลฯ

เป็นอันว่า ต้องพิสูจน์ให้ตรงตามอายตนะ จะพิสูจน์ว่าเสียงมีหรือไม่มี พิสูจน์ด้วยตาได้ไหม ก็ไม่ได้ พิสูจน์ว่ารสมีไหม จะพิสูจน์ด้วยหูก็ได้ ไม่ได้เรื่อง มันต้องตรงอายตนะกัน

ที่นี้ นรก-สวรรค์พิสูจน์ด้วยอะไร พิสูจน์ด้วยตา ด้วยหู ด้วยจมูก ลิ่น กายไม่ได้ มันต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตที่ใจนั่นเอง

ดูหลักง่ายๆ ไม่ต้องพูดลึกซึ้ง เราถือว่าจิตเป็นแกนของชีวิตเป็นตัวทำหน้าที่เกิด จะพิสูจน์เรื่องนรก-สวรรค์ว่าตายแล้วไปเกิดหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ด้วยจิต คือ **ลองตายดู**

ที่นี่ พอบอกว่าจะพิสูจน์ด้วยตาย ก็ไม่มีใครยอม เพราะต้องพิสูจน์ด้วยตนเอง จะให้คนอื่นพิสูจน์ไม่ได้

เราบอกว่าคนหนึ่งตายแล้ว เขาไปเกิดที่ไหน เราไม่รู้ ตัวเขาเป็นผู้พิสูจน์ เราเป็นแต่ผู้ไปดู เหมือนเขาลืมรส แล้วเราดูเขาลืมรส เราจะไปรู้ได้อย่างไรว่าเขารู้รสจริงหรือเปล่า และรสนั้นเป็นอย่างไร เราไม่ได้ลิ้มรส ก็ได้แต่ดูเท่านั้นเอง

เรื่องของชีวิตนี้ก็ต้องพิสูจน์ด้วยตัวจิต เมื่อจะพิสูจน์ด้วยการที่ต้องตาย เราก็ทำไม่ได้ ไม่มีใครกล้าทำ เกิดเป็นปัญหาติดอยู่ตรงนี้ที่พิสูจน์ไม่ได้ นี่เป็นเรื่องเกร็ดแทรกเข้ามา เราจะต้องพูดกันต่อไปอีก

รวมความในตอนนี้อ่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องพิสูจน์ไม่ได้ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ว่ามีหรือไม่มี

สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ออกมาให้เห็นชัดไม่ได้แบบนี้ ทางพุทธศาสนามีหลักให้ปฏิบัติ คือถือการวางท่าที่เป็นสำคัญ

เรื่องบางอย่าง ถ้ารอให้พิสูจน์เสร็จ มนุษย์เลยไม่ต้องทำอะไร ได้แต่รอแบบพวกนักปรัชญา

พวกนักปรัชญาจะเอาให้รู้ความจริงเสียก่อน เช่น รู้ความจริงเกี่ยวกับโลกว่า โลกนี้เป็นอย่างไรแน่ มันเกิดเมื่อไร มันจะไปอย่างไร พวกนักปรัชญาจะเถียงกัน ใช้สมองใช้สติปัญญาในการโต้เถียง เมื่อแกยังตอบเรื่องโลกและชีวิตไม่ได้ เช่น ด้วยวิธีอภิปรัชญาแกก็ต้องเถียงกันต่อไป นี่ก็เถียงกันมาห้าพันปีแล้วโดยประมาณ



ที่นี่ ถ้าแกจะต้องเถียงกันจนกว่าจะรู้คำตอบ แล้วจึงจะปฏิบัติได้ เพราะแกอาจจะบอกว่า เรายังไม่รู้ความจริงว่ามันเป็นอย่างไร เราจะไปปฏิบัติกับมันอย่างไร แกจะต้องรอให้รู้ความจริงอันนั้นแล้วจึงจะวางหลักปฏิบัติ แกตายไปแล้วก็ครั้งต่อก็ครั้ง จนกระทั่งลูกหลานเหลนของแกเองก็ตายไป โดยที่ยังทำอะไรไม่ได้ และยังไม่ได้ทำอะไร

พระพุทธศาสนาบอกว่า สำหรับเรื่องอย่างนี้ คือสำหรับเรื่องที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ มันสำคัญที่ปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ

เรามีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ โดยให้ถือการปฏิบัติที่ไม่ผิด

อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า การวางท่าที่เป็นสำคัญ นรก-สวรรค์ก็อยู่ในประเภทนี้ การวางท่าที่หรือการที่จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร เป็นเรื่องสำคัญกว่า

เป็นอันว่า มีเรื่องที่ต้องพูดสองแง่ คือ แย่งว่ามีจริงไหม กับจะวางท่าที่ต่อมันอย่างไร และเน้นแ่งการวางท่าที่ หรือการปฏิบัติ ที่นี่ มาพูดถึงหัวข้อสองอย่างนั้น เอาแง่ที่หนึ่งก่อน

## ๑. นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่?

แง่ที่หนึ่งคือ มีจริงไหมในแง่ของพระพุทธรศาสนา และก็จะมี  
พูดจำกัดตามที่อาจารย์ได้กำหนดไว้ว่าเฉพาะในพระไตรปิฎก

ขอแบ่งว่า พระพุทธรศาสนาพูดเรื่องนี้ไว้เป็น ๓ ระดับ

### ๑) นรก-สวรรค์ หลังตาย

ระดับที่หนึ่ง คือเรื่องนรก-สวรรค์ที่เราพูดกันทั่วๆ ไปว่า  
หลังจากชาตินี้ ตายแล้วไปรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผล  
กรรมดี ก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่ว ก็ไปเกิดในนรก เรื่อง  
นรก-สวรรค์แบบนี้ เรียกว่าระดับที่หนึ่ง พระพุทธรศาสนาว่าอย่างไร

สำหรับระดับนี้ ถ้าถือตามตัวอักษร พระไตรปิฎกกล่าวไว้  
มากมาย เมื่อพูดกันตามตัวอักษรก็ต้องบอกว่ามี มีอย่างไร นรก-  
สวรรค์หลังจากตายนี้ มักจะมีในชั้นเฉยถึงเท่านั้น ไม่ค่อยมีคำ  
บรรยาย

ในพระไตรปิฎก เรื่องนี้หาได้ทั่วไป ในคำสรุปท้ายที่  
แสดงผลของการประพตติดีประพตติชั่ว คือ

ในสวรรค์บอกว่า เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ลงดับดับชีพ  
ไปแล้ว จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้ฝ่ายดี

ส่วนในฝ่ายร้ายก็กล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก  
ก็จะเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

สำนวนในบาลี มีอย่างนี้มากมายเหลือเกิน

สำนวนความนี้ ไม่ได้บรรยายว่าสวรรค์เป็นอย่างไร นรกเป็นอย่างไร ได้แต่สรุป และโดยมากมาห้อยท้ายกับคำแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว ซึ่งจะเริ่มด้วยผลที่จะได้รับในชาตินี้ก่อนว่า ผู้มีศีลประพฤติดีแล้ว จะได้ผลอย่างนั้นๆ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า แล้วสุดท้าย หลังจากแตกกายทำลายขันธ์แล้ว จะไปสู่คติ

ดังเช่นว่า เจริญเมตตา มีอานิสงส์อย่างนี้ คือ หลับเป็นสุขฝันดี... บอกผลดีในปัจจุบันเสร็จแล้ว จึงห้อยท้ายว่า ตายแล้วไปสวรรค์ ไปพรหมโลก นี่เป็นเพียงการเอ่ยถึงผลของการทำดี ทำชั่ว

นอกจากนั้น เราต้องสังเกตด้วยว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องนรก-สวรรค์นั้น พระองค์ตรัสในข้อความแวดล้อมอย่างไร มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร เราจะสังเกตได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลในปัจจุบันมากมายก่อน แล้วอันนี้ไปห้อยท้ายไว้

เมื่อทราบอย่างนี้แล้ว จะได้จัดฐานะของนรก-สวรรค์ได้ถูกต้อง นี้บอกไว้ให้เป็นข้อสังเกต

เป็นอันว่า เราจะพบคำบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่บ่อยๆ ว่า เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ หลังจากได้รับผลกรรมดีกรรมชั่วในปัจจุบันนี้แล้ว ตรัสบ่อยๆ โดยไม่มีคำบรรยาย

ข้อความในพระไตรปิฎกส่วนที่มีคำบรรยายว่านรก-สวรรค์เป็นอย่างไร มีน้อยแห่งเหลือเกิน

แห่งที่นับว่ามีคำบรรยายมากหน่อย กล่าวถึงการลงโทษในนรก เริ่มจากว่าตายไปแล้วเจอยมบาล

พญายมถามว่า ตอนมีชีวิตอยู่เคยเห็น*เทวทูต*ไหม? เทวทูตที่หนึ่งเป็นอย่างไร? ... เขาตอบไม่ได้

ยมบาลต้องชี้แจงว่า *เทวดาที่หนึ่ง* คือเด็กเกิดใหม่ *ที่สอง* คือคนแก่ *ที่สาม* คือคนเจ็บ *ที่สี่* คือคนถูกลงโทษทัณฑ์อาญา *ที่ห้า* คือคนตาย

ยมบาลอธิบายให้ฟังแล้วก็ชักต่อว่า ท่านเคยเห็นไหม เคยเห็นแล้ว เคยได้ความคิดอะไรบ้างไหม มีความสนใจบ้างไหม ใน การที่จะต้องคิดเร่งทำความดี ท่านเคยรู้สึกบ้างไหม ไม่เคยเลย ถ้าอย่างนั้นก็เป็นเรื่องของตัวเองทำกรรมไม่ดี ก็ต้องได้รับโทษ มีการลงอาญา เรียกว่ากรรมกรรม ซึ่งเป็นวิธีลงโทษประการต่างๆ ในนรก

เรื่องนี้มีมาใน *พาลบัณฑิตสูตร* และ *เทวดาสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ ถ้าต้องการค้น ก็บอกข้อบอกหน้าไปด้วย คือเล่ม ๑๔ ข้อ ๔๖๗ หน้า ๓๑๑ และเล่ม ๑๔ ข้อ ๕๐๔ หน้า ๓๓๔ (สำหรับพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ก็ไปค้นดูตามข้อ หน้าไม่ตรงกัน เพราะนี่เป็นหน้าบาลี) โดยมากพูดถึงนรก ไม่ค่อยพูดถึงสวรรค์

นอกจากนี้ก็มีบางแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่างๆ เช่น ชั้นจาตุมหาราช หรือชั้นโลกบาล ๔ ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี แต่ละชั้นมีอายุอยู่นานเท่าไร อย่างนี้มีในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๑๐ หน้า ๒๗๓ และไปมีซ้ำในเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๓๑-๑๓๕ หน้า ๒๕๓-๒๖๗ และยังมีอายุมนุษย์ ถึงรูปพรหม แสดงไว้ในฝ่ายอภิธรรม พระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ ข้อ ๑๑๐๖-๑๑๐๗ หน้า ๕๖๘-๕๗๒

บางแห่งแสดงเรื่องราวว่า ในวัน ๘ คำ ทำวมหาราช ๔ คือ ทำวตุโลกบาล ส่งอำมาตย์มาตรวจดูโลก ว่ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติชอบหรือเปล่า ถ้าเป็นวัน ๑๔ คำ ไอรสมาเที่ยวดู

ถึงวัน ๑๕ ค่ำ ก็เสด็จมาเที่ยวตรวจดูเอง แล้วกลับไปแจ้งต่อที่ประชุมเทวดาในสุธรรมสภา สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานว่า เดียวนี้มนุษย์โดยมากประพฤติดี หรือประพฤติชั่ว

ถ้ามนุษย์ประพฤติดี เทวดาก็จะดีใจ ว่าต่อไปสวรรค์จะมีคนมาเกิดเยอะ ถ้าหากมนุษย์ประพฤติชั่วมาก เทวดาก็จะเสียใจว่าต่อไปฝ่ายเทวโลกจะมีแต่เสื่อมลง อะไรทำนองนี้

เรื่องอย่างนี้ก็มิมีในเล่ม ๒๐ เหมือนกัน ข้อ ๔๗๖ หน้า ๑๘๐ เป็นการกล่าวแทรกอยู่บางแห่ง มิไม่สู้มาก

นอกจากนี้ก็มีกระเด็นกระสาย เล็กๆ น้อยๆ ซึ่อนรก ๑๐ ชุม ก็มีในพระไตรปิฎกด้วย คือในเล่ม ๒๔ อังคุตตรนิกาย ทสก-นิบาต ข้อ ๘๙ หน้า ๑๘๕ และนรก ๘ มีในคาถาชาดก เล่ม ๒๔ ข้อ ๙๒ หน้า ๓๙

อันนี้ก็พื้นฐานให้อรรถกถานำมาชี้แจงอธิบายเรื่องนรกต่างๆ แจกแจงให้เห็นเรื่องราวพิสดารยิ่งขึ้น แต่ในที่นี้จะไม่พูดถึง

คัมภีร์กลุ่มชาดก ในขุททกนิกาย เป็นแหล่งที่จะหาเรื่องราวคำบรรยายเกี่ยวกับสภาพในนรกและสวรรค์ได้มากกว่าที่อื่น *เนมิ-ราชชาดก* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๔ ข้อ ๕๒๕-๕๙๙ หน้า ๑๙๘-๒๒๓ เป็นเรื่องการไปทัศนาวจรนรกและสวรรค์โดยตรงทีเดียว

(ใน*มมเทวสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๔๕๘-๔๖๐ หน้า ๔๒๑-๔๒๔ ก็มีเรื่องที่พระเจ้าอนิมิ หรืออนิมิราช กษัตริย์ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แห่งมิลินนคร ได้รับเชิญจากพระอินทร์ไปพบกับเหล่าเทวดาที่สุธรรมเทวสภา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์)

คัมภีร์เปตวัตถุ ที่ว่าด้วยเรื่องของเปรต แม้จะต่างภพกับนรก แต่ก็อยู่ในประเภทอบายเหมือนกัน

ถ้ารับเข้ามาพิจารณาด้วย ก็จะได้คัมภีร์เปตวัตถุ และวิมานวัตถุ เข้ามาร่วมในกลุ่มนี้ด้วย และจะพบเรื่องราวมากมายทีเดียว ได้แก่ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ ข้อ ๑-๑๓๖ หน้า ๑-๒๕๙

แม้ในพระไตรปิฎกจะได้พูดถึงนรก-สวรรค์แบบนี้ เราก็อย่าเอาไปวุ่นกับการเขียนภาพและคำบรรยายในวรรณคดีให้มากนัก เพราะวรรณคดีบวกลจินตนาการเข้าไป ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของกวี แม้จะบรรยายอารมณ์มนุษย์ ก็ต้องบรรยายให้เห็นภาพ เมื่อจะบรรยายนรก-สวรรค์ ก็ต้องพูดให้เห็นจริงเห็นจัง หรือจะมาเขียนเป็นภาพประกอบ จะให้คนธรรมดาเกิดความสนใจ ก็ต้องนำเสนอในรูปแบบที่ทำให้เกิดความเข้าใจง่าย เทียบเคียงหรือประยุกต์เข้ากับสิ่งที่คนรู้เห็นกันในยุคคนั้นถิ่นนั้น

เพราะฉะนั้น เราจะเอาวรรณคดีรุ่นหลังๆ หรือภาพตามฝาผนังเป็นมาตรฐานไม่ได้ เพราะนี่เป็นรูปของการทำให้ง่ายแล้ว จะว่าตามันที่เดียวไม่ได้

ก็เป็นอันว่า ในแง่ที่หนึ่ง สำหรับคำถามว่า นรก-สวรรค์ หลังจากตายในพระไตรปิฎกมีไหม? เมื่อถือตามตัวอักษร ก็เป็นอันว่ามี ดังที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนที่ว่าอาจมีบางท่านแสดงความคิดเห็นว่า เรื่องนี้สัมพันธ์กับความเชื่อที่มีดั้งเดิม เช่นว่าพระพุทธรูปเจ้าอาจจะตรัสไปตามที่คนเชื่อกันอยู่ นั่นก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป นอกจากนี้ใครจะตีความอย่างไรต่อไป อาตมาไม่เกี่ยว

## ๒) นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ

ต่อไประดับที่สองเลย เพื่อย่นเวลา นรก-สวรรค์ในระดับที่สอง ก็คือที่เราพูดกันว่า "สวรรค์นอก นรกในใจ" เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้

นรก-สวรรค์แม้ในชาติหน้า ก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิตใจ จิตของเรามีคุณภาพหรือคุณสมบัติอยู่ในระดับไหน ถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรก ก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา

ที่พูดมานั้นคือ เมื่อว่าโดยหลักทั่วไป ในชีวิตประจำวัน ซึ่งดำเนินไปในเวลายาวนานหลายๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่แคไหน เวลาตาย โดยทั่วไป ถ้าไม่ใช่กรณียกเว้น มันก็อยู่ในระดับนั้นแหละ

ส่วนในกรณียกเว้น ถ้าเวลาตายนึกถึงอารมณ์ที่ดี เช่นทำกรรมชั่วมามาก แต่เวลาตายนึกถึงสิ่งที่ดี ก็ไปเกิดดีได้ ถ้าหากเวลาอยู่ ทำกรรมดี แต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไป ก็ไปเกิดในที่ต่ำ

เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับระดับจิตอย่างนี้ ก็หมายความว่าเราพร้อมจะไปนรกหรือสวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คนที่จะไปนรก ก็คือคนที่จิตใจอยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ ส่วนคนที่จะไปสวรรค์ ก็คือคนที่จิตใจในระดับสวรรค์อยู่แล้ว

ตกลงว่า เรื่องนรก-สวรรค์นี้มีตั้งแต่เดิมนี่อยู่แล้ว ปัจจุบันนี้เองมันส่อข้างหน้า เพราะฉะนั้น ถ้าจะคาดการณ์เรื่องข้างหน้า เราไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงสวรรค์ที่ไกลด้วยซ้ำ เาปัจจุบันนี้เป็นเกณฑ์ เพราะคนเราสร้างสมกรรมด้วยชีวิตที่เป็นอยู่ สร้างระดับจิตของตนไว้ สั่งสมระดับจิต ซึ่งทำให้พร้อมอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น เรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจ ก็ย่อมมีได้ตามหลักนี้ คือระดับจิตของเรานั้นเอง ที่มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์

ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรก ก็เป็นนรก และไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ ก็เป็นสวรรค์ และไปสวรรค์

ทีนี้ เราทำกรรมดีหรือกรรมชั่วไว้ เรารู้ เรามีความรู้สึกเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดี-กรรมชั่วที่ทำไว้ ถ้าทำกรรมชั่วไว้ เราารู้สึกเดือดร้อนใจ ทางพระท่านใช้คำว่า “วิปฏิสาร” ความวิปฏิสารนี้แหละ เป็นสภาพจิตที่เป็นทุกข์ ซึ่งนับเป็นนรก

ในนิเวศน์ ๕ ก็มีข้อหนึ่งว่า “กุกุกจะ” อันได้แก่ความไม่สบายใจ กังวลใจ รำคาญใจ ไม่สบาย เดือดร้อนใจว่า สิ่งที่ดีเราไม่ได้ทำ สิ่งที่ได้ทำ ก็ชั่ว ไม่ดี

ในทางตรงข้าม ถ้าทำกรรมดี ก็เกิดปราโมทย์ มีปีติ มีความอบอุ่นใจ อิ่มเอิบ ร่าเริง บันเทิง เบิกบานใจ ปลื้มใจ เปรมใจ มีความสุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์

อย่างนี้ก็เป็นเรื่องสวรรค์ในอก นรกในใจ

ถ้าพูดถึงเรื่องวิปฏิสาร และเรื่องปีติปราโมทย์ ในการทำชั่ว และทำดีอย่างนี้ ก็มีในพระไตรปิฎกมากมายเช่นเดียวกัน ไม่จำเป็นจะต้องอ้างขึ้นมาเลย

เป็นอันว่านรก-สวรรค์แห่งนี้ เป็นเรื่องระดับจิต ซึ่งมีอยู่แล้ว ตั้งแต่ปัจจุบัน



### ๓) นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต

ที่นี้ไปสู่ระดับที่สาม จะพูดในแง่หลักวิชาการก่อน เรื่อง วิจารณ์ไว้ทีหลัง คือการที่เราปรุงแต่งสร้างนรก-สวรรค์ของเราเอง ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน

ท่านกล่าวว่า คนที่ยังไม่รู้อริยสัจ ๔ ยังไม่แทงตลอดสัง-  
กรรม ไม่เข้าใจในหลักการแห่งสังขจะของอริยชน ก็ยังปรุงแต่งสร้าง  
สวรรค์-นรกกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยอายตนะของเรานั้นแหละ คือ  
ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรา

ข้อนี้ก็คล้ายๆ กับข้อที่ ๒ แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนขึ้นไป  
เท่านั้นเอง คือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับสภาพ และระดับจิตใจ

เมื่อยังเป็นปุถุชน จิตของเราก็ปรุงแต่งอยู่เสมอ เมื่อมีความ  
รู้สึกด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราก็ปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป คือปรุง  
แต่งด้วยกิเลส มีความดี-ความชั่ว มีกุศล-อกุศลในใจของเราเอง

การปรุงแต่งอย่างนี้ เป็นเรื่องของปฏิภเวทต่อบุคคลที่รับเข้ามา  
เช่น เมื่อเราได้เห็นสิ่งที่สวยงาม เราชอบใจ เราก็มีความสุข ได้เห็น  
สิ่งที่เราไม่ชอบ เราชังใจ ก็เกิดทุกข์ หรือว่า เราได้รับประทาน  
อาหาร ได้กินขนม ลิ้นได้รับรสที่อร่อย เราก็มีความสุข ถ้าหากเรา  
ได้รับรสที่ขม ไม่อร่อย เราก็มีความทุกข์ อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา

ที่นี้บางทีเราปรุงแต่งจากข้างในออกไป คือไม่ใช่สิ่ง  
ภายนอกฝ่ายเดียวที่ปรุงแต่ง แต่เราปรุงแต่งขึ้นเอง เช่น ใจคอเรา  
ไม่ดี เราเกิดความโกรธ เกิดอารมณ์ค้าง เลยเห็นอะไรชังใจไปหมด

ทั้งที่คนหรือของนั้นไม่ได้ทำอะไรเรา ไม่ได้มาเบียดเบียน ไม่ได้มุ่งมาที่เราเลยด้วยซ้ำ คนโน้นเดินมาตีๆ ไม่ได้ทำกิจกรรมกระทบกระทั่งเรา แต่เรามองเห็นเป็นว่าเขาล้อเรา หรือสำคัญว่าเขามีใจคิดไม่ดีต่อเราต่างๆ นานา เพราะใจของเราเองปรุงแต่งอาศัยพื้นจิตของเราไม่ดีอยู่แล้ว มีอกุศลขึ้นมาในใจ ใจเราไม่ดีมองอะไรกระทบตัว ชัดใจไปหมด ชุมนมัว มีทุกข์เรื่อยๆ ตลอดวัน

แต่ถ้าเราใจดี บางทีไปประสบอะไรที่ดีใจขึ้นมา วันนั้นเลยยิ้มได้ทั้งวัน เห็นอะไรดีไปหมด อย่างนี้เรียกว่าการปรุงแต่งสวรรค์-นรกของเรา เพราะว่ามันนรก-สวรรค์อย่างนี้เป็นเรื่องทันตาทันใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องรอชาติหน้า อยู่ที่การสร้างจิตใจของเรา

ถ้าจิตใจของเรามีภูมิธรรมดี สร้างกุศลไว้มาก ทำจิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข รู้จักมองในแง่ดี ก็รับอารมณ์ที่เป็นสุขไว้ได้มาก

แต่ถ้าเราสร้างพื้นภูมิจิตสะสมไว้ในทางที่ทำให้จิตมีกิเลส มาก มีกิเลสต่างๆ ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบ่อยๆ เราก็จะสร้างนรกของเราเรื่อยๆ ไป ไม่ว่าจะไปเห็นอะไร ก็รู้สึกไม่ดี ไปไหนใจก็ไม่สบาย มีแต่ความทุกข์มากมาย

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ยังไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรก-สวรรค์ชาติหน้า เพราะปัจจุบันที่เป็นอยู่ กลายเป็นเรื่องที่เราควรจะต้องเอาใจใส่มากกว่า และเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา นรก-สวรรค์ข้างหน้ายังไกล

แม้ข้างหน้าที่ยังไกลนั้น มองง่ายๆ ว่า เมื่อในปัจจุบันเรามีแต่ความเร่าร้อนชุนมัวเป็นทุกข์อยู่เสมอ ก็น่ากลัวว่าเราจะไปไม่ดี

ฉะนั้น ท่านจึงให้เอาใจใส่ในนรก-สวรรค์ที่มีอยู่ตลอดเวลา ที่เราปรุงแต่งอยู่เรื่อยๆ และสอนให้เรายกระดับจิตใจขึ้นไป คือ

ขั้นต้น ถ้าเราสะสมพื้นจิตใจไว้ในทางไม่ดี มักมีกิเลส โภคะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้รับอารมณ์โดยปรุงแต่งสร้างนรกขึ้นมาเรื่อยๆ

ถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางดี มีเมตตา มีใจกว้างเผื่อแผ่ สร้างปัญญาไว้มาก ใจเราดี มีความโล่งโปร่งสบาย เราก็สร้างสวรรค์ได้ และมีสวรรค์อยู่เสมอ แม้ว่าสภาพแวดล้อมอาจไม่ดีเท่าที่ควร แต่เราทำจิตของเราได้ ใจเราสบาย ก็สามารรถทำสภาพที่จะนำไปนรก ให้กลายเป็นสวรรค์ไปได้

ในขั้นสูงขึ้นไปอีก เรามีปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิตดี ทำให้วางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้อง ในกรณีอย่างนี้ ก็ถึงขั้นพ้นเลยเรื่องนรก-สวรรค์ไปแล้ว คือมีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา มีความสุขทันตาในปัจจุบัน

นี่ไม่ต้องพูดถึงข้างหน้า ซึ่งเนื่องไปจากปัจจุบันนี้ ก็จะต้องไปได้ด้วย

ปัจจุบันนี้แหละเป็นสิ่งที่แน่นอน เราได้รับผลอยู่ในขณะนี้แล้ว และเป็นเครื่องส่งส่งถึงข้างหน้าต่อไปด้วย เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนา จึงถือเรื่องปัจจุบันนี้เป็นสำคัญ เพราะ

๑. เราได้รับผลทันที เราได้รับผลเห็นอยู่ชัดๆ แน่นนอน
๒. ข้างหน้าก็เป็นผลสืบไปจากปัจจุบันนี้เอง เอาปัจจุบันนี้ไปทำนายข้างหน้าได้

เพราะฉะนั้น ปัจจุบันจึงสำคัญกว่าทั้งสองประการ ถึงมองข้างหน้า ก็ต้องมองที่ปัจจุบันออกไปเป็นสำคัญ

เรื่องนรก-สวรรค์ในแง่ของการปรุงแต่งในชีวิตประจำวัน และตลอดเวลา หรือนรก-สวรรค์ที่เราปรุงแต่งขึ้นมาเรื่อยๆ นี้ ก็มีมาในพระไตรปิฎก

นี่ก็คือนรกที่เกิดพร้อมกับการได้เห็น ได้ยิน ได้รับรู้ทางอายตนะต่างๆ คือการที่อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้รับรู้แต่สิ่งที่ไม่ดี ไม่น่าพอใจ เรียกว่า “ฉัณฺสสายตนิกนรก” ถ้าในทางตรงข้าม ก็เป็น “ฉัณฺสสายตนิกสวรรค์” แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายนรก หรือสวรรค์

อันนี้มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๘ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๕๘

อีกแห่งหนึ่งคล้ายๆ กัน เฉพาะเรื่องนรกคือ “มหาปริพาหนรก” มาในเล่ม ๑๙ ข้อ ๑๗๓๑ หน้า ๕๖๒ ท่านว่า นรกที่ว่านั้น ไม่นักหนาเท่านรกที่ประสมอยู่ในปัจจุบัน ที่คนผู้มีอวิชาไม่รู้ อริยสัจแล้วปรุงแต่งทุกขขึ้นมาแผดเผาตัวเอง

นี่คือนรก-สวรรค์ระดับที่ ๓ ซึ่งพุทธศาสนาเน้นมาก คำว่า “ฉัณฺสสายตนะ” แปลว่า อายตนะที่รับรู้ทั้ง ๖ หมายความว่า นรก หรือสวรรค์เกิดที่อายตนะรับรู้ทั้ง ๖ นั้นเอง

สาระของนรก-สวรรค์คืออะไร มันก็เป็นเรื่องของการรับอารมณ์ที่น่าปรารถนา และไม่น่าปรารถนา เท่านั้นเอง

เราไปสวรรค์ ว่าตามทีพูดไว้ในวรรณคดี ก็ได้สิ่งที่รับรู้ คือ อารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เห็นสิ่งที่สวยงาม ได้ยินเสียงดนตรีทิพย์ ไพเราะเสนาะโสต ทางจมูกได้กลิ่นหอมหวล และลิ้นได้รับรสที่อร่อย กายสัมผัสสิ่งนุ่มนวล ใจปลาบปลื้ม เพลิดเพลิน ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

คนไปนรก ก็ได้รับความทรมาน ได้เห็น ได้ยินแต่สิ่งที่ไม่ดี จนกระทั่งร่างกายถูกบีบคั้นต่างๆ ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น

ที่จริงในปัจจุบัน เราก็ได้รับรู้ทางอายตนะเหล่านี้อยู่แล้ว ไม่ว่า นรก-สวรรค์ข้างหน้า หรือนรก-สวรรค์เวลานี้ มันก็อยู่ที่อายตนะ รับรู้นี่เอง ถ้าเอาสาระแล้ว มันไม่ได้ไปไหนเลย อยู่แค่นี้

ตกลงว่า ตามหลักการนี้ เราจะต้องรู้จักนรก-สวรรค์ทั้ง ๓ ระดับ และแก่นแท้ของนรก-สวรรค์ ก็อยู่ที่ระดับสามดวงนี่

**นรก-สวรรค์ ระดับที่ ๑** หลังจากตาย โกลตัว ยังไม่ได้รับ ปัจจุบันเรายังไม่รู้สึกรู้สีก แล้วมันก็เนื่องไปจากปัจจุบันด้วย ต้องสร้าง ในปัจจุบัน

ต่อมาใน **ระดับที่ ๒** สวรรค์ในอก นรกในใจ ก็อยู่ที่ชีวิตที่สร้างภูมิระดับจิตในปัจจุบัน แต่ยังเป็นเรื่องที่มีเป็นครั้งคราว เพราะเอาเฉพาะที่เป็นเรื่องใหญ่

พอมานะ **ระดับที่ ๓** ก็ละเอียดลอบ เป็นไปอยู่ประจำตลอด ทุกเวลาที่ได้รับอารมณ์

ขณะนี้ ถ้าเราสร้างความรู้สึกรู้สีกที่ดี ก็ทำให้เกิดสวรรค์ได้ เดียวนี้ สมมติว่าใจไม่สบาย เอ ฟังเรื่องนี้ไม่น่าสนใจ ชักรำคาญ เห็นอะไรไม่ดีไปหมด ชักกลุ้ม แต่ถ้าทำใจให้ดีขึ้นมาว่า เอ นี่เป็นเรื่องสำคัญ ถึงจะยากหน่อย ก็ควรพยายามเอาใจใส่ให้ดี สร้างฉันทะ ให้อายากรู้ ทำอารมณ์ดี ให้ใจสบายขึ้นมา หรือแค่ทำใจสู้ คิดจะฝึกตน ก็มองอะไรชักจะดีขึ้นไปหมด สวรรค์เริ่มมาแล้ว

สวรรค์ที่มีในปัจจุบันนี้ แม้จะละเอียดอ่อนจนเราอาจจะนึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่อย่าลืมว่า การสร้างนรก-สวรรค์ใหญ่ๆ ก็มาจากสร้างเล็กๆ น้อยๆ นี่เอง คือ จากอารมณ์ที่ละเมียดละไม ตลอดเวลา ซึ่งละเอียดอ่อน

คนเราสร้างบุคลิกลักษณะ สะสมนิสัยใจคอจากอะไร ก็ จากความคิด และพฤติกรรมทุกขณะจิต จากการดำรงชีวิตประจำวัน ที่ดำเนินไปที่ละเล็กละน้อย ถ้าพยายามสร้างจิตใจของเราให้ดี ทำอารมณ์ให้ดี ค่อยเป็นค่อยไป ทำใจต่อสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้อง บุคลิกก็ดีขึ้น จิตใจก็สบายขึ้น อะไรๆ ก็ดีขึ้น นี่เป็นการสร้างสมระยะยาว เก็บเล็กผสมน้อย

ก็เหมือนในทางวัตถุ เราต้องรู้จักเก็บออม ทางด้านจิตใจก็ ต้องมีการสะสมนิสัย นี่ก็เป็นเรื่องที่ทำนให้มามองในระดับที่สาม ซึ่งจะไปเป็นเหตุของสวรรค์-นรกอันใหญ่ต่อไปข้างหน้า และเป็นเรื่องที่เราต้องประสบตลอดเวลา ควรให้ความสำคัญกับมัน

อันนี้ อย่าไปคิดว่าเป็นเรื่องเล็กเรื่องน้อย ถ้าเราทำได้ เราก็ได้รับผลในปัจจุบันนี้เลย เราจะไม่ต้องทรมานเพราะนรก เราจะมีจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดผ่องใสสบาย และพบสวรรค์อยู่เรื่อยๆ

เอาละ นี่เป็นเรื่องของนรก-สวรรค์ในแง่ของความมีอยู่ ซึ่งแยกเป็น ๓ ระดับ

## ๒. ทำดีของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ที่นี้พูดถึงการวางท่าที ซึ่งเป็นหัวข้อที่สอง การวางท่าทีเป็นหัวข้อที่บอกแล้วว่าสำคัญ

การวางท่าทีที่สำคัญกว่าความมีจริงหรือไม่? ตอบได้ว่าสำคัญกว่าแน่ที่พูดถึงนรก-สวรรค์หลังตาย แต่มันจะไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนรก-สวรรค์ระดับที่สาม เพราะการวางท่าทีว่าเราจะปฏิบัติอย่างไร จะสอดคล้องกับสิ่งที่ปฏิบัติได้ ซึ่งอยู่ในระดับที่สามหรือรองลงไป ก็ระดับที่สอง

### ๑) มีศรัทธา

ขอย้อนหลังหน่อย เมื่อพูดถึงท่าที ก็ต้องย้อนมาตั้งแต่ระดับที่หนึ่ง คือนรก-สวรรค์หลังจากตายแล้ว ที่เป็นแหล่งเป็นโลกเป็นภพ ซึ่งเราจะไปรับผลกรรม หรือพูดตามแบบศาสนาที่มีเทพเจ้าสูงสุดว่า จะไปรับโทษ รับรางวัล

นรก-สวรรค์ระดับนี้ ได้บอกแล้วว่า เป็นเรื่องที่เราคนสามัญไม่อาจพิสูจน์ได้ ไม่ว่าจะในทางลบหรือทางบวก เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ ก็ต้องขึ้นกับศรัทธา ว่าอันนี้ถ้าทางศาสนาสอนไว้ จะเชื่อไหม? อยู่ที่นี่เท่านั้นเอง

ส่วนในทางพุทธศาสนานั้น ก็บอกมาให้เชื่ออย่างมีเหตุผล สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ ในเมื่อจะต้องเอาทางศรัทธา ก็ต้องให้ได้หลักก่อน

**ศรัทธา** คือการไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หรือพูดในแง่หนึ่งคือ เราฝากปัญญาไว้กับคนอื่น หมายความว่า เราไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เขาบอกว่าตรงนั้นนี่ของอย่างนั้นๆ เราจะเชื่อไหม ถ้าเราไว้วางใจในความรู้ของเขา เราก็เชื่อ เราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา

แต่ถ้าเมื่อใดเรารู้เห็นด้วยตนเอง เราไม่ต้องฝากปัญญาไว้กับผู้อื่น เราก็ไม่ต้องเชื่อใคร แต่เราต้องรู้เห็นจริงๆ ซึ่งเลยขั้นศรัทธา

ตอนนี้ เรื่องนรก-สวรรค์เรายังไม่รู้เห็นด้วยตนเอง ก็มีปัญหาว່ว่า เราจะยอมฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นไหม? ทีนี้คนที่เราจะฝากปัญญาไว้ เราก็ต้องคิดว่าน่าเชื่อหรือไม่ ถ้าจะเชื่อ เราก็ต้องดูภาวะแวดล้อม

โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้เป็นเครื่องช่วยชักจูง ให้มอบความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น คือ

๑. ด้านที่หนึ่ง **ดูที่ปัญญา** คือมองดูว่า ตามปกติคนผู้นี้เป็นคนมีความรู้ มีปัญญาจริงไหม? คำสั่งสอนของศาสนานี้ เช่นอย่าง พุทธศาสนา ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนหลักธรรม โดยทั่วไปนี้ มีเหตุผลไหม? เป็นความจริงไหม?

ถ้าเห็นว่าคำสั่งสอนของท่านเท่าที่เรารู้และเข้าใจได้ คือเท่าที่ปัญญาของเราจะหยั่งถึงได้ และเท่าที่เราผ่านมา ล้วนเป็นความจริงทั้งนั้น ก็ทำให้พลอยเชื่อสิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง

เราคิดว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมานั้น เท่าที่เรามองเห็นได้ ก็เป็นความจริง เราจึงเห็นว่าพระองค์มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาของเราไว้กับท่านได้ เราจึงเกิดศรัทธาขึ้น เป็นขั้นที่หนึ่ง



๒. ด้านที่สอง คือที่เจตนา ซึ่งเป็นความปรารถนาดี อันนี้เป็นเหตุแห่งความไว้วางใจอีกด้านหนึ่ง ถ้าคนเขามีปัญญา แต่เขาไม่หวังดี เขาอาจจะหลอกเรา แต่ถ้าเขาต้องการช่วยเหลือเรา เขามีแต่เมตตา ปรารถนาดีต่อเราอย่างจริงใจ เราก็ศรัทธาได้เพราะน่าไว้วางใจ

เพราะฉะนั้น เรื่องของศรัทธา หลักใหญ่ก็อยู่ที่ว่า บุคคลผู้นั้น

๑. มีความรู้จริง มีปัญญาจริง สมควรเชื่อไหม?

๒. มีเจตนาของผู้ปรารถนาดี มีเมตตากรุณา จริงใจไหม?

การที่จะมีเมตตากรุณาและจริงใจหรือไม่ ก็อยู่ที่เหตุปัจจัยประกอบ เช่นว่า ท่านมีเบื้องหลังที่จะหวังได้อะไรจากเราไหม? ถ้าจะหลอกเรา จะหลอกเราไปทำไม หรือตามปกติท่านเป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ไหม? ที่จะทำให้เราเห็นว่าเป็นผู้มีความหวังดี ปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริง

เหมือนอย่างพ่อแม่ เมื่อเราเป็นเด็กๆ ยังมีความรู้ไม่พอ ยังเล็กอยู่ เราก็ต้องทำอะไรๆ โดยอาศัยความเชื่อเท่านั้น โดยเฉพาะพ่อแม่เป็นผู้หวังดี เราเกิดความไว้วางใจ เราก็เชื่อ โดยเป็นไปเอง

เราอยู่ในโลก เราอยู่ด้วยความเชื่อมากมาย เรายังรทมนต์โดยสารา มา เราไม่เคยพิสูจน์เครื่องยนต์ว่ามันเรียบริบร้อยหรือไม่ เราเคยไปพิสูจน์ทุกอย่างใหม่ มันวิ้งๆ ไป เครื่องอุปกรณ์หรือส่วนประกอบอาจหลุดได้

เวลานี้ เรานั่งกันอยู่บนกุฏิ เอ เสากุฏินี้เขาหล่อไว้ดีหรือเปล่า เรายังไม่ได้ตรวจเลย คานไม้ที่ทำไว้อยู่ในที่ถูกต้องมันคงหรือเปล่า เกิดนั่งๆ อยู่มันหล่นลงมาก็ดมดนะสิ อะไรอย่างนี้

มนุษย์เราอยู่ด้วยความไว้วางใจ ต้องอาศัยศรัทธา โดยบางที่ไม่รู้ตัวเลย มันเป็นไปเองในชีวิตประจำวัน ทั้งที่ความจริงเราไม่ได้พิสูจน์ เราไม่ได้รู้เห็นอะไรทุกอย่าง เราเห็นว่าเขาไม่ได้มาหลอก ลวงอะไรเรา เพียงแค่นี้เราก็เชื่อในขั้นพื้นฐานไปเสียแล้ว

สำหรับในทางพุทธศาสนา ก็เป็นอันมาพิจารณากันว่า

๑. พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก เท่าที่แสดงออกเป็นคำสั่งสอนต่างๆ นั้นเป็นจริง มีเหตุผลน่าเชื่อถือไหม?
๒. พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา สอนเราโดยบริสุทธิ์พระทัย ต้องการให้เราได้รับประโยชน์ใหม่?

ถ้าหากเรามั่นใจในพระองค์โดยเหตุผลทั้งสองประการ เราก็โน้มไปข้างมีศรัทธา หรือมีศรัทธาได้

พระองค์สอนเรื่องนรก-สวรรค์ว่าชาติหน้ามีจริงหรือเปล่า ถ้าเรามีศรัทธา เราก็โน้มไปทางที่จะเชื่อตามที่มีหลักฐานว่าพระองค์ได้ตรัสไว้ เรื่องก็เป็นอย่างนั้น

เป็นอันว่า นรก-สวรรค์ชั้นนี้ อยู่ที่*ศรัทธา*

แต่ทั้งนี้ พึงทำความเข้าใจกันไว้ก่อนว่า ในที่นี้ มุ่งเอาศรัทธาในความหมายแบบพุทธ คือ ศรัทธาหมายถึง เมื่อมีมูลฐานดังที่ว่านั้นแล้ว ก็*รับไว้ศึกษา* เพื่อให้รู้จริงด้วยปัญญาต่อไป (ศรัทธาเพื่อปัญญา ไม่ใช่ศรัทธาปิดปัญญา)

## ๒) พิจารณาเหตุผล

แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า จะเชื่อหรือไม่ ก็ไม่เป็นไร ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่ต้องเชื่อ ในพุทธศาสนาไม่มีการบังคับ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ก็ทรงสอนให้มีท่าทีอย่างที่สอง คือท่าทีในกรณีที่ยังไม่รู้ด้วยตนเอง และยังรู้ไม่พอที่จะมั่นใจ เช่นที่ตรัสในกาลามสูตร

เรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าทรงพบกับกาลามชน พวกนี้ยังไม่นับถือลัทธิศาสนาไหนทั้งนั้น แต่ได้พบกับพวกเจ้าลัทธิต่างๆ ที่ผ่านไปมา เขาก็ถามปัญหา พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นซึ่งสอนต่างๆ กันไป ต่างก็ว่าของตนจริง ของพวกอื่นเหลวไหล เลยไม่รู้จะเชื่อใคร

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาในถิ่นของเขา คนพวกนั้นก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่าให้ว่าเลย ใครจริงใครเท็จ ไม่ต้องพูด ยังไม่ต้องตัดสิน

จากนั้น พระองค์ตรัสวิธีวางท่าที่เชิงเป็นกลางไว้ก่อน (ยังไม่รู้แน่ ก็แค่รับฟังไว้ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธ) ว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินได้ฟังตามกันมา หรือเรียนต่อกันมา อย่าเชื่อเพียงเพราะข่าวลือ อย่าเชื่อเพียงเพราะมีเขียนในตำรา หรือเพียงเพราะเห็นว่ามีสมณะนี้เป็นครูของเรา ฯลฯ พระองค์ตรัสหลักกาลามสูตร ที่มี ๑๐ ข้อให้เราพิจารณาด้วยตนเอง

ตอนท้ายพระองค์ตรัสยกตัวอย่าง ซึ่งมาเข้าเรื่องนรก-สวรรค์ และกรรมดี-กรรมชั่ว กุศล-อกุศล

ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันนี้ว่า สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นกุศล ทำแล้วมันเกื้อกูลแก่ชีวิตของตนเอง มันดีต่อตัวเราไหม ดีต่อผู้อื่นไหม เป็นผลดีต่อทั้งสองฝ่ายใช่ไหม

ที่ว่า เป็นอกุศล มันดีต่อชีวิตจิตใจของเราไหม ดีต่อผู้อื่นไหม เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นไหม บางทีดีต่อเรา แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงว่าเราเห็นในชั่วสายตามองสั้นๆ แคบๆ แต่ที่จริงเป็นผลร้ายแก่ตัวเราเอง เราพิจารณารอบคอบหรือยัง

เมื่อพิจารณาแล้ว มองเห็นว่า สิ่งที่เป็นกุศลดีงาม ก็คือ เป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลอย่างแท้จริงแก่ชีวิตจิตใจของเราเอง ระยะเวลา และแก่ผู้อื่น แก่สังคม ส่วนอกุศลนั้นตรงข้าม ไม่เกื้อกูล

เมื่อพิจารณามองเห็นอย่างนี้แล้ว ถ้ามองอย่างไหนควรทำ อย่างไหนควรเว้น ก็เห็นว่ากุศล คือสิ่งที่ทำโดยมิใช่เพราะโลก โกรธ หลง เกิดจากใจที่มีเมตตา เผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีปัญญา แบบนี้ดีกว่า ควรจะทำ นี้ว่ากันให้เห็นในปัจจุบันนี้เลย

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ถ้าเราทำดี บังเกิดผลดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลในปัจจุบันแล้ว หากว่าสวรรค์-นรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกนรก เราจะไปสวรรค์ ก็เป็นกำไรเพิ่มเติมขึ้น ถ้าสวรรค์-นรกไม่มี เราก็ได้ผลดีไปชั้นหนึ่งแล้ว ส่วนในชั้นสอง เราก็ปลอดภัย ไม่มีเสีย

แต่ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล เกิดจากโลก โกรธ หลง ในปัจจุบันนี้ มันก็ไม่เกื้อกูลแก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียน ไม่เกื้อกูลแก่สังคม นี่คือผลเสียเกิดขึ้นตั้งแต่ชาตินี้แล้ว ทีนี้ เมื่อตายไป ถ้านรก-สวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ไปนรกแน่ ก็เป็นอันว่าเสียทั้งสองด้าน ถ้านรก-สวรรค์ไม่มี ปัจจุบันนี้ก็เสียไปแล้ว ไม่ได้เลยสักชั้น

เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันสรุปในแง่นี้ได้ว่า ถึงแม้ไม่ต้องใช้  
ศรัทธา เอาตามเหตุผล ก็ควรทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนว  
กาลามสูตร ซึ่งเป็นการวางท่าทีใน**ขั้นปัญญา**

### ๓) มั่นใจตน-ไม่อ้อนวอน

เลยจากนี้ไปอีกชั้นหนึ่ง พุทธศาสนาแสดงหลักนรก-สวรรค์  
อะไรต่างๆ ไว้เพื่อมุ่งประสงค์อะไร จะให้เราวางท่าทีอย่างไร อย่าง  
ที่บอกไว้เมื่อีกว่า ท่าทีสำคัญกว่าจะมัวรอพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่

เคยพูดข้างต้นแล้วว่า ในกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของ  
การทำความดีความชั่ว พระองค์ตรัสว่า การทำชั่วนั้นมีผลต่อไป  
หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า โดยระบุผลหลายข้อที่มีในชาตินี้ก่อน ส่วนผล  
ชาติหน้าที่ตามมาหลังจากตาย เอาไว้เป็นข้อสุดท้าย แม้ผลดีก็  
เช่นกัน อันนี้ก็สื่อไปถึงลักษณะของการที่เราจะวางท่าที

เรื่องนี้ขออธิบายว่า ในการที่พระพุทเจ้าตรัสเรื่องนรก-  
สวรรค์นั้น ทรงแสดงว่า ผลอะไรต่างๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุ หลัก  
พระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม ซึ่งเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นกฎ  
ธรรมดาของธรรมชาติ เมื่อมันเป็นไปตามกฎธรรมดา ก็เป็นเรื่อง  
ของการที่เราจะรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิด

ในเมื่อมันเป็นกฎ ผลเกิดจากเหตุ เมื่อเหตุเป็นอย่างนี้แล้ว  
ผลอย่างนั้นๆ ก็เกิดเอง เราไม่ต้องอ้อนวอนว่าฉันทำเหตุนี้แล้ว ขอ  
ให้ผลนั้นเกิดขึ้นเถิด เพราะว่า ถึงจะอ้อนวอนอย่างไร มันก็ไม่  
เป็นไปตามคำอ้อนวอน แต่มันเป็นไปตามเหตุที่ทำ

เมื่อทำกรรมดี ผลดีที่เกิดขึ้นก็เป็นไปตามหลักกรรม มันเป็นไปตามกฎธรรมดา ไม่เป็นไปตามคำอ้อนวอนของเรา

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผลดีผลร้ายต่างๆ จนถึงว่าตายแล้วไปตกนรก หรือขึ้นสวรรค์นี้ เป็นการตรัสในแง่กฎธรรมดา คือเป็นเรื่องความรู้ ไม่ใช่เป็นคำสั่ง ไม่ใช่คำบงการบัญชา หรือบอกใบ้ให้เราต้องไปขออ้อนวอนอะไรอีก แต่เป็นการย้ำความรู้ที่จะมั่นใจว่า เมื่อทำอย่างนี้ ผลอย่างนั้นจะเกิดขึ้น

ในทางตรงข้าม ถ้ามีคนที่ยกยอให้รางวัลและลงโทษให้ เป็นไปตามนั้น เราจึงจะจำเป็นต้องยึดถือจำเอาไว้ เพื่อจะได้อ้อนวอน เพราะเดี๋ยวทำดีไปแล้ว ไม่เอาใจท่าน อาจจะไม่ได้ไปสวรรค์

แต่ในทางพุทธศาสนา คนที่ทำดี ไม่ต้องอ้อนวอนขอไปสวรรค์ เพราะมันเป็นไปตามกฎธรรมดา เพียงแต่รู้ไว้และมั่นใจเท่านั้น ถึงเราไม่รู้ ถึงท่านไม่บอก มันก็เป็นอย่างนั้น แต่รู้แล้วเราจะได้ปฏิบัติตัวเองถูก และมั่นใจ นี่ต้องวางท่าที่ให้ถูกต้อง

พุทธศาสนิกชนมีความรู้ไว้สำหรับให้เกิดความมั่นใจตนเอง เรารู้แล้วว่าทำกรรมดี จะเกิดผลดี พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เราก็มั่นใจว่า ถ้าทำกรรมดีแล้ว ผลดีจะเกิดขึ้น ไม่ต้องใช้วิธีอ้อนวอน นี่คือการวางท่าอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

เราเอาเวลาที่จะอ้อนวอนไปใช้ในการพิจารณาสิ่งที่ทำว่า ทำดีรอบคอบ ทำเหตุปัจจัยครบถ้วนไหม เป็นประโยชน์ทั้งบัดนี้ และเบื้องหน้าไหม เกื้อกูลแก่ชีวิต แก่สังคมแค่ไหน แทนที่จะเอาเวลาไปใช้อ้อนวอนขอผล ก็มั่นใจได้ว่าผลจะมาตามเหตุของมันเอง นี่เป็นท่าที่ระดับที่สาม

#### ๔) ไม้งอนง้อผลตอบแทน

ต่อจากระดับที่สามนี้แล้ว ยังมีชั้นสูงขึ้นไปอีก ซึ่งเราจะมองเห็นว่า ถึงอย่างไรก็ตาม เรื่องนรก-สวรรค์ก็ยังมีส่วนเหมือนเป็นผลตอบแทน นรกเป็นผลร้าย เปรียบเทียบเหมือนเป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี

ที่นี่ ถ้าเรายังทำกรรมดีและเว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่ที่นี่ เราก็ยังไม่พัฒนา ยังไม่เป็นอารยชนตามหลักพระพุทธศาสนา ควรทราบบว่า พระพุทธศาสนาสอนต่อไปอีกระดับหนึ่งว่า ถ้าเรายังทำกรรมดีเพราะหวังผลอยู่ ก็เรียกว่าเป็นโลกียปุถุชน เป็นปุถุชนที่ยังมีกิเลสหนา คนของพระพุทธศาสนาแท้จริง ต้องเป็นอริยสาวก

**อริยสาวก** คืออย่างไร อริยสาวกเป็นคนที่ทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล เพราะเรื่องผลดีผลร้ายนั้น มันเป็นไปตามกฎกรรมดาของมันเอง เรารู้แล้ว เราอย่ามมีความมั่นใจในตัวเอง แต่เมื่อปฏิบัติให้สูงไปกว่านั้น ก็คือไม่ต้องหวังผลเลย เราทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น สิ่งที่ดีงามคืออะไร คือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจของเรา ตั้งแต่ปัจจุบัน และมีผลดีที่เกิดแก่สังคมแก่ผู้อื่น

เราทำดี เพราะต้องการให้ธรรมคือความดีงามเกิดขึ้นในโลก อย่างนี้หมายความว่า มีความรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่ถูกต้อง ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ก็เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว คือเลยจากขั้นหวังผลหวังตอบแทน ซึ่งเป็นขั้นโลกียปุถุชน

พระพุทธศาสนาต้องการให้เราก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือขั้นสูงที่เป็นเรื่องของธรรมแท้ๆ นี้ ซึ่งเป็นขั้นอริยสาวก ให้มีจิตใจของคนที่อยู่ในขั้นอริยสาวก

ถึงตอนนี้ก็มาเข้าสู่ นรก-สวรรค์ ระดับที่สาม เมื่อที่เราพูดถึง นรก-สวรรค์ ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุงแต่ง ดังนั้น ทำหน้าที่มีต่อ นรก-สวรรค์ กับความมีอยู่ของ นรก-สวรรค์ ในขั้นสุดท้าย ก็มารับกัน คือ ผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบันเป็นสำคัญ

ถึงขั้นนี้ ก็จะทำให้ความรู้สึกแก่เราอย่างหนึ่งว่า ในขั้นสูงสุดที่แท้จริงแล้ว ชาวพุทธจะก้าวไปสู่การทำความคิด โดยรักษธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่เป็นกุศลนั่นเอง

มนุษย์เรานั้น ทุกคน ถ้าว่าด้วยใจจริงแล้ว ย่อมมีเยื่อใยต่อชีวิตของตน ทุกคนรักชีวิตของตน เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ถ้าเราได้พัฒนาจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนลักษณะนี้เด่นชัดขึ้น เราก็ไม่ต้องไปนึกถึงผลตอบแทนข้างหน้ามากมาย

ถ้าเรา รักความดีงามบริสุทธิ์ของชีวิต รักความประณีตบริสุทธิ์ของจิตใจ ก็กลายเป็นว่าเรารักษธรรม รักความดีงาม เราก็อยากถนอมชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่ดีงาม ให้เป็นชีวิตที่ประณีต ให้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ เราก็อยากจะทำความคิดด้วยใจตัวเอง ไม่ต้องไปหวังผลเป็นลาภ ยศ สุข สรรเสริญอะไร เรา รักชีวิต รักความดีงาม รักตัวธรรมที่แท้จริง ไม่ดีกว่าหรือ

เท่าที่สุดท้ายนี้ไปรับกับเรื่องสวรรค์ที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องสร้าง เป็นอันว่า ชีวิตของเราก้าวหน้า คือเราปฏิบัติธรรม ก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จากขั้นเป็นโลกีย์ปุถุชน ขึ้นสู่ขั้นเป็นอริยสาวก ซึ่งเลยจากการทำความดีหลีกหนีความชั่วเพราะต้องการเลี้ยงผลร้ายหรือต้องการผลดีตอบแทน



เมื่อเลยขั้นนั้นไปแล้ว ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในธรรม รักชีวิตของตนในทางที่ถูกต้อง เช่นต้องการให้ชีวิตของตนเป็นชีวิตที่ดั่งงามบริสุทธิ์

เมื่อชีวิตของเราประณีตขึ้น สิ่งที่ทำไว้เป็นความดีความชั่ว จะยังมีผลเหมือนดังว่าชัดมากขึ้น เพราะว่าจิตใจของเราประณีต

การที่เราจะก้าวหน้าในคุณความดี บรรลุอะไรที่สูงขึ้นไป จิตของเราจะต้องประณีตขึ้นไปด้วย เมื่อเราพัฒนาจิตให้ประณีตขึ้น พอจิตละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งที่ทำไว้แม้เป็นเรื่องเล็กน้อย ก็รับรู้ได้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราทำไว้ ก็แสดงผลชัดมากขึ้น

มีท่านผู้รู้เปรียบเทียบไว้ เหมือนว่า พื้นถนน บัดกวาดแล้ว ถึงแม้ยังมีฝุ่นมาก ก็นับว่าสะอาด ขยับขึ้นมาเป็นพื้นบ้าน ต้องฝุ่นน้อยลง จึงจะนับว่าสะอาด แต่ที่กระแจะแวนตา ฝุ่นนิดเดียวก็เห็นชัด ต้องไม่มีละอองจับเลย จึงจะนับว่าสะอาด

พื้นถนนเราใช้สำหรับรถวิ่ง หรือให้คนเดินผ่าน สะอาดแค่ไหนก็ไม่เกะกะ ไม่เลอะเทอะ ก็ดีแล้ว ใช้งานได้ แต่กระแจะแวนตา ถ้าสะอาดแค่อย่างพื้นถนน ก็ยังดูอะไรไม่เห็น ใช้ประโยชน์ยังไม่ได้

เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะรองรับงานที่ประณีต คุณภาพก็ต้องถึงขั้น ชีวิตจิตใจที่จะเข้าถึงสิ่งประเสริฐขึ้นไป ก็ต้องประณีตพอ จึงจะถึงได้

ถ้าเราต้องการให้ชีวิตก้าวไป ให้ประณีตอย่างนั้น เราก็ต้องไม่ประมาท ต้องระวังไว้ในเรื่องความดี-ความชั่วเหล่านี้ ว่ามันจะไปมีผลกระทบต่อชีวิตของเราที่ประณีตขึ้นทุกทีด้วย เพราะฉะนั้น เราจะต้องรักษาคุณความดี หรือคุณภาพของชีวิตนี้ไว้ให้ดี จึงเป็นการจำเป็นอยู่เองที่เราจะต้องพยายามสร้างกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป

## ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เมื่อพูดมาถึงแง่นี้ ก็จะสัมพันธ์กับหลักพุทธศาสนาที่สอนว่า *ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว* ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความตามคำเปรียบเทียบที่ว่า หวานพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะม่วง ได้ต้นมะม่วง ปลูกเมล็ดมะปราง ได้ต้นมะปราง

ขั้นนี้เรียกว่า หวานพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น

ทีนี้มีอีกตอนหนึ่งถามว่า ได้มะปรางแล้ว จะได้กำไรดีหรือเปล่า ตอนนี้ต้องขึ้นต่อองค์ประกอบอื่น เช่นว่า คนเขานิยมไหม มีขายมากไปล้นตลาดหรือเปล่า ตลาดมีความต้องการแค่ไหน ถ้าปัจจัยอื่นเช่นความต้องการอำนาจ ก็จะทำให้ได้กำไรดี แต่ถ้าปัจจัยเหล่านั้นไม่ดี ก็ไม่ค่อยได้กำไร แต่เราก็ได้มะปรางอยู่นั่นเอง

ทำดีได้ดี เรามองเป็นได้กำไร แทนที่จะมองผลจริงแท้ว่า ปลูกมะปรางได้มะปราง ได้ต้นมะปรางจากการปลูกเมล็ดมะปราง เราข้ามขั้นตอนไปมองว่า ได้เงินจากการปลูกมะปราง จะเห็นว่าไม่เป็นเหตุเป็นผลที่ถูกต้องเลย

ทำดีได้ดี ความดีเกิดขึ้น สร้างเมตตา เมตตาเกิดขึ้น ความรักเกิดขึ้น จิตใจแจ่มชื่นเย็นสบาย ความรู้สึกอ่อนโยนต่อกันเกิดขึ้น มีเมตตาไป ทำที่กิริยาแสดงออกมา อีกฝ่ายหนึ่งที่รับก็มีความรู้สึกเกิดขึ้นในทางดีงาม ปลูกเมตตา เมตตาก็เกิดและแผ่ไป ปลูกอะไรก็ได้อันนั้น ทำความดี ก็ได้ผลที่ดี ทำดีได้ดี ตรงนี้ถูกไหม

แต่ทีนี้เราไปหวังว่าทำความดีได้ดี คือ ได้ตำแหน่งใหม่ ถูกถอดเตอวีรางวัลที่หนึ่งใหม่ ได้อะไรต่ออะไรก็ไม่รู้

นี่คือ กลายเป็นคิดข้ามขั้นตอนไปว่า ปลุกมะพร้าว ได้เงิน  
กำไรหรือเปล่า ซึ่งตอนนี้ไม่ได้ขึ้นต่อบัจฉัยตรงแท้แค่นี้แล้ว แต่ไป  
ขึ้นกับองค์ประกอบอีกตั้งหลายอย่าง

องค์ประกอบอื่นก็เช่นว่า ความดีของเราที่ทำขึ้นมาเนี่ย เป็น  
สิ่งที่ตลาดต้องการหรือเปล่า ถ้าตลาดต้องการ เรามีองค์ประกอบ  
เกื้อหนุนถูกต้อง ผลดีที่เราต้องการเป็นวัตถุนอก ลาก ยศ สุข  
สรรเสริญ ก็เกิดมีขึ้น ถ้าไม่ตรงมันก็ยังไม่ได้ คนไม่ได้มองตรงนี้เลย

ทั้งที่ภาสิตบอกไว้ชัดว่า ปลุกพืชเช่นไร ได้ผลเช่นนั้น ปลุก  
เม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว แต่เราจะไปเอาตรงปลุกมะพร้าว ได้  
กำไรหรือเปล่า ปลุกเม็ดมะพร้าว ได้ธนบัตรไหม มันผิดขั้นตอนไป

สำหรับมนุษย์โลกก็ยกปุณฺณนี้ พอปลุกมะพร้าว ก็ไม่คิดแต่  
เพียงให้ได้มะพร้าว แต่ไปคิดว่าให้ได้เงินกำไรมา ก็เลยกลายเป็นว่า  
มนุษย์ทำอะไรหวังผลตอบแทนมาก

เมื่อทำความดี ก็หวังผลตอบแทน แต่ไม่ทำเหตุบัจฉัยให้พอ  
แก่ผลที่หวังจะได้ตอบแทนนั้น ตัวเองปัญญาไม่ถึง และทำไม่ถูก ก็  
ไปโทษกฎธรรมชาติ ที่จริงตัวหลงผิดไปเอง

แต่ถ้าได้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นเป็นอริยสาวกแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่  
ห่วงเรื่องผลตอบแทนอันนี้ แต่จะรักคุณภาพของชีวิต รู้คุณค่าของ  
ชีวิตที่ประณีตขึ้น รักความบริสุทธิ์ของชีวิต รักธรรม รักความดีงาม  
ต้องการให้ธรรมคือความดีงาม เกิดมีแก่ชีวิต และเกิดมีขึ้นในโลก

ถ้าคนมีความรักความต้องการอย่างนี้ สังคมจะดีด้วยความ  
ความดี และมนุษย์จะมีความสุข โดยไม่ต้องถือเรื่องผลประโยชน์  
ทางวัตถุเป็นสำคัญนัก

ถ้าจิตมาถึงขั้นนี้แล้ว การทำความดีก็จะไปถึงตัวกรรม ไม้มาติดอยู่ที่ขั้นห้วงนรก-สวรรค์แล้ว แต่นรก-สวรรค์นั้นก็จะเป็นไปตามกฎกรรมดา เราไม่ต้องไปอ้อนวอน มันก็เป็นไปของมันอย่างนั้น

เมื่อทำเหตุดี ผลดีก็เกิดขึ้นเอง เป็นเรื่องของกฎกรรมชาติหลักเหตุและผลดำเนินไปเอง ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมาอ้อนวอน ถึงเราไม่ต้องการผล มันก็เกิดผล

ตรงนี้ขอแทรกหน่อยหนึ่ง เมื่อกี้ก็บอกว่า ปลูกเม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว ไม่ใช่ปลูกเม็ดมะพร้าว ได้เงินทอง ซึ่งผิดขั้นตอนและไม่เป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ

ทีนี้ พุดละเอียดลงไปอีก แม้แต่ที่ว่าปลูกเม็ดมะพร้าว ได้ต้นมะพร้าว ก็ไม่แน่ บางทีปลูกเม็ดมะพร้าวแล้ว ไม่ได้ต้นมะพร้าวกี่มี เช่น เพราะเม็ดมะพร้าวนั้นเน่า มันก็เลยไม่ขึ้น ไม่ออก

นอกจากนั้น มีแต่เม็ดมะพร้าวอย่างเดียว ก็ยังไม่พอ ต้องมีดิน มีน้ำ มีปุ๋ย มีอากาศ มีอุณหภูมิร้อนเย็นพอดี ทุกอย่างต้องพอเหมาะ เม็ดมะพร้าวจึงจะงอกขึ้นเป็นต้นมะพร้าว

ที่ว่าทำเหตุนั้น หมายถึงว่า ต้องมีปัจจัยพร้อมด้วย ทางพระจึงพูดรวมว่าเหตุปัจจัย ความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ รวมทั้งกฎแห่งกรรมนั้น มีความหมายคลุมถึงกระบวนการของเหตุปัจจัยทั้งหมดที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก

เรื่องนี้เพียงพูดแทรกไว้เท่านั้น ยังไม่ขยายความที่นี้ เอาพอสะกิดไว้เป็นแง่คิด ก็รวมอยู่ในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง คือเป็นเหตุเป็นผลตามกฎกรรมชาติ หรือความจริงของธรรมดา ไม่ใช่เหตุผลแบบผลตอบแทนอย่างที่שובวาดแต่งกันตามความอยาก

เอาเป็นว่าหยุดไว้แค่นี้ก่อน เพราะกำลังจะเลยจากเรื่อง นรก-สวรรค์ ไปเข้าเรื่องกฎแห่งกรรม ที่รองรับเรื่องนรก-สวรรค์นั้น

มาถึงตอนนี้ก็เป็นอันสรุปได้ว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตาม เหตุ คล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้น เรารู้ไว้เพื่อเกิด ความมั่นใจต่างหาก

ทำดีในชาตินี้ให้สบายใจ เมื่อจิตดี ระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว แม้แต่คนที่ไม่เชื่อ ถ้าชาติหน้ามี มันก็ไปได้เอง ไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นี่คือคติพระพุทธรศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นั้นแหละ แสดงว่าเรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีแล้ว

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เรามีความมั่นใจในหลักความจริงและความดีนั้นหรือเปล่า ถ้ามีความมั่นใจแล้วไม่ต้องห่วง เวลาตายจะ ไปนรกหรือไม่ ไม่ไปหรอก

ถ้าเราทำใจปรุแง่มั่นพร้อมดีอยู่แล้ว ให้ถึงระดับที่สาม ก็คือทำดีอยู่ทุกขณะ ปรุแง่มั่นพร้อมดีอยู่ตลอดเวลา สวรรค์ก็อยู่ในกำมือ หรือจะเลยสวรรค์ไปอีกก็ได้ คือให้ขึ้นระดับอริยสาวกไปเลย

เวลานี้การสอนเรื่องนรก-สวรรค์มาติดกันอยู่ตรงนี้ คือ มาติดเรื่องคิดพิสูจน์นรก-สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่จริง นี่คือจะไปเป็นนักปรัชญา เลยไม่ต้องทำอะไร รอจนกว่าฉันจะรู้ว่านรก-สวรรค์มีหรือไม่มี ฉันจึงจะทำได้ถูก ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ต้องทำแล้วตลอดชีวิตนี้ ตายก่อน เพราะนักปรัชญาตายมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ในระยะห้าพันปีนี้ และที่ไม่ใช่ นักปรัชญา คอยฟังนักปรัชญาสอน ก็ตายไปอีกเท่าไรไม่รู้ ก็เลยไม่ได้เรื่อง พวกกันทำชีวิตให้เป็นหมันไปเสียมาก

ตามแนวทางพุทธศาสนา ถือนหลักแห่งการปฏิบัติ เอาสิ่งที่ปฏิบัติได้โดยไม่รออภิปราย ไม่ต้องอิงกับการรอพิสูจน์สิ่งเหล่านี้ ทว่าเน้นเรื่องทำที่ ว่าให้มีความมั่นใจ ทำดีที่ปฏิบัติเห็นผลได้ในชีวิตนี้ พร้อมทั้งมีความมั่นใจในผลดีที่จะมีข้างหน้า ด้วยการปรุงแต่งไว้พร้อมแล้ว เมื่อสภาพจิตของเราดีอยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปแล้ว ก็ต้องไปดีตามเหตุปัจจัยของมันเอง

ขอแทรกไว้ด้วยว่า นรก-สวรรค์ที่อยู่ในระบบสังสารวัฏ มีการหมุนเวียนขึ้น-ลงได้ และยืดยาวนี้ เมื่อมองในเชิงปฏิบัติ ไม่พูดในแง่ความจริง จะเห็นว่า ทำให้คน (สัตว์ทั้งหลาย) มีโอกาสแก้ตัวก็เลยเหมือนเปิดให้ประมาทผิดเพี้ยน ไม่เหมือนอย่างนรก-สวรรค์แบบที่คนเกิดมาครั้งเดียวแล้วไปอย่างไหนก็นิรันดรเลย ซึ่งเมื่อไม่มีโอกาสแก้ตัว ก็บีบให้คนต้องจริงจังในการที่จะมุ่งแนวไปสวรรค์

ในแง่นี้ ท่านก็ให้หลักความไม่ประมาทไว้แล้ว ซึ่งจะต้องย้ำกันให้หนัก โดยสัมพันธ์กับหลักการที่ว่า ทุกคนจะต้องมุ่งแนวในการก้าวสูงขึ้นไปในสังสารวัฏ จนวิวิธภูมิพ้นไปเหนือสังสารวัฏนั้น ไม่ต้องพูดถึงนรก เปรต ฯลฯ ที่ไม่ควรไปเด็ดขาด แม้แต่สวรรค์ก็ไม่ควรพอใจ แต่จะต้องพัฒนาจนผ่านแม้แต่พรหมขึ้นไปให้อริยมุนี

เป็นอันว่า จะต้องก้าวขึ้นสู่ชั้นอริยสาวก ออย่าอยู่กันแค่นั้นหวังผลตอบแทน ออย่ามัวหวังเรื่องนรก-สวรรค์ที่ยังเหมือนขู่กัน ถ้าจิตของเราประณีตขึ้นไป จนกระทั่งรักความบริสุทธิ์ดีงามของชีวิต รักธรรม อยากให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เป็นธรรม อยู่ในธรรม ประณีตด้วยธรรม และต้องการให้ธรรมแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วยความคิด ขึ้นนี้ถึงธรรมแล้ว ก็ไม่ต้องหวังผลตอบแทนอีกต่อไป

## ตอบคำถาม

เอาละ อาตมาพูดไว้นี้ก็เยอะเยอะแล้ว ไม่ทราบจะมีเวลาเหลือที่จะถามตอบปัญหาท่านอีกหรือเปล่า ต่อไปนี้ก็เรียกว่ามาคุยกัน โดยวิธีของการซักถามตอบปัญหา ใครมีอะไรก็ยกตั้งเป็นคำถามขึ้นมา ขอเชิญ

**ถาม:** ถ้าอย่างนั้น นรกที่เขาว่ากันไว้ ที่มีกระทะทองแดง ก็คงจะไม่มีจริงหรือ?

**ตอบ:** อ้าว ต้องขอโทษนะ ได้บอกกว่านรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎกมี ๓ ระดับ คือ ๑. ระดับที่ว่าเป็นแหล่งเป็นโลก เป็นภพ อะไรนั่นนะ ที่ว่าหลังจากตายไปแล้ว จะไปประสบหรือไปเกิด อันนี้ ถ้าถือตามตัวอักษร พระไตรปิฎกก็มี แต่บอกว่า ถึงแม้ว่ามี ก็อย่าเอาไปปนกับวรรณคดี หรือภาพจิตรกรรมฝาผนังว่าจะต้องวิจิตรพิสดารถึงอย่างนั้น เพราะเป็นธรรมดาของนักวรรณคดี ที่จะต้องมีจินตนาการและวิหิตวิธีทำให้คนเห็นจริงเห็นจังมากขึ้น คือต้องมีการปรุงแต่งสูง แต่ว่าแก่นนั้นมียู่

ก็ลองๆ ไปอ่านดูในพระสูตรที่อาตมาอ้างไว้เมื่อกี้ ก็จะมีกล่าวถึงวิธีการลงโทษอะไรต่ออะไรเหมือนกัน ก็ไม่ได้ปฏิเสธขั้นนี้ แต่อย่าไปปรุงแต่งให้วิจิตรพิสดารถึงขั้นนั้น ถ้าเป็นวรรณคดี มันก็ต้องเสริมกันบ้างละ แม้แต่เรื่องคนธรรมดาที่ยังมีการบรรยายภาพสร้างจินตนาการมากมายจนเลยความจริง อย่างหน้าตาของคนนี้ บรรยายความสวยงามจนกระทั่งคนหน้าเป็นพระจันทร์ แล้วคนหน้ากลมเป็นพระจันทร์อย่างนั้น มันจะไปนำดูอะไร มันเป็นไปได้

**ถาม:** ท่านคะ แต่ที่มีในพระสูตร ก็เรียกได้ว่าการปรุงแต่ง อยู่ใช่ไหมคะ พูดถึงนรก-สวรรค์ เช่นพยายามบรรยายให้เห็นว่านรก น่ากลัว และสวรรค์สวยงามน่าอยู่ ก็เรียกว่าปรุงแต่งแล้วใช่ไหมคะ?

**ตอบ:** ในพระสูตรจริงๆ ไม่บรรยายวิจิตรพิสดาร แต่ในอรรถกถา ฎีกา พรรณนาเยอะ แต่ก็จัดว่ายังน้อยกว่าทางวรรณคดี เช่น ในเรื่อง *ไตรภูมิ* ซึ่งเป็นชั้นประมวล แล้วเขียนอธิบายเพิ่มเติม

แหล่งสำคัญที่มาของ *ไตรภูมิ* ก็มาจากชั้นอรรถกถาฎีกา ในพระไตรปิฎกก็คล้ายๆ เป็นเชื้อ หรือเป็นแกน อรรถกถาฎีกาก็มาอธิบายขยายออกไป

เรื่องการบรรยายให้เห็นเป็นภาพพจน์นั้น เกี่ยวกับวิธีพูดด้วย วิธีพูดอย่างที่ว่าให้เห็นภาพพจน์นั้น ต้องพูดจนมองเห็นภาพเลย ถ้าพูดให้เห็นภาพเป็นจริงเป็นจังได้ คนนั้นก็พูดเก่ง สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็น มันพูดยาก การจะมาทำให้คนอื่นเข้าใจ ก็ต้องพูดให้เห็นภาพ การพูดให้เห็นภาพนี้ บางทีก็อาจจะต้องมีการสร้างภาพขึ้นมาบ้าง

ที่นี้ นรก-สวรรค์นี้ เราลองวิเคราะห์บ้าง ในกรณีที่มีจริงอย่างนั้น เป็นภพเป็นภูมิ มันจะเหมือนกับชีวิตในโลกนี้ได้อย่างไร ถ้าเหมือนจริง ก็เห็นด้วยตาดี แต่นี่มองไม่เห็นด้วยตาใช่ไหม

ว่ากันตามหลักนะ นรกนี้เห็นด้วยตาใหม่ สวรรค์เห็นด้วยตาใหม่ ไม่เห็น เมื่อไม่เห็น สภาพชีวิตก็ต้องไม่เหมือนกับมนุษย์ใช้ใหม่ เมื่อไม่เหมือน วิธีการลงโทษ ความทุกข์ทรมานอะไรๆ นี้จะต้องแปลกไป ไม่เหมือนกับของมนุษย์

**ถาม:** มีปัญหาหากเราเรียนถามท่านต่อไปว่า เมื่อยอมรับว่ามีเป็นภพภูมิเช่นนั้น มันอยู่ที่ไหน อยู่ข้างล่างหรือข้างบน?



**ตอบ:** นี่แหละวรรณคดีก็ว่าตามความรู้ลึกของคน แต่ที่จริงในจักรวาลนี้ไม่มีล่างมีบน จะกำหนดที่ไหนเป็นล่างเป็นบนได้ละ

**ถาม:** ถ้าหากนรก-สวรรค์ขึ้นอยู่กับระดับจิตของคน ที่นี้คนเราเวลาใกล้จะตาย ถ้าเราคิดดี เราก็จะไปดี ถ้าเผื่อคนที่เป็ใจโรมาตลอดชีวิต พอถึงตอนใกล้ตาย เกิดคิดดี เขาก็จะได้ไปดี แต่อีกคนหนึ่งทำดีมาตลอดชีวิต เกิดมาคิดไม่ดีตอนตาย ไม่กลายเป็นว่าทำดีมาตลอดชีวิตแล้ว ไม่ได้รับผลดีตอบสนองเลยหรือคะ?

**ตอบ:** มี มันเป็นอย่างนั้นได้จริง แต่ว่าไม่ต้องไปกลัวหรือกเอาตัวอย่างเลย เอาเรื่องที่มีในคัมภีร์ เช่น เรื่องพระนางมัลลิกา ซึ่งเป็นสาวกสำคัญของพระพุทธเจ้า ตอนตายนั่น จิตไม่ดีสักหน่อย ก็เลยตกนรกไปเจ็ดวัน เจ็ดวันเท่านั้นแล้ว ก็ไปดี ไปสวรรค์ต่อไป คือเวลาจิตจะดับ สำคัญที่สุดว่าจิตเศร้าหมองหรือผ่องใส

คนที่ทำแต่ความชั่วมาตลอด พันภูมิของจิตเป็นอย่างนั้นแล้ว จะให้คิดดีได้นั้น มันยากเหลือเกิน จึงเป็นกรณียกเว้น เหมือนกับน้ำที่ไหลบ่าท่วมทำนบไหลแรงมา จะให้ว้ายทวนกระแสน้ำยากที่สุด การสร้างระดับจิตที่เป็นอยู่ธรรมดาหนักไปข้างไหน ก็ทำให้มีแนวโน้มว่า เมื่อตาย จิตจะเป็นอย่างนั้น นี่เอาหลักทั่วไปก่อน

กรณียกเว้นนี้ยาก แรงดันไปทางหนึ่ง แล้วจะหักกลับอีกทางนั้น ยากแน่ แต่มันก็มี เป็นกรณียกเว้น ก็ตามเหตุปัจจัยนั่นเอง

คนทำดีมาตลอด แต่เวลาตาย อาจจะมีอะไรสักอย่างไม่ดี ที่เคยทำไว้ ก็เลยเสียไป แต่นรก-สวรรค์ไม่ใช่วันรตร ต่อไปสิ้นระยะนั้นแล้ว ก็กลับไปได้ได้อีก ฝ่ายตรงข้ามก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ไม่ต้องไปกลัว กลับจะเตือนให้ไม่ประมาท

แต่ทั่วไปก็ต้องเป็นไปตามแรงสะสม เป็นเรื่องของเหตุของผล แม้แต่ในชาตินี้ก็เหมือนกัน เหตุปัจจัยซับซ้อน ก็เห็นเป็นยกเว้น

**ถาม:** กรณีที่คนตายไปแล้ว เช่นตายไป ๓ วัน แล้วฟื้นขึ้นมาใหม่ แล้วก็เล่าว่าไปเที่ยวนรก-สวรรค์มา อธิบายว่าไปเห็นมาอย่างนั้นๆ อย่างนี้อยากทราบเรียนถามท่านว่า เขาตายไปจริงหรือเปล่า หรือว่าเขาเหมือนหลับไป เป็นเรื่องของจิตได้สำนึก ถ้าเขาตายไปจริง แล้วทำไมเขาถึงกลับมาอีกได้?

**ตอบ:** อาตมาว่าเขาตายไม่จริง หรือยังไม่ตายนั่นเอง

**ถาม:** แต่หมอก็ลงความเห็นว่ายตายแล้ว?

**ตอบ:** หมอก็มนุษยปุถุชนเหมือนกัน หมอก็ว่าไปตามปรากฏการณ์เท่าที่ยอมรับกันทางหลักวิชาว่า ถ้ามีสภาพอย่างนี้เกิดขึ้น เรียกว่าตายแล้ว แต่มันอาจจะมีอะไรละเอียดอ่อนกว่านั้นอีก ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เรื่องที่วิทยาศาสตร์ยังไม่พอมองเองก็ไม่ได้พิสูจน์ลึกซึ้งไปถึงขั้นนั้น ก็อาจจะเป็นไปได้

**ถาม:** แล้วกรณีที่เขายกว่าเขาไปนรก-สวรรค์มาละคะ?

**ตอบ:** ก็มีข้อพิจารณาได้หลายแง่ แง่หนึ่งก็คือว่า คนผู้ที่มีความทรงจำอะไรเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ อย่างที่ได้รับรู้สืบต่อกันมาเหมือนเรานี้แหละ ในสังคมนี้รับรู้กันมาอย่างนี้ มีประเพณีสืบทอดกันมาอย่างนี้ มันก็ฝังอยู่ในจิตได้สำนึก พอแก่เข้าสู่สภาพจิตอย่างนี้ หมดความรู้สึกตัว ก็เหมือนกับฝันไป จิตนี้ก็พาไปท่องเที่ยวไปในภาพความทรงจำที่ได้สร้างขึ้นนั้น คือสร้างเองเที่ยวไปเอง ก็เกิดภาพอย่างนั้นขึ้นมาได้

ที่นี้ก็ต้องมาดูกันว่า ภาพนรก-สวรรค์ที่เขาไปเที่ยวมานั้น เหมือนนรก-สวรรค์ที่เล่ากันมาในประเพณีของเราไหม ถ้าเหมือน ก็มีทางเป็นไปได้ไปอย่างนั้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า เราคนธรรมดาตายพิสูจน์ไม่ได้ ก็เหมือนอย่างคนที่บอกว่าตายแล้วฟื้นขึ้นมาเล่านั้น ก็หมายความว่าต้องพิสูจน์ด้วยจิตของเขาเอง คนอื่นไม่อาจไปรู้ไปเห็นด้วย มันเป็นเรื่องยากตรงนี้ ที่บอกว่าพิสูจน์ไม่ได้ เพราะอย่างนี้แหละ จะพิสูจน์ก็ต้องเอาชีวิตของเราพิสูจน์ อยากรู้ว่าจริงไหม ลองตายดู ที่นี้ใครจะสู้ มาต้นตรงนี้ทุกที

ที่พูดกันนี้ ก็คือจะพิสูจน์แบบไม่ใช่พิสูจน์แท้ จะมาพิสูจน์คนอื่นด้วยจิตคนอื่น ก็รู้ไม่ได้ เราจะเอาสิ่งที่รู้ด้วยจิตมาให้เห็น จะพิสูจน์ด้วยตา ก็ทำไม่ได้

เดี๋ยวนี้ก็ยังมั่นกวีวิทยาศาสตร์ทำแบบโบราณ คือ เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักวิทยาศาสตร์พยายามใช้วิธีการ พยายามพิสูจน์ว่า คนเราตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่ ทำเป็นห้องกระจกปิดทึบ เอาคนกำลังจะตายมาใส่ แล้วก็พยายามดู ช่วยกันสังเกตว่า คนเราพอตายแล้ว จะมีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ได้ใหม่เลย ในพระไตรปิฎกก็เล่าไว้

สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้ว มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ชื่อพระเจ้าปายาสี จะพิสูจน์เรื่องตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ก็ใช้วิธีการวิทยาศาสตร์เหมือนกัน แต่เครื่องมือไม่ทันสมัย ไม่มีห้องกระจกเหมือนในปัจจุบัน แต่ท่านก็พยายามใช้วิธีการโดยอาศัยอุปกรณ์เท่าที่มีในสมัยนั้น เช่น แทนที่จะใช้ห้องกระจก ก็ใช้ตุ่มน้ำแทน

ท่านเอนักโทษประหารใส่ตุ่มเข้าไป ก็ทารุณหน่อย แต่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีอำนาจทำได้ พอใส่ตุ่มแล้ว ก็ปิดให้มิด แล้วก็ยกจนกระทั่งแน่ใจว่าไม่มีรูรั่วเป็นทางออกได้ แล้วก็ปล่อยจนกระทั่งให้นักโทษตายไปเอง แต่อย่างไรๆ ก็ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น

การพิสูจน์อย่างนี้ ต้องเรียกว่าเป็นวิธีวิทยาศาสตร์ ในที่สุดพระเจ้าปายาสีก็สรุปออกมาว่า การตายแล้วเกิดไม่มีจริง ตายแล้วก็หมดสูญไป เสร็จแล้วก็มาเจอกับพระกুমารกัสสปะ พระกুমารกัสสปะก็ชี้แจงจนกระทั่งพระเจ้าปายาสียอมเชื่อ อันนี้มาใน *ปายาสีราชัญญสูตร* ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อ ๓๐๑ หน้า ๓๕๒

**ถาม:** คนที่ทำบาปแล้วตกรอกไป ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น เขาเกิดสำนึกได้ ต้องการที่จะทำความดี จะได้ไหม?

**ตอบ:** ตอนนี้อยู่ไม่มีโอกาสแล้ว

**ถาม:** ไม่มีโอกาสที่จะทำความดีอีกหรือคะ?

**ตอบ:** ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น ไม่มีโอกาส

**ถาม:** แต่การทำความดีเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม ถ้าไม่ส่งเสริม ในขณะที่เขากำลังอยากจะทำความดี...?

**ตอบ:** นี่เป็นเรื่องของธรรมชาติ เราจะเข้าไปแทรกแซงได้อย่างไร นี่แหละจึงว่า ความเป็นได้หรือไม่ได้ในธรรมชาติ เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ เรื่องของธรรมชาติเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่เป็นไปตามใจอยากของคน

ในเมื่อเรารู้ว่าตายไปแล้ว ทำความดีไม่ได้ แก้วไม่ได้อีก จึงต้องทำเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ คือประมาทไม่ได้ ท่านก็เลยสอนเท่าที่ทำได้ปฏิบัติได้ ก็จึงเอามาย้ำว่า นี่นะ เธอตายไปแล้ว ถ้าไปตกรอกไปแก้วใหม่ในนั้นไม่ได้นะ ฉะนั้นจึงต้องทำความดีเสียตั้งแต่บัดนี้

แต่ตามปกติ มนุษย์ย่อมทำความดีบ้าง ทำความชั่วบ้าง ปนกันไป ดังนั้น เมื่อรับผลกระทบชั่วในนรกแล้ว ต่อกไปกรรมดีที่เคยทำไว้ก็ให้ผลได้อีก เช่นกลับมาเกิดเป็นมนุษย์

**ถาม:** ท่านคะ แต่พอรู้สึกตัวว่าทำความชั่วมา เพียงแค่ตอนที่รู้สึก ก็เรียกว่าทำความดีแล้วใช่ไหมคะ?

**ตอบ:** ก็เป็นความดีแล้ว เป็นความสำนึก เพราะมันจะเป็นจุดเชื่อมต่อกับเกิดสติ แล้วหันกระแสได้ต่อไป เราจะเปลี่ยนกระแสได้นี้ ต้องสำนึกก่อน สำนึกแล้วก็รู้ เป็นสติกับปัญญา ทำให้เปลี่ยนแปลงหันเหวิธีการ หันเหทิศทาง

**ถาม:** เพราะฉะนั้น นักโทษที่กำลังได้รับโทษอยู่ ก็ยังมีโอกาสอยู่ โอกาสสุดท้ายตอนที่สำนึกได้?

**ตอบ:** เอละ แกก็ทำดี แม้แต่จิตที่สำนึกนี้ก็ทำให้แกหันมายึดเหนี่ยวสิ่งที่เป็นคุณงามความดี สิ่งที่เป็นธรรมะ เป็นกุศลขึ้น

**ถาม:** อยากกราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่า เรื่องผี หรือวิญญาณนี้มีจริงไหม ท่านเคยพบเองบ้างไหมคะ?

**ตอบ:** อาตมายังไม่เคยพบกับผีเลย

**ถาม:** แล้วในความคิด ท่านว่ามีจริงไหมคะ?

**ตอบ:** ยังเชื่อไว้เฉยๆ ก่อน เชื่อไว้ คือตอนนี้เราก็มองจากเหตุผล เหตุผลก็ไปเนื่องด้วยศรัทธา เห็นว่ามีเหตุผลแล้วก็ศรัทธา แต่มันไม่ใช่ภาพที่เห็นจริงเห็นประจักษ์ ก็พูดกันแค่ว่า พอมีทางเป็นไปได้ไหม

เอาอย่างนี้ดีกว่า เอาทฤษฎีอย่างนี้แล้วกัน ในกรณีที่ฝีมืออยู่  
 ฝึจะปรากฏแก่คนได้อย่างไร จะปรากฏได้ ก็เป็นเรื่องของกำลังจิต  
 ต่อกัน ถ้าฝึมีกำลังจิตแรงกว่าของคนนั้น และฝึต้องการให้เขาเห็น  
 คนที่มีกำลังจิตอ่อนกว่า ก็ให้เห็น แต่ถ้าคนนั้นมีกำลังจิตแข็งกว่า  
 ฝึก็สะกดไม่ได้ ก็จะไม่เห็นฝึ เพราะฉะนั้น การที่จะเห็นฝึได้ต้อง

๑. ตกใจ ใจไม่ปกติ กำลังใจเสียไป ครั้งหลังครั้งต้น จิตใจ  
 ไม่แข็ง (ฝึได้โอกาส)

๒. ต้องสัมพันธ์กันระหว่างฝึใจแข็งแค่นั้น หรือคนใจอ่อน  
 แค่นั้น คนธรรมดายากที่จะเห็นได้

**ถาม:** ขอเรียนถามว่า คนเรานี่ เวลาตาย ถ้าทำดีจะไปสวรรค์  
 เลย หรือทำชั่วจะไปนรกเลย หรือต้องรอให้มีการตัดสินก่อนคะ?

**ตอบ:** ไม่รู้จะเอาใครมาตัดสิน เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามกฎ  
 ธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามผล ทำความชั่วผล  
 ชั่วก็เกิด ทำความดีผลดีก็เกิด จึงบอกว่าเป็นกฎธรรมดา ไม่  
 จำเป็นต้องอ้อนวอนอะไรอีก

ผลเกิดจากเหตุ ฉะนั้น ถ้าจะไปสวรรค์ เวลาตายก็ต้องทำ  
 ระดับจิตใจของเราให้ดี ถ้าระดับจิตใจของเราพอใส่ นึกถึงสิ่งที่ดีงาม  
 ก็ไปสวรรค์ เป็นการตัดสินตัวเองเลย ไม่ต้องมีใครมาตัดสินอีกแล้ว

**ถาม:** ขอเรียนถามท่านต่อว่า คนเราต้องทำดีกี่เปอร์เซ็นต์  
 จึงจะไปสวรรค์ และทำชั่วกี่เปอร์เซ็นต์ จึงจะไปนรก แล้วถ้าเป็น  
 กรณีกำกวมกัน จะเป็นยังไงคะ?

**ตอบ:** อันนี้ขึ้นอยู่กับภูมิระดับจิตที่มีอยู่ตามธรรมดา ไม่  
 ต้องพูดเป็นเปอร์เซ็นต์ จิตอยู่ในระดับใด ก็ไปตามนั้น แต่ถ้าระดับ  
 กำกวมกัน ก็น่าจะมานุษย์ละมั้ง

แต่การเกิดเป็นมนุษย์นี้ ท่านว่ายากเหลือเกินนะ ตามหลักบอกว่า มนุษย์นี้เป็นสุคติของเทวดา เทวดานี้ก็อยากเกิดเป็นมนุษย์นะ เทวดาที่เราว่ามีความสุขสบายนี้ พวกนี้ตรัสรู้ยาก เพราะว่าเทวดาได้รับแต่อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในสิ่งที่เป็นสุข มีแต่ทางให้ลุ่มหลงมัวเมามาก พวกนี้หลุดพ้นยาก

การได้มาเกิดเป็นมนุษย์นี้ดี เพราะได้รับสุขบ้างทุกข์บ้าง มีบทเรียนชีวิตมาก มีประสบการณ์ที่จะสอนตนเอง ทำให้เกิดสติ จะทำให้ชีวิตสุขงอกม ญาณปัญญาแก่กล้า ทำให้ตรัสรู้ได้ดี ฉะนั้นท่านว่า การมาเกิดเป็นมนุษย์นี้ดีแล้ว เทวดายังอยากมาเกิดเป็นมนุษย์เลย ทีนี้ปัญหาอยู่ที่ว่า จะใช้ชีวิตมนุษย์อย่างไรจึงจะดีที่สุด

**ถาม:** ท่านคะ อย่างคนที่ตายโดยอุบัติเหตุ ไม่มีเวลามาตั้งระดับจิตใจ อย่างนี้จะไปอย่างไรคะ?

**ตอบ:** อุบัติเหตุอย่างรถชนนี่ยังไม่เร็วเท่าไร นึกถึงพวกระเบิดนิวเคลียร์สิ บางอย่างวับเดียวหายไปทั้งตัวเลย แม้แต่ชี้เถ้าก็ไม่เห็น

นั่นแค่ความเร็วของวัตถุ แต่จิตยังเร็วกว่าวัตถุ ๑๗ เท่า แค่นี้ก็หมดปัญหาเลย ๑๗ ขณะจิตเป็น ๑ ขณะรูป นี่ทางอภิธรรมว่าไว้

ตามหลักวิชานี้ถือว่า ทุกสิ่งเกิดดับตลอดเวลา เรามองไม่เห็นมันเอง มันเกิดดับเร็วมาก เร็วชนิดที่เราไม่มีเครื่องวัดได้ วัตถุเกิดดับเร็วมากอย่างนี้ จิตยังเกิดดับเร็วกว่า ๑๗ เท่า แค่นี้คงพอนะ

**ถาม:** ท่านคะ เท่าที่สรุปได้เป็นอันว่า สวรรค์-นรกมีจริงเพราะมีกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรในพระไตรปิฎก ขอกราบเรียนถามว่า ในพระไตรปิฎกมีบอกไว้หรือแปล่าคะว่า อยู่ที่ส่วนไหนในจักรวาล?

**ตอบ:** ไม่มี ไม่มีกล่าวไว้

**ถาม:** ในกรณีนี้ ถ้ามีผู้ถาม จะอธิบายอย่างไรดีคะ?

**ตอบ:** มันเป็นภพหนึ่ง แล้วมันเป็นลักษณะชีวิตคนละแบบ เมื่อมันเป็นชีวิตคนละแบบ มันอาจจะอยู่ที่ตรงไหนก็ได้ ซ้อนกันอยู่ก็ได้ อย่างที่เรียกกันว่า คนละมิติ ในพระไตรปิฎกมีพูดถึงหมื่นโลกธาตุ แสนโลกธาตุ โลกธาตุก็คือจักรวาล คือ ในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าจักรวาลนี้มีมากมายเหลือเกิน

แต่ที่นี้ มีสวรรค์ในอรรถกถา ซึ่งคงจะได้แนวมาจากอินดูอย่างใน *ไตรภูมิ* ก็มาจากอินดูนี้ด้วย คือเอาเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีทวีปโดยรอบ ๔ ทวีป

ที่เขาพระสุเมรุนั้น ได้ลงไปทีพื้นล่าง อสุรอยู่ แล้วที่เชิงเขาพระสุเมรุ ก็พวกทำวโลกบาลอยู่ เป็นพวกเทวดารับใช้ชั้นดาวดึงส์ ลูกน้องทำวสักกะ สูงขึ้นไปก็ทำวสักกะอยู่ แล้วก็สูงขึ้นเรื่อยๆ

คดีนี้มาจากสายพราหมณ์ ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มี นรก-สวรรค์ในอรรถกถา ก็เอาที่มีในพระไตรปิฎกมาเชื่อมกับความคิดสายพราหมณ์-อินดูประกอบกัน มองในแง่หนึ่งว่า ท่านพูดกับคนทั่วไป ในยุคสมัยที่รู้เข้าใจกันอย่างนั้น จะได้สื่อกันง่าย

ที่นี้ ถ้าเราไม่พูดอย่างอรรถกถาฎีกา ไม่ยุ่งเกี่ยวกับความรู้เข้าใจและนิยมยึดถือของยุคสมัย ลองว่ากันตามหลัก

หลักนั้นก็รู้กันอยู่แล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นภพต่างหากออกไป เป็นชีวิตอีกระดับหนึ่ง ซึ่งมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ต่างจากเรา มีอินทรีย์สำหรับรับรู้ต่างออกไป อย่างน้อยต่างระดับ เช่น เทวดาที่ว่า ถ้าไม่แสดงตัว ก็เป็นอทิสสมานกาย คือมองไม่เห็นตัว เวลาเกิด ก็ผุดโผล่ขึ้นมาโตเต็มตัวทันที เวลาตาย ก็ไม่ทิ้งซากไว้ ไม่มีศพ



ในสภาพตามหลักอย่างที่ว่านี้ สัตว์นรก หรือเทวดาก็ตาม มีรูปร่าง และเป็นอยู่เป็นไปอย่างไร คนย่อมคิดไม่ออก บรรยายไม่ถูก มันก็ต้องไปอีกแบบหนึ่ง ที่ต่างไปสิ้นเชิง ชนิดที่พูดไม่ถูก และคิดไม่ถึง อย่างที่ว่าแล้ว

ที่นี้ ในเวลาสอนชาวบ้าน จะพูดถึงความทุกข์ความสุขใน นรก-สวรรค์ จะมัวอธิบายให้เห็นตัวเปรตตัวเทวดา เป็นต้น ก็คงพูดกันอยู่แค่นั้น ไม่มีทางรู้เรื่องแน่ ก็เลยไม่ต้องสอนศีลสอนธรรม ลองนึกซิว่าจะทำอย่างไรดี ก็ต้องพูดตามสภาพในโลกมนุษย์นี่แหละ นี่เป็นวิธีมองอย่างหนึ่ง คือพูดให้เห็นจริงเห็นแจ้งแบบเทียบเคียง

นี่พูดยาวแล้วในแง่สวรรค์-นรกระดับที่หนึ่ง ซึ่งเป็นชั้นผลที่ไกลตัว แต่เราก็มักจะสนใจกันงันนี้แหละมาก เพราะเป็นปัญหาโลกแตก พูดกันมาเป็นพันๆ ปีแล้ว เป็นเรื่องของนักศาสนา-ปรัชญา

ที่นี้พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ มุ่งสิ่งที่ปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ ให้เราวางท่าทีให้ถูกต้องต่ออนรก-สวรรค์

**ถาม:** ท่านคะ อย่างสวรรค์-นรกในระดับที่สอง สวรรค์ในอก นรกในใจ แต่อย่างคนที่ทำความชั่ว แต่ไม่รู้สึกรู้ว่าทำสิ่งที่ผิด ก็ไม่มีทุกข์ จะเป็นอย่างไรคะ?

**ตอบ:** เป็นไปได้ คือจิตมีหยาบมีละเอียดย แต่คนเราต้องการความก้าวหน้า คนนี้พอมีปัญญา เมื่อมีคุณธรรมมากขึ้น จิตก็จะประณีตขึ้น และไวขึ้นต่อเรื่องที่ละเอียดย ก็จะเริ่มรู้สึกต้องการให้ชีวิตของตัวเองดีงาม มีความบริสุทธิ์ ก้าวหน้าไปในทางคุณธรรม ความดี-ความชั่วจะเข้ามากกระทบความรู้สึกของเขามากขึ้น

ถ้าจิตหยาบอย่างพวกสัตว์เดรัจฉาน ก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะพวกนี้ไม่มีปัญญาที่จะเข้าใจ

ทีนี้คนเราจะอยู่ระดับนั้นตลอดไปหรือ แล้วเราอยากจะมี จิตระดับนั้นหรือ ถ้าจิตของเรามีความไวขึ้นแล้ว ทีนี้ ความดีความชั่ว เราจะไม่รับรู้ ก็ไม่ได้ มันเป็นกฎธรรมดา มันฝืนตัวเองไม่ได้

ที่เขาไม่รู้ นั่นก็เพราะจิตยังหยาบเกินไป แต่พอจิตประณีตขึ้น เหมือนกับกระจกแว่นตา มีฝุ่นละอองจับนิดหน่อย ก็เห็นใช้ใหม่ ถ้าเป็นกระจกที่ตื้นนั้น มีฝุ่นจับมากกว่านี้ ก็ไม่เห็นเป็นไร เพราะยังดูใสอยู่ใช้ใหม่ ทีนี้ ถ้าเป็นพื้นบ้าน จะสกปรกกว่านั้นก็ได้ พื้นนี้ที่ว่าจะสะอาด ก็ยังสกปรกกว่ากระจกตู้ แต่จะตั้งวางเครื่องใช้ก็ได้

เวลามีปัญญามากขึ้น จิตประณีตมากขึ้น มันก็จะสว่างไป เห็นสิ่งที่เค้าร่ามอมมากขึ้น จะไปค้ำตนเองหลอกตัวเอง ก็ไม่ได้ ยิ่งถ้าต้องการให้จิตของเราก้าวหน้ายิ่งขึ้น เราก็ยังต้องถนอมระวัง แล้วว่ากันไป เราจะยอมให้จิตของเราอยู่ในระดับต่ำไปได้เท่าไร

เพราะฉะนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่ว่า คนที่มีจิตหยาบมาก อาจจะทำความชั่วโดยไม่รู้สึกรู้หาย หรือมองไม่เห็นความชั่ว แต่ว่าต่อไป เมื่อจิตของเขาก้าวหน้าประณีตมากขึ้น ความดี-ความชั่วก็จะกระทบเขาแรงขึ้น ก็จะเกิดร้อนใจหนัก และแก้ตัวไม่ได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อใครรู้เข้าใจขึ้นมาแล้ว ก็รีบป้องกันเสีย ไม่ประมาทไว้ พยายามประคับประคองจิตและชีวิตของตนให้ดี

เมื่อจิตของเรารับธรรม รับกุศล รับความดีงามแล้ว มันจะต้องการถนอม ต้องการทำความดีเอง เราจะพยายามเลี่ยง ไม่อยากให้ความชั่วเข้ามาทำให้เสียความบริสุทธิ์ของชีวิตจิตใจ ถ้าถึงขั้นนั้น ก็บอกว่าเป็นขั้นอริยสาวก แต่ถ้าเขายังมีดวงยังไม่เห็นอย่างนั้น ก็ต้องยอมให้เป็นภาระของสวรรค์-นรกมาชว่น มาชู่

**ถาม:** ก็แสดงว่า สวรรค์ก็นอก นรกในใจ ก็ไม่มีใช้ใหม่คะ?

**ตอบ:** มันก็มีของมันชัดเจนอยู่อย่างนั้นแหละ คือสภาพจิตของเขามันเป็นนรกอยู่แล้ว จนกระทั่งอันที่ตกลงไป ก็เป็นเรื่องของนรก มันเสมอกันจนไม่รู้สึกละต่างกัน

**ถาม:** คือแสดงว่า เขาไม่รู้ว่าสวรรค์เป็นอย่างไร?

**ตอบ:** ไม่รู้ เพราะเขาอยู่นรกตลอดเวลา จิตหยาบอยู่ตลอดเวลาเลย อัดตัวอยู่ตลอดเวลา จนไม่รู้ว่าไปรุ่งโล่งเป็นอย่างไร

**ถาม:** ถ้าอย่างนั้น ที่ท่านบอกว่านรก-สวรรค์มีอยู่ ๓ ความหมาย ความหมายที่ ๓ ท่านบอกว่าอยู่ที่การปรุงแต่ง?

**ตอบ:** คืออยู่ในชีวิตประจำวัน อยู่ที่อายตนะ มากับการรับรู้

**ถาม:** คือเกิดความสงสัยว่า นรก-สวรรค์ในความหมายที่สองและที่สามต่างกันอย่างไร เพราะการรับรู้ทางอายตนะที่รู้สึกเป็นสุขหรือทุกข์ ก็เป็นเรื่องของจิตใจ?

**ตอบ:** ต่างกันที่ความประณีตหรือขอยละเอียด คือ ระดับที่สองนี้ เขาเป็นจุดเป็นหย่อม เป็นเรื่องการกระทำที่เด่นชัด เป็นอันๆ ว่า ทำกรรมดีอันนี้ไปแล้ว ทำให้เกิดปิติ เป็นสุข ทำกรรมชั่วไปแล้ว ทำให้เกิดความเร่าร้อนในใจ ก็ปรากฏขึ้นเป็นเรื่องๆ เป็นระยะๆ ไป

ส่วนระดับที่สาม พุดถึงสภาพจิตที่เป็นไปในการรับรู้ตลอดเวลา หรือกระทำต่อกันกับสิ่งที่รับรู้อยู่ทุกๆ ขณะ ซึ่งก็สัมพันธ์กับระดับที่สอง คือเป็นด้านที่ปรุงแต่งสิ่งสมอยู่เรื่อยๆ ที่ละเอียดละน้อย แล้วก็ไปแสดงผลออกเป็นระดับที่สองนั่นเอง

ตลอดจนเลยกว่านั้น เมื่อว่าถึงการให้ผลชงวนานไกล ปรุงแต่งไปๆ สภาพจิตก็หลอมตัวเป็นอย่างนั้น ระดับจิตก็อยู่ตัวในขั้นนั้น ก็ออกมาเป็นนรก-สวรรค์ระดับที่หนึ่ง สัมพันธ์กันทั้งหมด

## บทเสริม

# ผลกรรมในชาติหน้า

เรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่ เป็นคำถามที่คนสนใจกันมาก และเป็นข้อกังวลำบากใจของคนทั่วไป เพราะเป็นความลับของชีวิตที่อยู่ในอวิชชา จึงเห็นควรกล่าวสรุปแทรกไว้ที่นี้เล็กน้อย เฉพาะแง่ว่า มีจริงหรือไม่ พิสูจน์ได้อย่างไร

๑. ตามคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานใน คัมภีร์และแปลความตามตัวอักษรก็ตอบได้ว่า สิ่งเหล่านี้มี

๒. การพิสูจน์เรื่องนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจแสดงให้เห็น ประจักษ์แก่ผู้ไม่รู้ ไม่ว่าจะในทางบวกหรือในทางลบ คือไม่ว่าในแง่มีหรือในแง่ไม่มี เป็นไปได้เพียงขั้นเชื่อว่ามี หรือเชื่อว่ามี เพราะทั้งผู้เชื่อและผู้ไม่เชื่อ หรือผู้พยายามพิสูจน์ว่ามีและผู้พยายามพิสูจน์ว่าไม่มี ต่างก็ไม่รู้ที่มาที่ไปแห่งชีวิต ไม่ว่าจะของตนหรือของผู้อื่น ต่างก็มีอดีต แม้เพียงการเกิดคราวนี้ของตนเอง ก็รู้ไปไม่ถึง แม้แต่ชีวิตตนเองที่เป็นอยู่ขณะนี้ ก็ไม่รู้ และมองไม่เห็นอนาคตแม้เพียงว่า พຽງนี้จะเป็นอย่างไร

๓. ถ้าจะพิสูจน์ หลักมีว่า สิ่งที่เห็น ต้องดูด้วยตา สิ่งที่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหู สิ่งที่ลิ้ม ต้องชิมด้วยลิ้น เป็นต้น สิ่งที่เห็น ถึงจะใช้ลิบหูและลิบลิ้นรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่ได้ยิน จะใช้ลิบตา กับลิบจมูกรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้

แม้แต่สิ่งที่เห็นได้ สิ่งที่ได้ยินได้ แต่ต่างระดับคลื่น ต่างความถี่ ก็ไม่รู้กัน บางอย่างที่เราเรามองเห็น สิบตาคนรวมกันก็มองไม่เห็น บางอย่างที่เราได้ยิน สิบหูคนรวมกันก็ไม่ได้ยิน ฯลฯ

ในแง่ที่หนึ่ง การตายการเกิด เป็นประสบการณ์ของชีวิตโดยตรง หรือแคบลงมา เป็นปรากฏการณ์ของจิต ซึ่งต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตหรือจิตเอง การพิสูจน์จึงควรเป็นไปดังนี้

ก) พิสูจน์ด้วยจิต ท่านให้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ถึงที่ แต่ถ้าไม่ยอมทำตามวิธีนี้ หรือกลัวว่าที่เห็นในสมาธิ อาจเป็นการเอานิมิตหลอกตัวเอง ก็เลื่อนสู่วิธีต่อไป

ข) พิสูจน์ด้วยชีวิต ตั้งแต่เกิดมาคราวนี้ คนที่อยู่ ยังไม่เคยมีใครตาย ดังนั้น จะรู้ว่าเกิดหรือไม่ ต้องพิสูจน์ด้วยการตาย ของใคร ของคนนั้น แต่วิธีนี้ไม่ปรากฏว่ามีใครกล้าทดลอง

ค) เมื่อไม่ยอมพิสูจน์ ก็ได้เพียงชั้นแสดงหลักฐานพยาน และชี้แจงเหตุผล เช่น หาตัวอย่างคนระลึกชาติได้ และสอบสวนกรณีต่างๆ เช่นนั้น หรือแสดงเหตุผลโดยหาความจริงอื่นมาเปรียบเทียบ อย่างเรื่องวิสัยแห่งการเห็น การได้ยิน ที่ขึ้นต่อระดับคลื่นและความถี่ เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้ว ช่วยให้เห็นว่าน่าเชื่อ เชื่อบ้าง หรือเชื่อมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งรวมอยู่ในชั้นของความเชื่อเท่านั้น

๔. ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ หรือจะพยายามพิสูจน์ให้กันและกันดูได้แค่ไหนก็ตาม สิ่งทีหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีใครหนีพ้น ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง และเป็นทีสืบต่อออกไปของชีวิตข้างหน้าทีเชื่อหรือไม่เชื่อว่ามีนั้นด้วย ก็คือ ชีวิตขณะนี้ ที่มีอยู่แล้วนี้ ทีจะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เราควรเอาใจใส่ให้มาก จึงได้แก่ชีวิตปัจจุบัน และสำหรับพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ สิ่งที่เป็นจุดสนใจกว่า และเป็นที่น่าสนใจแท้ จึงได้แก่การปฏิบัติต่อชีวิตที่เป็นอยู่ นี้ว่าจะดำเนินชีวิตที่กำลังเป็นไปอยู่นี้ให้ดีได้อย่างไร จะใช้ชีวิตที่มีอยู่แล้วนี้อย่างไร เพื่อให้เป็นชีวิตที่เป็นอยู่อย่างดี และเพื่อให้ชีวิตข้างหน้า ถ้ามี ก็มั่นใจได้ว่า จะสืบต่อออกไปเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย

ดังนั้น สิ่งที่เราควรกล่าวถึง จึงได้แก่ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

- **บาลีชั้นเดิม** คือพระสูตรทั้งหลาย กล่าวบรรยายเรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ ใว้เล็กน้อย<sup>๑</sup> โดยมากท่านเพียงเอ่ยถึงหรือกล่าวถึงเท่านั้น แสดงถึงอัตราส่วนของความสนใจแก่เรื่องนี้ว่ามีเพียงเล็กน้อย ในเมื่อเทียบกับคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในโลก หรือข้อปฏิบัติจำพวกศีล สมาธิ ปัญญา

- **บาลีเมื่อกล่าวถึงผลร้ายของกรรมชั่ว และอานิสงส์ของกรรมดี** ถ้ากล่าวถึงการไปเกิดในนรกหรือสวรรค์ มักกล่าวไว้ต่อทำผลที่จะประสบในชีวิตนี้ โดยกล่าวถึงผลในชีวิตนี้ ๔-๕-๑๐ ข้อ แล้วจึงจบลงด้วยคำว่า “เมื่อกายแตกทำลาย ภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก” หรือ “เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์”<sup>๒</sup>

ข้อสังเกตในเรื่องนี้มี ๒ อย่าง คือ

*ประการแรก* ท่านถือผลในชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ และแยกแยะอย่างชัดเจนเป็นอย่างไร ไป ส่วนผลหลังตาย กล่าวเพียงปิดท้ายไว้ให้ครบรายการ

**ประการที่สอง** การตรัสถึงผลดีผลร้ายเหล่านั้น เป็นไปในลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องวอนหวัง เป็นเรื่องของกรรมรู้ไว้ให้เกิดความมั่นใจเท่านั้น ถึงไม่ตั้งความปรารถนา ก็ยอมเป็นไปเช่นนั้น

- **สำหรับคนที่ไม่เชื่อ** ในเมื่อยังได้เพียงแค่เชื่อ คือเชื่อว่ามี ยังไม่รู้แจ้งประจักษ์จริง ย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกแห่งจิตใจของตนได้โดยเด็ดขาด คนเหล่านี้ เมื่อเรียวแรง ความมัวเมาในวัยหนุ่มสาวเสื่อมไปแล้ว ถูกชราครอบงำ ความหวาดหวั่นต่อโลกหน้าก็มักได้ช่องแสดงตัว ซึ่งเมื่อไม่ได้เตรียมความดีไว้ ก็จะมีทุกข์มาก ดังนั้น เพื่อความมั่นใจ ถึงคนที่ไม่เชื่อ ก็ควรทำดีไว้ จะมีหรือว่าไม่มี ก็มั่นใจและโล่งใจ

- **สำหรับคนที่เชื่อ**

ก) พึงให้ความเชื่อนั้น อิงหลักแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง คือ ให้มองผลในชาติหน้าว่าสืบต่อไปจากคุณภาพของจิตใจที่ได้สร้างขึ้นไว้แล้วในชาตินี้ แล้วเน้นที่การทำกรรมดีในปัจจุบัน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพจิตคุณภาพชีวิตที่ดีงาม เพื่อให้ชีวิตสืบต่อไปข้างหน้าเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย

การเน้นในแง่นี้ จะทำให้การเกี่ยวข้องกับชาติหน้าหรือความหวังผลชาติหน้า เป็นไปในรูปของความมั่นใจโดยอาศัยปัจจุบันเป็นฐาน และการหวังผลชาตินั้น จะยิ่งทำให้เอาใจใส่ให้ความสำคัญแก่ชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากขึ้น ไม่เสียหลักที่ว่าถึงจะยุ่งเกี่ยวกับชาติหน้าอย่างไร ก็อย่าให้สำคัญกว่าชาติที่เป็นอยู่ขณะนี้ คืออย่าให้เสียการกระทำในปัจจุบัน และจะได้ไม่เน้นการทำกรรมดีแบบเป็นการลงทุนเพื่อแสวงหาผลกำไร

ข) ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น ควรช่วยให้เลิกหรือให้บรรเทา การพึ่งพาอาศัยอำนาจดลบันดาลหรือสิ่งลึกลับภายนอกลงด้วย เพราะการเชื่อชาติหน้า หมายถึงการเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำ ความมั่นใจในผลที่จะได้จะถึงด้วยการทำกรรมดีที่เป็นเหตุปัจจัย และการที่จะต้องก้าวหน้าเจริญสูงขึ้นในสังสารวัฏนั้น

ส่วนการรอหวังพึ่งอำนาจภายนอก ย่อมเป็นการทำตัวให้อ่อนแอลง และเป็นการกดตัวเองให้ถอยจมลงหรือล้าหลังห่างออกไปในสังสารวัฏ

หากผู้ใดกล้าตัวหวังพึ่งอำนาจเหล่านั้นไปบ้างแล้ว ก็ควรรีบถอยตัวออกมาสร้างเรี่ยวแรงกำลังของตนเองขึ้นใหม่โดยเร็ว

● **สำหรับผู้เชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม** จะต้องพยายามก้าวไปหรือได้รับการสอนให้ก้าวไปถึงขั้นเว้นกรรมชั่ว ทำกรรมดี โดยไม่ต้องขึ้นต่อความเชื่อหรือความไม่เชื่อนั้นเลย คือทำได้โดยไม่ต้องหวังผลชาติหน้า หรือถึงแม้ไม่เชื่อว่ามีชาติหน้า ก็จะไม่ทำชั่ว ผลขั้นนี้ทำให้เกิดขึ้นได้โดย

๑) **ฝึกอบรมกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ ให้กล้าแข็ง** คือทำให้เกิดความใฝ่ธรรม รักความดีงาม ต้องการความประณีตหมดจด มุ่งให้ทุกสิ่งทุกอย่างบรรลุอุดมสภาวะของมัน<sup>๓</sup>

๒) **สร้างความใฝ่รักในปิตุสุขอันประณีตลึกซึ้งภายใน** และให้ความใฝ่ปิตุสุขประณีตหรือการได้ประสบปิตุสุขประณีตนั้น เป็นเครื่องป้องกันการทำชั่วและหนุนการทำดีโดยตัวของมันเอง ทั้งนี้ เพราะการที่จะได้ปิตุสุขประณีตนั้น ย่อมมีเงื่อนไขอยู่ในตัวว่าต้องเว้นทุจริต ประกอบสุจริต และการได้ปิตุสุขประณีตนั้นแล้ว ก็จะเป็นแรงหนุนเหนี่ยวไม่ให้หลงไหลกามถึงขั้นที่จะประกอบกรรมชั่วร้ายได้



อย่างไรก็ตาม สำหรับปีติสุขประณีตชั้นโลกีย์ อาจต้องระมัดระวังบ้างที่จะไม่ให้ติดเพลินมากเกินไปจนเสีียงานหรือหยุดความก้าวหน้า<sup>๔</sup>

๓) ฝึกรวมจิตปัญญาให้เจริญถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ มีความรู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต หรือรู้ธรรมดาแห่งสังขาร พอที่จะทำจิตใจให้เป็นอิสระได้บ้างพอสมควร ไม่หลงไหลติดอาภัสหรือกามวัตถุถึงกับจะทำการมั่วร้าย มองชีวิตจิตใจของมนุษย์อื่นสัตว์อื่นด้วยความเข้าใจ หยั่งเห็นทุกข์สุขและความต้องการของเขา พอที่จะทำให้คิดการในทางที่เกื้อกูลช่วยเหลือด้วยกรุณา ใจไม่นิ่มน้อมไปในทางที่จะเบียดเบียนผู้อื่น

ข้อนี้นับเป็นขั้นแห่งการดำเนินชีวิตของท่านผู้ได้เข้าถึงโลกุตตรธรรม ซึ่งมีโลกุตตรสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้ว หรืออย่างน้อยก็เป็นขั้นของผู้ดำเนินชีวิตตามแนวปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโลกุตตรธรรมนั้น

ถ้าแม้ยังไม่ถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ก็เป็นอยู่ด้วยศรัทธาที่เป็นบุพภาคของปัญญานั้น คือ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อปัญญา ซึ่งเชื่อในวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มั่นใจในชีวิตที่เป็นอิสระด้วยปัญญานั้นว่า เป็นชีวิตที่ดีงามประเสริฐสุด และพยายามดำเนินปฏิบัติแห่งการเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณานั้นด้วยตนเอง<sup>๕</sup>

ความจริง หลักปฏิบัติทั้งสามข้อนี้เนื่องถึงกัน ใช้ประกอบเสริมกันได้ โดยเฉพาะข้อที่ ๑) ต้องใช้ในการทำสิ่งดีงามทุกอย่าง จึงเป็นที่อาศัยของข้อ ๒) และ ๓) ด้วย

ถ้าปฏิบัติได้ตามหลักสามข้อนี้ ความเชื่อเรื่องผลกรรมในชีวิตหน้า ก็จะเป็นเพียงส่วนช่วยเสริมความมั่นใจในการเว้นชั่ว-ทำดีให้มั่นคงแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นสำหรับบางคน แต่ไม่ถึงกับเป็นตัวตัดสินเด็ดขาดว่า ถ้าเขาจะไม่ได้รับผลนั้นในชาติหน้าแล้ว เขาจะไม่ยอมทำความดีเลย

ถ้าอ่อนแอเกินไป ไม่สามารถฝึกคนหรือฝึกตนให้ปฏิบัติตามหลักสามข้อนี้ได้ การใช้ความเชื่อต่อผลกรรมชาติหน้าเป็นเหตุจูงใจให้เว้นชั่วทำดี ก็ยังดีกว่าปล่อยให้ดำเนินชีวิตกันอย่างหลงใหลในการเสพกามวัตถุ มุ่งแต่แสวงหาอามิสมาปรนเปรอตน ซึ่งมีแต่จะทำให้การเบียดเบียนและความชั่วร้ายนานาระบาดแพร่หลาย นำชีวิตและสังคมไปสู่หายนะถ้ายเดียว

ถึงอย่างไร ความเชื่อผลกรรมชาติหน้า ก็จัดเข้าในโลภีย-สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อให้ก้าวหน้าไปในทางดีงามได้ง่ายขึ้น

### ผลกรรมตามนัยแห่งจุฬารามวิมังคสูตร

เมื่อทำความเข้าใจกันอย่างนี้แล้ว ก็ขอนำพุทธพจน์แห่งสำคัญที่กล่าวถึงผลกรรมซึ่งสืบเนื่องจากปัจจุบันไปถึงภพหน้าตามที่ปรากฏในจุฬารามวิมังคสูตร มาแสดงไว้

สรุปใจความได้ ดังนี้

“ดูกรรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นที่กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทรมานและประณีต”

๑. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มักทำปาณาติบาต เป็นคนเหยียดมโหด หมกมุ่นอยู่ในการประหารชีวิตประหาร ไร่เมตตากาภูณีย์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ละเว้นปาณาติบาต มีเมตตากาภูณีย์ มักเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุยืน

๒. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือ ไม้ ศัสตรา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรคมาก (ซีโรค)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรคน้อย (มีสุขภาพดี)

๓. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้เป็นคนมักโกรธ เคียดแค้นง่าย ไครว่ากล่าว นิดหน่อย ก็ขัดใจพลุ่งพล่าน พยาบาท แสดงความขึงเคียดให้ปรากฏ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีผิวพรรณทราม (ไม่สวยไม่งาม)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มักโกรธ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนน่าเลื่อมใส (มีรูปร่างท่าทางชวนใจนิยม)

๔. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้มีใจริษยา คนอื่นได้ลาภได้รับความเคารพ นับถือกราบไหว้บูชา ก็ไม่สบายใจ ทนไม่ได้ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติ พริ้งพริ้วพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือ มิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็น คนมีศักดิ์ทาน้อย (ต่ำต้อยด้อยอำนาจ)

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่มีใจริษยา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติ พริ้งพริ้วพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หาก มาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีศักดิ์ทา มาก (มีเดช มีอำนาจมาก)

๕. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่บำเพ็ญทาน ไม่ให้ปันข้าว น้ำ ผ้านุ่มห่ม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพริ้งพริ้วพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อม เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโภคะน้อย

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้บำเพ็ญทาน ให้ปันข้าว น้ำ ผ้านุ่มห่ม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพริ้งพริ้วพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อม เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโภคะมาก

๖. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้เป็นคนแข็งกระด้าง เย่อหยิ่ง ซอบตูดก คน ไม่เคารพนับถือ กราบไหว้ แสดงความเอื้อเฟื้อ แก่ผู้ที่สมควรได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพริ้งพริ้วพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็น มนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลต่ำ

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง แสดงความเคารพนับถือ กราบไหว้ เชื้อเพื่อ แก่ผู้สมควรได้รับการปฏิบัติ เช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลสูง

๗. ก. สตรีหรือบุรุษ ผู้ไม่เข้าหา ไม่สอบถามสมณะหรือพราหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรมีโทษ ไม่มีโทษ อะไรควรปฏิบัติ ไม่ควรปฏิบัติ อะไรเมื่อทำ จะเป็นไปเพื่อโทษทุกซ์ อะไรเมื่อทำ จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ สุขชั่วกาลนาน ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนทรมานปัญญา

ข. สตรีหรือบุรุษ ผู้รู้จักเข้าหาสอบถามสมณะหรือพราหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด๑ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีปัญญามาก

จะเห็นได้ว่า ในสูตรนี้ แม้จะกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้า แต่ก็เน้นที่การกระทำในปัจจุบัน โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นประจำ เป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ปรงแต่งลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงแก่ผลจำเพาะแต่ละอย่าง

ทั้งนี้ ไม่ใช่เป็นอานิสงส์เพื่อชนิดที่ว่า ทำกรรมดีอะไรครั้งเดียว เช่น ให้อทานครั้งหนึ่ง ก็มีผลมากมายไม่มีขอบเขต จะหวังเป็นอะไร ประารถนาได้อะไร ก็ได้ก็เป็นอย่างนั้นหมด ซึ่งถ้าเน้นกันนัก ก็จะทำให้คนมุ่งแต่จะทำบุญกรรม แบบฝากเงินในธนาคารเฉยไว้ ไปรอรับดอกเบี้ย หรือแบบคนเล่นลอตเตอรี่ ที่ลงทุนทีหนึ่งหวังผลกำไรมหาศาล แล้วเลยไม่ใส่ใจกรรมดีชนิดที่เป็นความประพฤติปฏิบัติทั่วไป และการดำเนินชีวิตดีงามประจำวันอย่างที่ตรัสไว้ในสูตรนี้<sup>๗</sup>

รวมความว่า สาระของจูฬัมมวิภังคสูตรนี้ ก็ยังคงยืนยันหลักการสำคัญที่ว่า การนึกถึงผลกรรมที่จะได้ประสบในชีวิตภพหน้า ฟังเป็นไปในลักษณะของความมั่นใจที่อาศัยกรรม คือ คุณภาพจิตใจ และคุณภาพแห่งความประพฤติ ที่ตนมีอยู่ในปัจจุบันนี้เอง และการได้รับผลห่างไกลเบื้องหน้านั้น มีลักษณะที่สืบทอดต่อเนื่องออกไปอย่างมีความสัมพันธ์กันได้ตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

หลักสำหรับวินิจฉัยในเรื่องนี้ อาจพูดสั้นๆ ได้แนวหนึ่งว่า ความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้า จะต้องเป็นความเชื่อที่มีลักษณะช่วยเสริมธรรมฉันทะให้เข้มแข็งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หากความเชื่อเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้าอย่างใด ไม่ช่วยเสริมธรรมฉันทะ แต่กลับเป็นไปในทางส่งเสริมโลภะหรือตัณหา ถ้ายเดียว ก็พึงเข้าใจว่า ความเชื่ออย่างนั้น เป็นความเชื่อที่คลาดเคลื่อน และควรได้รับการแก้ไข

[คัดจากหนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พ.ศ. ๒๕๒๙, หน้า ๑๙๘-๒๐๔ (**พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย**, พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๒๗๙-๒๘๔)]

# เชิงอรรถ

๑ พระสูตรต่อกัน ๒ สูตร คือ พาลบัณฑิตสูตร และ เทวทูตสูตร เป็นที่มาสำคัญของวรรณคดีเกี่ยวกับบรห্ম สวรรค์ สมัยต่อมา (ม.ศ.๑๔/๔๖๗-๕๐๓/๓๑๑-๓๓๓ และ ๕๐๔-๕๒๕/๓๓๔-๓๕๖), เอยีชีอินรก ๓ ชุม (ม.ศ.๑๒/๕๖๕/๖๐๘); การไปเกิดในเทวโลกและอายุเทวดา (เช่น ชง.จตุกก. ๒๑/๑๒๓/๑๖๙; ชง.ติก.๒๐/๕๑๐/๒๖๙, ๒๗๓; ชง.ปิฎก.๒๓/๑๒๓-๕/๒๕๗-๒๖๗; ๔๙/๖๓, ๖๖; ๑๒๕-๖/๒๕๓-๘; ชง.วิ.๓๕/๑๑๐๓-๗/๕๖๖-๕๗๒) และฟังดูเรื่อง วิญญานัญฐิติ ๗ และ สัตตาวาส ๙ (เช่น ที.ปา.๑๑/๓๓๕/ ๒๖๕; ๓๕๓/๒๗๗; ๔๓๕/๓๑๑; ๔๕๗/ ๓๒๙; ชง.สตีตก. ๒๓/๔๑/๔๑; ๒๒๘/๔๑๓)

๒ เช่น ชง.ปญจก.๒๒/๒๑๑-๗/๒๘๑-๔; ๓๔/๔๑; ชง.เขกาทถก.๒๔/๒๒๒/๓๗๐

๓ ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๔ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๒๑) “ปัญหาเกี่ยวกับแรงจูงใจ”

๔ ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๕ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๒๒) “ความสุข”

๕ ครัทธาที่ออกผลเช่นนั้น ต้องอาศัยความเชื่อมั่นในท่านซึ่งเป็นผู้นำแห่งการดำเนินชีวิตอิสระด้วยปัญญา คือ **พระพุทธรเจ้า** เชื่อมั่นในคำสอนของพระองค์ คือ **พระธรรม** เชื่อมั่นในชุมชนผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้น และประสบความสำเร็จในการมีชีวิตที่เป็นอิสระเช่นนั้นด้วย คือ **พระสงฆ์** รวมเรียกว่า ครัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดู พุทธธรรม บทที่ ๑๑ (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕, บทที่ ๑๘) “ชีวิตและคุณธรรมพื้นฐานของอารยชน”

๖ เรียกอีกอย่างว่า สุกสูตฺร, ม.ศ.๑๔/๕๗๙-๕๙๗/๓๗๖-๓๘๕

๗ เนื้อหาของสูตรนี้ เป็นการตอบปัญหาของสุกมาณพ ซึ่งเป็นคนวรรณะพราหมณ์ การที่พระพุทธรเจ้าตรัสตอบแก่สุกมาณพอย่างนี้ มองในแง่สัมพันธ์กับศาสนาพราหมณ์ มีข้อสังเกตอย่างน้อย ๒ ประการ คือ **ประการแรก** เป็นการแย้งต่อคำสอนของพราหมณ์ที่ว่า พรหมเป็นผู้สร้างผู้บันดาลชีวิตมนุษย์และทุกสิ่งทุกอย่าง โดยให้มองอย่างใหม่ว่าการกระทำของคนนั่นเอง เป็นเครื่องสร้างสรรค์ปรุงแต่งชีวิตของมนุษย์ **ประการที่สอง** ตามพิธีกรรมของพราหมณ์ เช่น การบูชาขัณฑ์ ผู้ประกอบพิธีและถวายทักษิณาแก่พราหมณ์ จะได้รับผลานิสงส์มากมายมหาศาลชนิดที่จะมองไม่เห็นความสัมพันธ์โดยทางเหตุปัจจัยกับสิ่งที่กระทำนั้นเลย การตรัสผลของกรรมตามแนวแห่งสูตรนี้ เป็นการสร้างความเข้าใจอย่างใหม่ในแง่หนึ่งด้วย

## บันทึกประจำเล่ม

หนังสือนี้เกิดจากการนำหนังสือเล็กๆ ๔ เล่ม มาพิมพ์รวมกัน คือ

๑. *ก้าวไปในบุญ*

๒. *ทำอย่างไรจะให้ชื่อเรื่องกรรม*

๓. *หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่*

๔. *นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก*

คำบรรยายธรรมที่มาเป็นหนังสือเหล่านี้ เป็นเรื่องราวต่างกาลกันห่างไกล ในช่วงเวลายาวนานถึง ๒๗ ปี

เรื่องที่ ๒ ซึ่งพูดที่พุทธสมาคมาฯ เกิดแรกสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ แต่เรื่องสุดท้าย (เล่มที่ ๔) ที่บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา) ที่วัดพระพิเรนทร์ เมื่อปี ๒๕๒๒ กลายเป็นเรื่องที่พิมพ์แรกสุด ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูสวนดุสิตนั่นเอง เรื่องที่ ๓ บรรยายในปี ๒๕๒๙ จึงตรงลำดับ คือเป็นที่ ๓

สามเรื่องนี้พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ในงานพระราชทานเพลิงศพโยมมารดาของผู้บรรยายเอง (๒๐ ส.ค. ๒๕๓๑) ตั้งชื่อรวมว่า *กรรมและนรกสวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่* หลังจากนั้น มีผู้พิมพ์หนังสือเล่มรวม ๓ เรื่องนี้ในโอกาสต่างๆ อีกหลายครั้ง

ที่นี้ก็มาถึงเล่มที่ ๑ ซึ่งกลับเป็นเรื่องท้ายสุด เพิ่งพูดที่วัดญาณเวศกวันเมื่อปี ๒๕๔๒ และพิมพ์เป็นเล่มในปีนั้นเอง

คราวนี้ ในปี ๒๕๕๕ เป็นครั้งแรกที่รวม ๔ เรื่องพิมพ์เป็นเล่มเดียวกัน โดยพระชัยยศ พุกทิวโร ประสานงานแจ้งมา เมื่อจำเป็นต้องตั้งชื่อรวมเล่มขึ้นใหม่ จึงได้คิดชื่อให้ช่วยไปเลือกหลายอย่าง ซึ่งพระพุกทิวโรแจ้งชื่อที่ตกลงว่า *บุญกรรม นรก-สวรรค์ เลือกกันได้ทุกคน*

ในการทำเล่มใหม่ครั้งนี้ ได้ตรวจจัดปรับปรุงตลอดเล่ม ทั้งรูปแบบ และเนื้อความ เริ่มแต่ชื่อย่อหน้าถึให้อ่านง่าย ตัดถ้อยคำและข้อความที่รุงรังออกไปบ้าง ข้อมูลที่ขาดหาย ก็ค้นหามาใส่ จนถึงเขียนเติม ทั้งแทรกเสริม และเพิ่มคำอธิบายค่อนข้างยาวในบางแห่ง โดยมุ่งให้ครบความ และอำนวยความสะดวกมากขึ้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๕